

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:
MIHELICS VID

DÉNES GIZELLA
FERENCZ LÁSZLÓ
HAVASY GYULA
KÉZAI BÉLA
KOSZTOLÁNYI ISTVÁN
KOVÁCH ZOLTÁN
KOVÁCS ISTVÁN
KUNSZERY GYULA
MEDVIGY MIHÁLY
MIHELICS VID
ÖLBEY IRÉN
RÓNAY GYÖRGY
SIKI GÉZA
SZÁNTÓ KONRÁD
SZEDŐ DÉNES
SZEGLHALMI ELEMÉR
WEST, MORRIS
írásai

RESUMÉ EN LANGUE FRANÇAISE DANS LES DERNIÈRES PAGES

1966 FEBRUÁR

Ára 5 forint

TARTALOM

Oldal

<i>Medvigy Mihály</i> : A konstantinápolyi pátriárka megtisztelő címei	73
<i>Rónay György</i> : A varsói Szent Kereszt templom, A varsói örökimádás, Christus Frasoblywi (versek)	81
<i>Kunszery Gyula</i> : Madách útja a világsiker felé	83
<i>Szántó Konrád</i> : Ferences templomok a fővárosban	91
<i>Szedő Dénes</i> : Három tussrajz, Pantum (versek)	94
<i>Kézai Béla</i> : A fogadalom (elbeszélés)	95
<i>Morris West</i> : Az ördög ügyvédje (regényrészlet)	99
<i>Olbey Irén</i> : Egyensúly (vers)	107
<i>Mihelics Vid</i> : Esmék és tények (Katolikus vélemények a zsinatról)	108
<i>Sinkó Ferenc</i> : A kis út (Bizalom gyermekeinkben)	114

NAPLÓ

Felelősség Vietnámért (<i>Mihelics Vid</i>) 116; Száz év után felismert irodalmi kincs (<i>Kovách Zoltán</i>) 117; Az olvasó naplója — Végh Antal: Nyugtalan homok (<i>Rónay György</i>) 118; Színházi krónika — Friedrich Dürrenmatt: A fizikusok (<i>Doromby Károly</i>) 120; Képzőművészet — Francia festők a Szépművészeti Múzeumban (<i>D. I.</i>) 121; Zenei jegyzetek — Beethoven hangversenyek (<i>Rónay László</i>) 122; Filmek világából — Szegénylegények (<i>Bittei Lajos</i>) 124; Valóban Szent Péter földi maradványai? (<i>Kovács István</i>) 125; „Rendhagyó” utazások — Boldizsár Iván útikönyvei (<i>Szeghalmi Elemér</i>) 127; Asztaloltár szemben a néppel (<i>Havasy Gyula</i>) 129; A zene szerepe a süketnéma gyermekek nevelésében (<i>Ferencz László</i>) 130; Takáts Gyula válogatott versei: Évek, madarak (<i>Siki Géza</i>) 132; A trentói Sartori-ünnepség magyar vonatkozásai (<i>Dénes Gizella</i>) 133; Tanuljunk-e idegen nyelveket? (<i>Kosztolányi István</i>) 134; Jegyzetlapok (<i>r. gy.</i>) 136	116
Francia nyelvű kivonatok	137

Felelős szerkesztő:

*Mihelics Vid*Főmunkatársak: *Doromby Károly, Pfeifer János, Radó Polikarp*Felelős kiadó: *Saad Béla*Kiadja a *Vigilia* munkaközösség

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 195. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A *Vigilia* postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Külföldön előfizetéseket elfogadnak a Kultúra Lap- és Könyv-export Vállalat bizományosai. Tűkés országokból az előfizetési díj (évi 4 USA dollár) átutalható bármely bank útján a következő csekk-számlára: „Kultúra (Budapest 54) 024-2. *Vigilia* előfizetés.” Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején

Ara: 5.— forint

A KONSTANTINÁPOLYI PÁTRIÁRKA MEGTISZTELŐ CÍMEI

Páratlan történelmi jelentőségű mozzanat volt a II. vatikáni egyetemes zsinat folyamán VI. Pál pápa „Ambulate in dilectione” (Járjatok szeretetben!) kezdetű brevéjének kihirdetése a nyolcadik nyilvános ülésen, 1965. december 7-én. A római szentszék ezzel ünnepélyesen visszavonta a konstantinápolyi pátriárkára 911. éve kimondott kiközösítést. Egyidejűleg I. *Athenagorász* pátriárka is hasonló értelemben járt el a római egyház irányában. Az esemény után a pátriárkát Rómában képviselő *Meliton* héliopoliszi metropolita hivatalosan kijelentette a pápának: „Szentsegéd a kereszténység rangelső főpapja”; a pápa viszont a maga részéről már korábban megadta Konstantinápoly érsekének az egykor oly sokat vitatott „ökumenikus pátriárka” címezést. Mindez igen időszerűvé teszi, hogy feltárjuk a nagy esemény hajdani előzményeit és a pátriárka megtisztelő címeinek történelmi értelmét.

A keleti egyházszakadás

A szkizmát — a bizánci rítusú kereszténység sajnálatos elszakadását a római pápától — a nyugati történelemkönyvek az 1054. évtől számítják. Maguk a keletiek nem egészen így látják a tényeket. Szerintük a szakadást a pápa kezdte, mikor 800 karácsonyán *Nagy Károly* frank királyt nyugatrómai császárrá koronázva megsértette a Bizáncban (Konstantinápolyban) uralkodó egyetlen igazi „római” császár felségjogát. Nézetük szerint olykor-olykor helyreállt még az egyház egysége, ha a bizánci politika jelöltjeinek sikerült a pápai trónra jutniuk, vagy ha a császárok érdeke közeledést sürgetett. Görög szemmel nézve 1009-ben vált véglegessé a szakadás, amikor a különben is németbarát IV. *Sergius* pápa trónfoglaló levelében olvasható hitvallást a keletiek mint eretnekséget visszautasították, minthogy a pápa hitet tett benne a Szentléleknek nemcsak az Atyától, hanem a Fiúistentől való származása mellett is. Az 1054-es esztendő mégis roppant jelentőségű a szkizma történetében. Ebben az évben ugyanis végzetes következményű tragédia játszódott le a keleti császárvárosban, és immár Róma számára is befejezettek mutatta az elidegenedés folyamatát az egyház keleti és nyugati gondolkodású, azaz görög és latin fele között.

Ismeretes, hogy Konstantinápoly érsekének, *Kerullariosz Mihály* pátriárkának erősen latinellenes magatartása, de a keleti császár kívánságára a pápához küldött békülékeny hangú levele is tárgyalásokat tett szükségessé. *Szent IX. Leó* pápa 1054-ben háromtagú követséget küldött tehát a keleti fővárosba. A görögül tudó *Humbertus* silva-candidai kardinális-püspök, továbbá a hercegi vérből származó *Frigyes* diákónus, a római egyház kancellárja (a későbbi IX. *István* pápa) és *Péter*, Amalfi érseke voltak a pápa követei. Sajnos, nem tudtak diplomaták módjára viselkedni. A kör, amelynek szellemi levegőjét szívták, Nyugaton a harcok reformok ideje. Ez a légkör nem udvarias és engedményekre kész tárgyaló feleket nevelt, hanem az elvek hajlíthatatlan megtestesítőit. Az egyház élet-halál harcot vívott, hogy felszabadítsa magát a feudalizmus bilincseiből, és hogy megtisztíthassa a papságot az elvilágiasító rendszerrel

együttjáró bűnöktől. Péter hajójának vitorláit már azok az új szelek dagasztották, amelyek a cluny reformmonostor-szövetség irányából fújtak; a kormányruánál pedig néhány évtizeden át oly merész és meg nem alkuvó férfiak álltak egymást követve a pápák oldalán, mint *Hildebrand* fődiákonus (a későbbi *Szent VII. Gergely* pápa) vagy *Damiáni Szent Péter* és *Deusedit* kardinálisok. Sorukban az első volt, és a többihez hasonló vágású reformmegyéniség, a pátriárkához küldött követség szellemi irányítója, *silva-candidai Humbertus* is. A tárgyalások zátonyra is futottak. Humbertus ügyetlen lépése volt, hogy felújította a Szentlélek származására vonatkozó vitát, amelyről a sokkal inkább politikus, mint hittudós *Kerullariosz* — saját bevallása szerint — addigélé nem is hallott. A követség ezenfelül nem volt hajlandó megadni a pátriárkának azt a tisztelnyilvánítást, amelyre a tekintélyét rendkívül féltő, sőt hatalmi állását még fokozni is akaró *Kerullariosz* feltétlenül számot tartott. Sértett önérzetében már az első találkozás után elzárkózott; a követek többé nem is juthattak a színe elé. Hiába áll oldalukra a pápával szövetséget óhajtó *IX. Kónsztantinosz Monomachosz* császár. A pátriárka bizton számíthatott a forradalmi hangulatú, felbolydult bizánci tömegekre; ellenükben pedig még egy császárnak sem volt tanácsos cselekednie.

A követség tehát dolgvégezetlenül hazautazott, miután a Hagia Szofia főszékesegyház oltárára letett kíméletlenhangú bullában kiközösítette a pátriárkát. *Kerullariosz* azzal felelt, hogy zsinatra ült össze a könnyen elérhető püspökökkel, és kiközösítette a követeket, akiknek különben már eleve, mindjárt bemutatkozásuk után, kétségbevonta papától eredő meghatalmazását. A sérelem megtorlásánál azonban sokkalta messzebbre ment. Úgy vélte, hogy a latinok általánosságban elhajlottak az igaz hittől, és azon volt, hogy a pápa nevééről ne csak Bizáncban, hanem a többi keleti pátriárka fennhatósági területén se történjék többé említés a liturgiában. Evégből két ízben is levéllel fordult *III. Péter* antiochiai pátriárkához. Péter válaszelevele ránk maradt. Nagyon figyelemreméltó irás mind a tartalmát, mindpedig a szövegezést tekintve.

Hízelgés, képmutatás, meghunyászkodás ?

Péter Bizánc neveltje. Természetesen nem helyesli, hogy a nyugatiak a hagyományos házisütetű búzakenyér helyett egyszerre csak kovásztalanul (ostyával) kezdtek el misézni, és így eltértek az általános, ősi egyházi szokástól. Igazi hibájukat mégis egy másik pontban véli látni. A keleti egyetemen zsinatokon szerkesztett hivatalos hitvallásszövegbe a latinok önhatalmúan betoldották a — lényegében a görög egyházatyáknál is megjelölhető — hittanítást, hogy a Szentlélekisten „a Fiútól is” származik („*Filioque*”). Ezt szerinte feltétlenül el kell hagyniuk. A bizánci részről hangoztatott többi vitás kérdések lényegtelenek.

Az antiochiai pátriárka eszerint nem mindenben ért egyet bizánci társának ítéleteivel. Megadja viszont neki levelében mindazokat a megtisztelő címeket, amelyekre *Kerullariosz* oly kényes volt, és amelyeket a római követektől is elvárt volna. Érdemes idéznünk néhány sorát:

Istenhez leginkább hasonlatos, áhitattal és leborulva tisztelendő szenteséges uramnak, Konstantinápoly, az új Róma boldogságos érsekének és a földkerekség pátriárkájának; Péter, Isten irgalmából Nagy-Antiochiának, Isten városának érseke.

Istenhez leginkább hasonlatos, szentséges Uram !

Szent leveleidből kielégítően értesültem, hogy mekkora gaztettet követett el szentélyedben az ellenség, és hogy mily fondorlatot eszeltek ki gyűlölköd, felemelvén fejüket ott, a te egyházadban ...

De sorra vesszük mindazt is, amit latin tévelygés címén elsoroltál. Úgy látom, egy részük elvetésre méltó és kerülendő, más részük gyógyítható, ismét más részük pedig nem is érdemli, hogy törődjünk vele. Mi közünk ugyanis ahhoz, hogy borotválkoznak a főpapok, vagy hogy gyűrűt viselnek annak jeléül, — amint írtad —, hogy eljegyezték magukat Isten egyházával? ... Mert ha kifogástalanok akarunk lenni, az a helyénvaló, hogy inkább mi hajoljunk a megbékélésre és a testvéri szeretet irányába, hacsak nem Istennek vagy a hitnek elvesztéséről van szó. Hiszen ők is a mi testvéreink, noha faragatlanságuk, tudatlanságuk és a maguk nézetéhez való ragaszkodásuk gyakran letériti őket az egyenes útról. Bárbar népek között nem kell megkövetelnünk ugyanazt az aggályos pontosságot, amit mi magunk elvárunk az olyanoktól, akik kultúrában nevelkedtek. Már az is nagy szó, hogy tévedés nélkül tanítják önállaluk az elevenítő Szentháromságot, és hogy a megtestesülés titkát is ugyanolyan értelemben vallják, mint mi.

... Kérlek, esengek, könyörgök, és lélekben átölelem szent lábadat. Túlzott szigorúság helyett a tényekhez alkalmazkodjék Istenhez hasonlatos Szentséged ! Vigyázzon, hogy miközben össze akarja várrni a szakadást, ne tegye még nagyobbá ! ...

Hogy őszintén kinyilvánítsam véleményemet: ha a szent hitvallásba betoldott részlet tekintetében jobb belátásra térnének, én semmivel sem kívánnék többet, és a lényegtelen dolgok közé sorolnám egyebek között még a kovásztalanok kérdését is. ...

A pátriárkának járó címzésekben — a mai olvasó érzése szerint — lealacsonyító hízelgés, képmutató udvariasság, sőt szolgálalkú meghunyászkodás, egyszerűen „bizantinizmus” nyilvánul meg. Sajnos, így értették a nyugati követek is; és minden bizonnyal a pátriárka határtalan elbizakodottságára magyarázták, hogy elvárta az ilyesmit. A követek mentességére szolgál, hogy belőlük is, mint általában a középkor fiaiból, hiányzott a képesség a dolgok történelmi és néprajzi megértésére. Nélkülöztek tehát azt a „harmadik dimenzióban” való látásmódot, amelybe a reneszánsz és a nagy felfedezések kora óta egyre jobban beletanul a nyugati ember. Mert hát a bizánci pátriárka címei egyszerre más megvilágításba kerülnek, ha történelmi előzményeiket és politikai hátterüket is tekintetbe vesszük.

Szavak jelentésváltozása

Elgondolkodtató tény, hogy az idők folyamán mennyire megváltozik egy-egy szó jelentése. Jézus Krisztus például határozottan ellenzi, hogy követői „uram”-nak, vagy atyának, vagy mesternek címeztessék magukat (Máté 23, 8—10). Ma mégis aggály nélkül merjük használni és megkívánni e megszólításokat, hiszen a jelenlegi értelmük már a legkevésbé sem csorbítja a mennyei Atyának vagy a Megváltónak járó tiszteletet. Idegenkedést érzünk ellenben, ha egy embert „boldogságos-nak” vagy éppen „szentséges-nak” kell szólítanunk, noha ez a címzés egyáltalán nem idegen a biblia szóhasználatától. Maga Jézus nem egy alkalommal bol-

dognak mondta tanítványait és híveit, Pál apostol pedig számos esetben egyenesen „szenteknek” nevezi nemcsak a prófétákat és az apostolokat — saját magát sem hagyva ki közülük —, hanem még az egyház egyszerű tagjait is. Humbertus kardinális és követétszékei tehát nem ütközhettek meg a bizánci pátriárka „szentséges” címén, hiszen ezt a megszólítást nemcsak a pápának adták meg, hanem időnkint Nyugat más püspökeinek is. Bizonyítás helyett elég egyetlen pillantást vetnünk a latin *Szent Jeromos* áldozópapnak a nyugatafrikai *Szent Agoston* püspökkel folytatott, a székizmánál hetedfél évszázaddal korábbi levelezésébe. Egymást kölcsönösen „szentnek” szólítják; ez tehát udvariassági szólásmód volt az egyháziak között. Sőt Jeromos a „boldogságos” (*beatissimus*) címet is megadja nagynevű püspök-barátjának,

Minden bizonnyal megütköztek azonban a pápa követei a „földkerekség pátriárkája” (*oikümenikosz patriarcha*) hallatára. Ez a címzés éppen nem volt számukra újdonság, hiszen Nyugaton már régóta rossz hírből állott. A latinok soha meg nem értették, és kezdettől fogva elutasították. Ezt a megszólítást, amely az egyetemes joghatóság igényét tartalmazza, először a szigorú önmehtagadásairól híres *Bójtóló János* bizánci pátriárka követelte meg magának (†595). Kortársa, *Nagy Szent Gergely* pápa úgy mutatta ki rosszallását, hogy evangéliumi alázattal „Isten szolgálójának” nevezte magát; hiszen Jézus szava szerint e cím illeti azt, aki „legnagyobb” az egyházban. A pápák mindmáig használják is. 1024-ben *Eusztathiosz* pátriárka a császári udvar támogatásával és — a bizánci dilpomácia szokásához híven — nagy pénzösszeget kínálva próbálta rávenni *XIX. János* pápát, hogy ismerje el végre „a földkerekség pátriárkája” címzést és a bizánci püspöki székeknek a rómaival egyenrangú elsőségét. Nyugaton nagy megrökönyödés támadt, mikor a pápa nyilvánosságra hozta az ajánlatot. Humbertus és társai jól emlékezhetnek rá, hiszen már férfikorban voltak, amikor az eset történt. Korunk történettudománya már jobban megérti a cím tartalmát és használatba vételének értelmét. Az „emberlakta föld” (*oikümené*) a klasszikus gondolkodású ember számára a Római Birodalmat jelentette. A Bizáncban uralkodó római császár „kozmokrator” volt („a világ ura”). A „földkerekség” határai ott húzódtak, ahol a császári közigazgatás hatósugara végződött. Kívülről a barbárok földje terült el, amely valóságosan külön világnak számított. Az apostolok korának közvetlen közelségében, amikor a birodalom határai Britanniától Indiáig terjedtek, *Szent Ignác* püspök (†107 táján) még úgy fejezhette ki a római szentszék egyetemes, az egész világra szóló egyházfőségét, hogy „elüljár a rómaiak területén”. Ez a világterület később egyre zsugorodott, a magát Keleten is „rómainak” érző görögnyelvű lakosság nem csekély szomorúságára.

Egyetemesség igénylése

A keleti rész egyházkormányzata idővel négy önálló pátriárka között oszlott meg, Alexandria, Antiochia, Konstantinápoly és Jeruzsálem székhelyekkel; a birodalom nyugati fele viszont teljes egészében a római püspök pátriárkai joghatósága alatt állott. A pápának ezen túlmenő ténykedése, vagyis egyetemes egyházfői mivoltán alapuló beavatkozása a Kelet ügyeibe, csak a rendkívüli esetekre korlátozódott. Általános fontosságú kérdésekben vagy például a pátriárkai székek betöltése körül támadt zavarokban került rá sor. A görögök azonban ilyenkor is jobb szerették zsinat elé vinni a dolgot. A századok folyamán a keleti jogfejlődés egyre

inkább a konstantinápolyi székeknek kedvezett. Görög gondolkodás szerint ugyanis annál magasabbrangú volt egy-egy püspök, minél fontosabb szerepet töltött be székvárosa az állam polgári közigazgatásában. Így lett rangelsővé a keleti pátriárkák között a birodalom 330-ban felavatott új fővárosának, Bizáncnak (az „új Rómának”) püspöke. 381-ben már egyetemes zsinat mondta ki, hogy méltóságában közvetlenül a régi Róma püspöke után következik. *Justinianus* császár megépítette számára az 537 karácsonyán felszentelt „Nagytemplomot”, az új Hagia Szofiát, amely akkor a földkerekség leghatalmasabb és legpompásabb székesegyháza volt. Idők múltával egymás után veszett el a birodalom számára nemcsak a nyugati tartományok jórésze, hanem — vallási és nemzetiségi torzsalakodások miatt először érzelmileg, majd a perzsa és az arab hódítás következtében politikailag — az alexandriai és az antiochiai pátriárkák jogterülete is. Bizánc főpapjának látnia kellett, hogy joghatóságának határai egyre inkább a megmaradt birodalom tényleges határaival esnek egybe. Így a történelmi katasztrófák adták meg neki azt, amire amúgyis vágyódott: egyetlen pátriárka lett a klasszikus felfogás szerinti emberlakta földkerekség, az „oikümené” fölött. Nagy Szent Gergely pápa, aki mint *Gordianus* szenátor fia a germánok előzőnlötte Itáliában is izigvérig rómainak érezte magát, persze még politikai szempontból sem érthette meg az új cím felvételét. Róma a jogi formák szerint továbbra is a birodalomhoz tartozott, sőt *III. Leó* pápa 800-ban, Nagy *Károly* megkoronázásával, Nyugaton is feltámasztotta a római császári méltóságot.

Kelet ezt ily formában nem ismerte el, és ragaszkodott a saját szűkebb földkerekség-szemléletéhez. Gondolkodását jól jellemzi egy eset, amely a XI. század második évtizedében játszódott le. *Szergiosz* konstantinápolyi pátriárka a kolostorok megadóztatása miatt nehezelt *II. Bazileiosz* császárra. Ezért útját állta, midőn a császár a bolgárokon győzelmet aratva diadalmenetet tartotta, és be akart lépni a Hagia Szofia székesegyházba. A császár hirtelen felindulásában arculütötte a pátriárkát, az viszont hangos szidalmakkal felelt. A két „egyetemes személyiség” (*oikümenika proszópa*) összebékítésére az arab uralom alatt álló Alexandria főpapját, *Theofilosz* pátriárkát kérték meg, aki a helyettesítő elégtétel igen sajátos módját választotta. Két viaszbáb egyikének a kezét vágta le, másikának a nyelvét tépte ki. Ezzel a jelképes bűnhődéssel a kínos ügy lezárult, az alexandriai pátriárka pedig attól fogva „a földkerekség ítélő bírója” címet viselhette (*kritész tész oikümenész*). Az ilyesféle szűk körű egyetemesség-igényekhez képest *VII. Gergely* nemcsak a pápai méltóság egyetlen voltát hangoztatta, hanem voltaképpen a nagybirodalmi eszme mellett is hitet tett, midőn 1075-ben — mintegy másfél évtizeddel *Kerullariosz* halála után — a „*Dictatus Papae*” című híres iratban megszövegezte az elvet, „hogy jog szerint egyedül a római főpap mondható egyetemesnek”.

A bizánci pátriárka „oikümenikosz”-szá emelkedésével párhuzamos folyamat különben Nyugaton is lejátszódott. A keleti kereszténység elszakadása folytán a katolikus egyház azonos lett a római pátriárka joghatósági területével. Így természetesen alakulhatott ki az a pápai központosítás az egyházkormányzatban, amellyel a keletiek máig szembefordulnak. Pedig az ókorban az alexandriai pátriárka semmivel sem kevesebb hatalmat gyakorolt alantasai, a római Egyiptom és Lybia püspökei fölött, mint amekkorát ma a pápa gyakorol a nyugati világban és a hozzá kapcsolódó misszionált területeken.

„Istenhez hasonlatos”

Egészen másirányú összefüggésekre utal a bizánci pátriárka „Istenhez hasonlatos” (*theoeidész*) címe. Ez eredetileg a császárnak járó tiszteletadás. Az uralkodóban istent látni nem római gondolat, sőt annak idején a görögök is zokon vették, hogy a közülük kiemelkedett világhódító *Nagy Sándor* († Kr. e. 323) a perzsa királyok módjára istenként imádatta magát. Egészen természetesnek találták ellenben a hódolat ily megnyilatkozását az elgörögösödött barbárok, akikből Keleten a Római Birodalom lakosságának zöme is adódott. Már *Augustus* császár megengedte, hogy a keleti tartományokban templomok épüljenek tiszteletére. Ott aztán állandó is maradt a mindenkori császár istenítése, míg Nyugaton inkább a császár „geniusát” (éltető és védő szellemét) kellett tisztelni. A birodalom súlypontjának Keletre áttévedése csak erősítette a császárkultuszt. Így érthető, hogy *Nagy Konstantin* császár még 313-ban vert érmén is Héliosshoz, a birodalom győzhetetlen napistenéhez hasonlatosnak ábrázoltatta magát, noha akkor már kifejezett rokonszenvet mutatott a keresztény vallás iránt. A pénzen Konstantin arcképe látható, mögötte szigorúan párhuzamos profilban a napisten sugarakkal koronázott feje, a császár vállát eltakaró pajzsban pedig a napisten négyesfogatának ismert ábrázolása. Nem túlzás állítanunk, hogy a császárimitálás valósággal a tömegek igénye volt. Konstantinápoly alapításánál, tehát már a niceai egyetemes zsinat összehívását követő időben, Konstantin szobrot állíttatott magának, amely őt ismét a napisten képében és jelvényeivel ábrázolta. E szobornál még a keresztény császár halála után is ugyanúgy tömjéneztek és áldoztak a pogányok, mint a régi császáristenek szobrai előtt valaha szokás volt. A kereszténység általános elismerésével, sőt államvallássá emelkedésével együtt persze elodázhatatlan lett a császárkultusz keresztény átértelmezése. Így vált az isteni császár „Istenhez hasonlatossá”. Minthogy pedig a császár méltóságát keresztény szemmel nézve is szent méltóságnak tartották, megkezdődik az államfői és az egyházfői címek és tiszteletadások kicserélődése. Már maga *Nagy Konstantin* az egyház „külső ügyeiben illetékes püspököknek” nevezte magát keresztény püspök-vendégei előtt.

A későbbi császárok valósággal egyházi személyeknek számítanak. Hitelvi kérdésekben döntenek, rendszeresen szentbeszédeket mondanak, a cirkuszban díszpáholyukból a kereszt jelével megáldják az egybegyűlt tömeget; a Hagia Szofiában pedig, legalábbis a nagy ünnepeken, papok módjára részesednek a szentáldozásban. Míg az egyszerű bizánci hívőt bemártott szent kenyérral áldoztatják a papok, addig a császár önmagát áldoztatja meg: először a szent kenyeret veszi magához, aztán — az ol-tárnál, a pátriárka mellett állva — magából a kehelyből issza a konsekrált bort.

Császár és pátriárka

Az egyházi és a világi méltóság határainak elmosódása miatt érthető, hogy a pátriárkák, akik idővel a császár mellett az egész államegyház vezetői lettek, sőt 457-től fogva császárokat koronáztak, a maguk részéről a császárokéhoz hasonló megtiszteltetésekre kezdtek számot tartani. Főleg azok a pátriárkák, akik meg akarták szabadítani a bizánci egyházat a császár erőszakos gyámkodásától, vagyis hangoztatni és elismertetni törekedtek a lelki hatalom függetlenségét az államtól. Ilyesmit próbált *Kerullariosz Mihály* is, és jellemző, hogy épp ő kezdte viselni a császár-

nak (és a császárnénak) kizárólagosan fenntartott bíborszínű cipőt. A pátriárkák maguknak is megkövetelték a császárnak járó „imádatot” (*prosküinézisz*), amely legünnepeyesebb formájában úgy történt, hogy a tisztelő térdre borulva meghajolt — esetleg háromszor egymás után, mint a latin nagypénteki szertartásból ismeretes „keresztimádáskor” —, majd közelebb járult, megcsókolta a császár lábát, vagy esetleg a térdét és kezét. A frank királyság egykorú évkönyvei elbeszéli, hogy 800-ban még maga *III. Leó* pápa is ilyesféle „adoratióval” hódolt *Nagy Károly* előtt, mielőtt római császárrá koronázta. Bizonyára a földre borult, és legalábbis átölelte az új császár térdét. E módozatok valamelyikével nyilvánított tiszteletadásra utal *Antiochiai Péternek* idézett levele; és épp ezt a formáságot tagadták meg Bizáncban *Humbertus* és követétsai mind a császár, mind pedig a pátriárka személye iránt.

Egyébként a pátriárkának járó „szentséges” (*hagióatosz*) megszólítás sem csupán a bibliai „szent” jelző fokozása, hanem szintén császárt-illető címzés átvétele. Bizáncban nemcsak maga a császár volt „sanctissimus imperator”, hanem a rendeletei is „szent parancsok”, és ha valahová levelet küld, az valósággal „szentírás” (*theia grafé*). Palotája „szent palota”. Szent a magánlakosztálya (*sacrum cubiculum*), sőt a lovait is „szent istállóban” tartja. A kincstári miniszter „a szent kiutalások főnöke” (*comes sacrarum largitionum*). Szent persze az államkincstár is, és az adócsalások szentségtörésnek számítanak. Ily körülmények között már csak a legtermészetesebb dolog, hogy a pátriárka levelei „szent levelek” (*hiera grammata*).

A politikai és a lelki főhatalmat különben Nyugat is párhuzamba állította, és ott is lejátszódott a világi és az egyházi felségjelvények, címek, és tiszteletadások összecserélődésének folyamata. E tekintetben Nyugat mit sem vehet a keletiek szemére. A „Krisztus helytartója” (*vicarius Christi*) címet ma már a pápa legsajátosabb megnevezésének érezzük, noha a középkor eleinte éppen nem így gondolta. Ez a cím a X. században még a keresztény uralkodókat illette. *Edgár* angol király például a 966-ból való winchesteri alapítólevélben Krisztus helytartójának nevezi önmagát, míg a kor pápai még csak Szent Péter helytartójának mondták magukat. A címek átvételét megkönnyítette, hogy középkori latin-germán fogalmak szerint a keresztény világ két feje — „a Föld két istene” — a pápa és a császár. Arról sok vita folyt, hogy az államhatalmat a császár a pápától kapja-e, de minden esetre egyetértettek *Damiáni Szent Péterrel* (†1072), hogy akkor tökéletes a két hatalom jóviszonya, ha „a pápában mindig meglelhetjük a császárt, és a császárban a pápát”. Mintha csak a bizánciakat magukat hallanók, akik jelképesen „az Isten két felének” mondták a maguk pátriárkáját és császáriját. A nyugati középkor társadalomfelfogásában tehát egészen magától értetődött, hogy koronázáskor a császár vagy más uralkodó, például a magyar király is, egyházi ruhákat öltött magára, vagy hogy a pápa használni kezdte a világi fejedelmek jelvényeit, és igényelte a nekik járó tiszteletadásokat. Így lett körülbelül 813 óta a lateráni épület is „szent palota”, és ezért gyakorolták Nyugaton a VIII. századtól fogva az „adoratio papae”-t, ami persze nem „pápaímádás” a szónak hittani vagy valláslélektani értelmében, hanem csupán jogi cselekmény: annak elismerése, hogy a pápa is annyira szuverén a maga hatalmi vonalán, mint a császár a magáén. Talán épp *II. Miklós*, Kerullários kortársa az első pápa, aki koronát visel; *VII. Gergely* pedig nem sokkal utóbb a „Dictatus Papae”-ban tartja szükségesnek leszögezni — a konstantinápolyi jog-

igény elutasításaképp —, hogy (a főpapok közül) egyedül a római pápa viselhet császári jelvényeket.

A mi ízlésünknek mindez erősen ellenére jár, de a középkori ember a maga társadalomfelfogásában helyénvalónak találta, és — legalább is hosszú időn át — nem ütközött meg rajta. A legújabb kor viszont már polgári egyszerűséget vár el a hatalom viselőitől. E tekintetben államfők és pápák egyaránt koruk gyermekeinek bizonyulnak. Először a „polgárkirály” típusa jelent meg, de napjainkban megismerte a világ a barokk pompából kivetkőzött, lelkipásztori közvetlenségű pápatípust is, aki ritka alkalmakra tartogatja a múltból örökölt látványos külsőségeket, illetve igyekszik mindinkább vissza is fejleszteni. XII. Pius rendelkezéséből már megrövidült a főpapok uszálya, és nem használhatták sem nemesi címüket, sem a feudális (*hercegérseki*, *hercegrímási*) címeket. A II. vatikáni zsinat előtt, 1962-ben *Helder Pessoa Camara* címzetes érsek, rio-de-janeirói segédpüspök levélben szólította fel püspöktársait, hogy mondjanak le nemcsak az excellenciás és eminenciás címekről vagy a luxusautókról, hanem még a mellkeresztekről és a gyűrűkről is. VI. Pál pápa, indiai útja küszöbén, a zsinat nyilvánossága előtt a szegényeknek ajándékozta pápai koronáját. A modern társadalomfelfogás tehát újra kedvez annak az evangéliumi egyszerűségnek, amely járhatatlan út lett volna a jelképekben gondolkodó középkori világban, amely a tekintélyt is csak úgy tudta tisztelni, ha pompa övezte azt.

Perzsa hatások

Péter antiochiai pátriárka levele *Kerullárioszt* nemcsak „Istenhez hasonlatos”, hanem egyenesen „Istenhez leginkább hasonlatos” címmel is illeti. Azt hihetnők, hogy ez a szólásmód sem egyéb, mint a császárkultusz-ból átvett megszólítások egy újabb változata. Az összefüggések azonban e pontból már túlvezetnek minket a birodalom határain. A keletrómai császárságnak leghatalmasabb szomszédja és egyúttal a legfélelmetesebb ellenfele sokáig a perzsa birodalom volt. Persze nemcsak a harcmezőn találkoztak. Élénk volt a kereskedelmi és a diplomáciai összeköttetés, sőt a kultúra egyes elemei is átszivárogtak. Az úgynevezett bizánci építőstílus (a szögletes alaprajzú hatalmas körkupolás csarnokok) szülőhazája minden bizonnyal Perzsiában van. A vetélytárs nagyhatalmak jól megismerhették egymás hasonló vonásait is. Miként a kereszténység a Római Birodalomban, úgy volt államvallás a perzsáknál a *Zarathustra*-hirdette hit, a „mazda-jászna” vallás. E vallás papjai a „moghu”-k (latinosan: mágusok) a keresztény klérushoz hasonló, lépcsőzetesen rangsorolt rendbe tartoznak, élükön a főmágussal. Ez oly szerepet töltött be a perzsa nagykirály oldalán, mint Bizáncban a pátriárka a császár mellett. A főmágust hivatalosan „Zarathustrához leginkább hasonlatosnak” kellett szólítani (*zarathustrótema*). E cím keresztény változata tehát az „Istenhez leginkább hasonlatos” bizánci címzés. Hasonló átvételekre maga a császár adott példát, elsősorban *Hérakleiosz*, aki II. *Chosrau* perzsa nagykirályon aratott sorozatos győzelmei után 629 óta hivatalosan használni kezdte az „önkéntyuralkodó” (*autokratór*) és a „nagykirály” (*megász bazileusz*) perzsa eredetű címeket. Ámde *Hérakleiosz* császár hadjárata nemcsak politikai jellegű volt. Perzsia szent tartományában, Atropaténében (a mai Azerbajdzsánban) a mágusok görzaki nagytemplomának 624. évi lerombolásával a keresztény vallás erejét is megmutatta a Zarathustra-hit fölött. Bizonyára e fordulat emlékéért őrizte Bizáncban a pátriárka címeinek a császáréihez hasonló perzsamintájú gyarapodása.

Nincs eléggé kikutatva, hogy még ezen kívül is mi minden származhatott át a perzsa vallásból a görög kereszténységbe. A gnóziának nevezett eretnokség egész bizonyosan a perzsa világnézet hatása alatt állt, de tisztázatlan, hogy például az ariánizmus gondolatvilágában tarthatunk-e valamit a mazdaista eszmei befolyás eredményének. Nem-világnézeti természetű kölcsönzések természetesen a katolikus egyház részéről is történhettek, alkalmasint egyes megkeresztelt és utóbb keresztény pappá lett mágusok közvetítésével. Ilyen átvételnek látszik a bizánci liturgia „Háromszor-szent” énekében (a „triszagion”-ban) elhangzó „Szent halhatatlan!” felkiáltás, minthogy ez nem egyéb, mint az „amesa szpenta” perzsa vallási szakkifejezés szó szerinti fordítása, csak éppen a keresztény világnézethez igazodó tartalmi ártértelezéssel.

*

A konstantinápolyi pátriárkák tiszteleti címeinek tehát igen széles és rendkívül érdekes kultúratörténeti háttérük van. Kitűnik ebből történelmi indokoltáguk is, aminek nyomán nagyban lefoszlik róluk az ellen-szenves jelleg is. Napjainkban, amikor az „ökumenikus gondolkodás” katolikusoknak és nem-katolikus keresztényeknek kölcsönös megértést szolgáló programjává lett, fokozottan jelentősek az ilyen természetű történeti kutatások.

RÓNAY GYÖRGY VERSEI

A VARSÓI SZENT KERESZT TEMPLOM

*Ezerkilencszáznegyvenöt
október tizenhetedike óta
újra itt pihen Chopin szíve.*

*Balra a második oszlop.
Falában márványtábla.
A tábla mögött a szív.
Alatta egy cserép virág.*

Mi marad egy szívből száz év után?

*Párizsban, a Père-Lachaise-ben is
mindig van virág Chopin sírján.*

Mi marad egy testből száz év után?

*Konstanca ezen az utcán
sietett — kipp-kopp — szaporán
kopogott a cipője;
ő meg csak állt és nézte, ahogy
fodros pille-kalapja libegve
mind távolabbra táncol,
s befordul örökre a sarkon.*

Mi marad egy szerelemből száz év után?

*Egy lemezjátszón forogni kezd
az f-moll zongoraverseny.*

A VARSÓI ÖRÖKIMÁDÁS

*Amit ezerhatszáznyolcvanhétben építettek,
ezerkilencszáznegyvennégyben lerombolták.
Meghalt a romok alatt
több mint ezer világi,
négy pap és harmincöt apáca.
Az Óváros füstölve égett,
lángokat tükrözött a Visztula,
s akiket megkímélt a Kard,
azokat megölte az Éhség.*

*Ezerkilencszáznegyvennégyben,
augusztus harmincegyedikén
nem maradt kő kövön:
kétszázhatvanegy évvel azután,
hogy Szobieszki fölmentette Bécsset,
a templom és a klastrom rombadőlt.*

*Több mint ezer világi,
négy pap és harmincöt apáca.*

*Körös-körül
az Óváros füstölgő házai,
s a romok közt csontig fogyott kísértetek,
Néró holtukig égő eleven
fáklyái, a Varsói Fölkelők.*

*A Város talpraállt.
A falvakban fehér
táblák szólnak az áldozatokért.
Duzzadt felhőket úsztat a Visztula,
nem emlékszik a vérre.
A négy pap, harmincöt apáca
s több mint ezer világi
pora fölé kupola domborul.*

*Ne féljetek.
Nem a halottak sírnak.
A rács mögött
az élők déli zsolozsmája
dícséri az Urat.*

CHRISTUS FRASOBYWI

*Az én kínjaimat
már nem lehet tetézni,*

*En már mást se tudok,
csak ülni, nézni.*

*Nézni, magam elé,
ebbe a feneketlen,
fekete szenvedésbe.*

*Kopár fa, melybe
a világ minden
bűne belevésve.*

*Ülök és nézlek,
ahogy viszed a terhed.*

*Gondolj rá néha,
hogy én viszem a nehezebbet.*

Varsó, 1965 november.

MADÁCH ÚTJA A VILÁGSIKER FELÉ

Az első világháború után egy különös, ritka, izgalmas tüneménynek lehetnek tanúi az irodalmi és színházi élet figyelmes szemlélői. Egy — immár klasszikus pózba merevedett — költői remekmű új életre kel. Mintha a márvány-tagok hideg ereiben megindulna a vér pezsdülő, fölmelengető keringése, a dermedt idegek vibrálni kezdenének, s a merev izmok visszanyernék rugalmasságukat. És az életre kelt test emanált bűvös sugárzása beleárad az eleven, nyüzsgő életbe, túlárad egy kis ország szűkreszabott határain, s beleivódik lassan-lassan a nagy világeletbe.

Az *Ember Tragédiájából* a századfordulóig érettségi tétel, doktori disszertáció, magántanári habilitáció lett. És a Nemzeti Színház obligát parádés repertoár-darabja, amelyet minden iskolázott magyar ember életében legalább egyszer végignézett, a hazafias áhítatos büszkeség és a klasszikusok iránti leküzdhetetlen unalom sajátos vegyülékével. A legbiztosabb út a halálos halhatatlanság felé. És íme, ez az út egyszerre csak váratlan fordulatot vesz, és elkanyarodik az élettel teljes halhatatlanság irányába. Az irányváltozás okainak kutatása lenne e szerény tanulmány feladata.

A filológus élettelen adatai mögött egy csodálatos új élet bontogatja szárnyait. Az *Ember Tragédiája* irodalomtörténeti szerepe körülbelül lezártnak volt tekinthető azzal, hogy Nemzeti Színházunknak — *Paulay* óta — állandó műsor darabja, le van fordítva — jól-rosszul — a világ majdnem valamennyi kultur-nyelvére, a múlt század végén mérsékelt sikerrel előadták Hamburgban, Bécsben, Prágában, megbukott Berlinben. Ám a huszas évektől kezdődően váratlanul megszorodnak az adataink.

Elkészül *Goga Oktávián* új román fordítása, újabb angol fordítás is készül *Vajda Pál* és *Meltzer Károly* Henrik gondozásában, *Mohácsi Jenő* elkészíti a nyolcadik német fordítást, amely — mint látni fogjuk — jelentős állomást fog jelölni a Tragédia jelenkori világsikerében. *Antonio Vidmar* s vele egy időben *Umberto Norsa* — 1936-ban — olaszra ültette át, legújabban pedig *Folco Tempesti*, illetve *Alfredo Jeri* gondozásában jelent meg egy-egy olasz fordítása. *Belcseff Konstantin* pedig bolgárra fordította le még a harmincas években.

Van egy érdekes exotikus adatunk is még a huszas évekből: *Avigdor Namiéri*, magyar származású zsidó költő héberre fordította, s az *Ember Tragédiája* ebben a fordításban a palesztinai — jeruzsálemi, tel-avivi, haifai — zsidó iskolák kötelező házi olvasmánya és rendszeres érettségi tétele. — Az első világháborús időre esik a dán-nyelvű fordítás elkészülte is, *Karl von Dummreicher*, a kopenhágai egyetemi könyvtár igazgatója, jeles lírikus költő tollából. A svéd fordítást *Olov Lundgren* készítette, ő fordította a *Peer Gyntöt* is svédre. — Sőt már japán fordítása is régen elkészült *Várad* Gyula, marosvásárhelyi író tollából, aki annak idején Japánon át menekült szibériai hadifogságából. Az éveken át Magyarországon tartózkodó *Imaoka Dzsuidzsiro* japán irodalmár is lefordította.

Eszperantóra dr. *Kalocsay Kálmán* fordította le még a huszas években, s ezt átdolgozva a közelmúltban újból kiadták. Szemelvényes fordítások jelentek meg a Tragédiából a harmincas években jiddisül és esztül, az előbbi szerzője *Holder József* magyar zsidó költő. Az első finn fordítás viszont csak 1943-ban készült el.

Újabb angol fordítás is készült bizonyos *Sanger* tollából, legújabban pedig *J. C. W. Horne* átültetése jelent meg a budapesti Corvina kiadónál.

Franciára — 1937-ben — *Cselényi-Walleshause*n Zsigmond fordította le szemelvényesen egy párisi bábszínház számára; 1946-ban készült el *Roger Richard* teljes francia fordítása, a tavalyelőtti jubileumi évben pedig *Jean Rousselot* kitűnő formahű fordítása jelent meg.

Még a második világháború előtt elkészült két új szerb-horvát és egy szlovén fordítása. Új cseh fordítását mostanában *Ladislav Hradsky* és *Kamil Bednár* közösen csinálták, amiért nem régen magyar állami kitüntetésben is részesültek. A legújabb szlovák fordítás szerzője *Valentin Beniák*, a lengyelé pedig *Lew Kalthenberg*.

Jelentős állomás a Tragédia fordítás-történetében *Leonyid Martinov* szovjet írónak az eredetivel egyenértékű orosz fordítása, amelyért ő is magyar állami kitüntetést kapott a jubileumi esztendőben. Új ukrán fordítás is várja már a kiadást, ez *Mikola Lukas* műve.

Az irodalomtudomány jelenleg 24 nyelven 62 Madách-fordítást tart nyilván, s ezeknek csaknem a fele az utóbbi félévszázadban, az első világháború után készült.*

Az új és jobb fordítások mindenesetre keresletről, szükségletről tanúskodnak, s azt bizonyítják, hogy a művelt világ olvasóközönségének figyelmé hatványozott mértékben ismét a Tragédia felé fordult, szóval megindult egy újabb népszerűsödési, olvasottsági folyamat. De a pusztá olvasottság egy drámai mű számára csak féleletet jelent. Teljes életét, entecheiáját csak a színpadon tudja kibontakoztatni. E tekintetben is kedvező mozzanatokról számolhatunk be.

Az Ember Tragédiája jelenkori diadalútja, idegen nyelvű előadásainak sorozata az 1926 december 11-iki pozsonyi szlovák nyelvű előadással indult meg. *Hviezdoslav—Ország*h Sándor régi fordításában, *Buttykay* Ákos kísérőzenéjével, *Jirikovsky* igazgató gondos rendezésében került színre a Tragédia a Szlovák Nemzeti Színház színpadán. S mindjárt hozzátéhetjük: teljes sikerrel. Ezt három külföldi rádió-előadás követte: a bécsi (1930. április 6.), a prágai (1931 tavaszán) és a müncheni (1931. október 13.) A bécsi és müncheni rádió-előadáson már *Mohácsi Jenő* kitűnő új német fordításában került színre a nagy mű, mindkét előadást *Hans Nüchtern*, a bécsi rádió dramaturg igazgatója rendezte. Az előadásokról az egész német sajtó egyöntetűen a legnagyobb elismerés és legőszintébb elragadtatás hangján nyilatkozott.

A Tragédia külföldi vándorútjában döntő jelentőségű dátum 1934. január 25: a bécsi burgszínházi bemutató. *Hermann Röbbeling* igazgató a „*Stimmen der Völker im Drama*” című ciklus keretében hozta színre a Tragédiát, mint a magyar drámairodalom reprezentáns alkotását. Az előadás átütő erejű, őszinte, meleg sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Madách műve még a bemutató szezonjában rövidesen elérte a huszonötödik előadást, s azóta is több éven át állandó műsoradarabja maradt a világ egyik legelőkelőbb színházának, a Burgtheaternek. Népszerűsége mellett szól még az is, hogy a csúfondáros, tréfálkozó, könnyed bécsi szellem akkoriban már paródiáját is kitermelte, *Josef Leopold Seifert* művében: „*Die Tragödie des Mannes, — grosse Faschingsoper in 5 Bildern, frei nach Madách.*” — A bécsi bemutatót terv szerint egy nagyszabású római előadásnak kellett volna követnie, a gondos előkészületek

* Az idegen nyelvű fordításokkal részletesen foglalkozik Radó György A „Tragédia útra kél” című tanulmányában (Látóhatár, 1964. augusztus).

már meg is történtek, de közbe jött az abesszin háború, s a fegyverek közt hallgatni kényszerültek a műzsák. Ám a Tragédia sorsa egyelőre mégsem került zsákutcába; az 1937. április 15-iki *Németh Antal* rendezte hamburgi előadással újabb jelentős sikert könyvelhetünk el. — Teljesség kedvéért megemlíthetjük azt is, hogy 1937 őszén előadták a Tragédiát egy párisi bábszínházban megfelelő műfaji változtatásokkal.

Sajnos azonban, a felülkerekedő hitleri rendszer, meg a második világháború egy időre feltartóztatta a Tragédiát a siker diadalútján. Nem vették le a színről, sőt 1939 szeptemberében is bemutatásra került, sajnos azonban — minthogy *Mohácsi Jenő*nek nem volt ún. „Arienpass”-a, — nem az ő kitűnő átültetésében, hanem egy múlt századból előkotort „árja”, de annál rosszabb német szöveggel. Nem is volt sikere. Ezzel szemben 1943 januárjában a berni Stadttheaterben ismét *Mohácsi* kitűnő fordításában került bemutatásra, s ennek megfelelően nagy sikerrel.

A második világháború után, az összekuszálódott világpolitikai helyzet megakasztotta a Tragédia színpadi érvényesülését. Mindössze két rádió-előadásról van tudomásunk. 1946-ban a párisi, Svájcban pedig a lausanne-i rádióból sugározták *Roger Richard* szövegével.

Az előhaladás tempója tehát kissé nehézkes és lassú; de hiszen ez természetes is: a kincsekkel megrakodott diadalszekér ünnepélyesebben, lassabban halad, mint egy könnyed, elegáns, de értéktelen homokfutó. S hadd reméljük, hogy a tavalyelőtti centenáris ünnepségek — *Madách* 1864. október 4-én halt meg — újabb lendületet adnak a Tragédia színpadi pályafutásának is.

A külföldi pályafutás újabb adatai mellett egy fontos hazai újításról is meg kell emlékeznünk: a Tragédia szabadtéri előadásairól. 1933 augusztusában volt a Tragédia első szabadtéri előadása a szegedi Dóm-téren; igen alkalmas szabadtéri tömegjátéknak bizonyult. *Hont Ferenc* sok eredeti modern szempontot érvényesített a rendezésben. Majd *gróf Bánffy Miklós* rendezésében is előadták ugyancsak a szegedi nyílt színen. A felszabadulás után is felújították, sajnos éppen a jubileumi előadás-sorozatból kimaradt.

* * *

A száraz adatszerű bizonyítékok felsorolása után önként felvetődik az izgalmas kérdés: mi az oka ennek a páratlan világirodalmi jelenségnek, mi az oka annak, hogy egy — a maga idejében értékéhez képest nem eléggé méltányolt — remekmű, születése után 60—70 évvel új életre támad, egyszerre időszerűvé válik és egyre-másra aratja a megérdemelt világsikereket? — Oknyomozó kutatásunk során külső és belső okokra fogunk bukkanni, illetőleg e kettős okrendszer egybejárására.

Maguk a fentebb felsorolt újabb és jobb fordítások nagyban hozzájárulnak a Tragédia általános sikeréhez. E tekintetben legyen elég *Mohácsi Jenő* sorsdöntő új német fordítására hivatkoznunk. A régebbi legnépszerűbb *Dóczy*-féle német fordításnak nagy hibája volt a fausti nyelvezet, amely nagyban előmozdította az akkoriban sokat emlegetett Goethe-hatás vádjainak kialakulását. *Mohácsi* evvel szemben leszáll a fausti kothurnusokról, s a ma nyelvén közvetíti *Madách* filozófiai mélységeit a ma emberének, s stílusa azért mégis költői és emelkedett marad. Az előadás menetét pergőbbé teszi azért, hogy az eredeti hatodfeles és ötös jambusait merészen lekurtítja ötödfeles jambusokká s így mintegy lapidáris tömörségre kényszeríti önmagát. — Az új művészi fordítások le-

bontják a nyelvi akadályokat s átmentik a madáchi szépségeket idegenbe az eredeti zökkenői, nehézkességei nélkül. Hiszen Madách magyar nyelvvezete már a saját korában is ávult volt kissé, viszont gondolatai egészen modernnek, s így ezeket a ma nyelve tudja leghívebben tolmácsolni.

A színpad-technika fejlődése is döntő fontosságú ok a Tragédia népszerűvé tételében. Az Ember Tragédiájának több mint két évtizedig kellett várnia, míg egyáltalán színre kerülhetett. Talán maga a szerző is csak könyvdrámának szánta, kortársai sem mertek gondolni színpadi előadására. S még húsz év múlva is túlmerész és szinte kivihetetlen ötletnek tartották Paulay Ede zseniális tervét a színre alkalmazást illetően. Az eredmény — 1883-ban — Paulayt igazolta, s még hathatósabban igazolja őt a jelen. A drámai költeményről kiderült, hogy egyáltalán nem színszerűtlen, sőt telve van a legizgalmasabb, legérdekesebb rendezési lehetőségekkel, problémákkal.

A helyzet az, hogy nem a Tragédia volt színpadra alkalmatlan, hanem a régi színpad volt fejletlen a drámai mű méltó megelevenítésére. Nehézkés kulisszatologatási rendszerével nehezen bírta a tizenötöszörös színváltozást. Kezdetleges fény-technikai berendezésével nem tudta kellőképpen biztosítani a darab álomszerűségének illúzióját. Veszélyben volt a drámai hatás egysége, a színek közti kényszerű hosszú szünetek, amelyeket az átöltözés és az új díszletezés tett szükségessé, mozaikszerűvé tették az előadást és történelmi kép-darabokra tördelték Ádám monumentális vízióját. — A nagyközönség, mely nagy tömegében különben sem túlságosan fogékony a filozófiai mélységek és költői magasságok iránt, ezeket a nehéz szellemi étkeket, ennek a dús lelki lakomának egyes fogásait lassú, vontatott tálalásban kapta. Hogy mégis volt színházi sikere, azt színházontúli erővel, itthon talán a nemzeti lelkesedéssel, külföldön a darab sablontól eltérő rendkívüliségével és a magyarsághoz asszociált egzotikum képzetével magyarázhatjuk.

Ma egészen más a helyzet. Manapság Az Ember Tragédiája önmagában véve elsőrangú színházi — és mint lentebb látni fogjuk — drámai élmény. A fejlettebb színpadi technika maradéktalanul ki tud hozni belőle minden színi hatást. A forgó színpad és a díszletek vetítése lehetővé teszi, hogy az álomképek sorozata a hosszadalmas szünetek zökkenője nélkül pereghessen le a néző előtt. A rövid szüneteket megfelelő zenével töltik ki, s így biztosítják a hangulat zavartalanságát. A raffinált világítási effektusok s a színpadtechnika boszorkánykonyhájának egyéb bűvös szerszámai tökéletesen biztosítják a darab sejtelmes álomszerűségének illúzióját.

A Búrgszínházban láthattuk az első bravúros rendezést, mely a modern technika minden eszközeit bőkezűen a darab színpadi sikerének szolgálatába állította. Röbbeling igazgató nagyszabású rendezői munkájának lényege a festői hatások kiaknázása mellett a sejtelmes álomszerűség illúziójának felkeltése volt. Festőiség és álomszerűség... nem csoda, ha a legtöbb jelenés Böcklin révületes képeire emlékeztetett. A forgó színpadok, finom fényhatások, vetített díszletek s varázsfüggönyök csodás, boszorkányos világában álomra a valóság és valósággá testesül az álom. A színpad elé az álomképek tartama alatt felhőt ábrázoló fátyolos függöny borul, amelynek sajátyszerű anyaga csak különféle világítási fortélyal válik átlátszóvá. Ebből gomolyognak elő fokozatos megvilágítással és ebbe foszlanak szét fokozatos elsötétítéssel az egyes álomképek. — A bálnyfüggöny és a vasredőny nem szalad le minduntalan, a nézőtér a színek közötti rövid szünetek alatt is elsötétítve marad, így az egyes

jeleneteknek nincs kezdőük és végük, hanem egymásba folynak, egymásba ködlenek, valóban, mint az álom szépséges, kősa képei.

Itt legyen szabad közbeszúrnom, hogy éppen az álomszerűség tökéletes illúziója érdekében én a Tragédia legmegfelelőbb megjelenítési formájának az erre legalkalmasabb filmet tartanám. Ezt az ötletemet már a harmincas években megpendítettem, egy film-szaklapban. Ennek akkor nem támadt visszhangja, de elégtételemtől szolgál, hogy ugyanerre a megállapításra jutott Jean Rousset is, a Tragédia legkitűnőbb francia tolmácsolója, amint ezt egy közelmúltba elhangzott interjúban kifejtette. És még örvendetesebb lenné, ha ez az ötlet végre meg is valósulhatna. Véleményem szerint változatlanul: a Tragédia a legkitűnőbb forgatókönyvek egyike, persze nem a Dolce-Vita-szerű olasz neorealisztikus síkon.

Új rendezési és játék-stílusnak is kellett kifejlődnie ahhoz, hogy az Ember Tragédiája színpadon százszázalékosan érvényesülhessen. A századforduló naturalisztikus játékstílusa erre semmiképpen sem volt alkalmas. A naturalizmus különben is zsákutcába vezette a művészetet, mert ha a művészet nem akar más lenni, mint maga a nyers valóság, akkor ninosen is szükség rá, elveszti létalapját, hiszen akkor a valóság pótolja a művészetet, akkor nem érdemes tragédiáért színházba menni, nyersebb, valóságosabb tragikumokat nyújt az élet: a kórházak, bírósági tárgyalások, családi konfliktusok; s a komikum iránti ösztönünket is jobban kielégítik száz Moliérénél a köz- és magánélet kisebb-nagyobb fonákosságai. Rá kellett jönni arra, amit Arany János már régen megmondott, hogy a művészet nem a valóság, csak annak égi mása, s a drámában sem a valóság-elem a lényeges, hanem a szimbólum mivolta.

A Tragédia e tekintetben is megelőzte korát. A naturalisztikus játékstílusban éppen a leglényege sikkad el: az anyagon felül lebegő transzcendentális gondolati magva. Ezért akadt meg mindjárt a kezdet kezdetén a Tragédia külföldi pályafutása. Ugyanis már öt évvel a sikeres budapesti bemutató után érdeklődött a darab iránt a meiningeni udvari színház igazgatója. Ez a színház volt akkoriban főképviseelője a történelmi realizmus — vagyis inkább naturalizmus — rendezői irányának, mely díszletekben, jelmezekben a legnaturalisztikusabb módon érvényesítette a történelmi hűség elvét. Nos, a meiningeniek kénytelenek voltak elejteni az előadás tervét, mert nem azt kapták a Tragédiában, amit vártak: dramatizált történelmet. Az Ember Tragédiája sokkal több ennél, de történetfilozófiai többlettel a lapos valóság talaján csúszó meiningenizmus nem tudott mit kezdeni. Minduntalan belebotlott a látszólagos történelmi anakronizmusok göröngyeibe, s nem volt érzéke a mű nagy egészében megnyilvánuló monumentális történetfilozófiai szemlélet iránt.

Viszont a naturalizmus kátyújából kievickélő színjátszó művészet, a stilizálásra, szimbolizálásra hajló új, modernebb játékstílus keresve keresi az eszmei tartalommal is bíró műveket, s vajjon e nemből található-e megfelelőbbet Madách drámái költeményénél ?!

Az új játékstílus mellett új színpadi műfajok és rendezési formák diatba-jötte is kedvezett a Tragédia népszerűbbé válásának. Talán nem lesz blaszfémia, ha e pontnál a revűre is gondolunk. Hiszen — bár tévesen — a Tragédiát úgy is fel lehet fogni, mint egy nagyszabású, szokatlan arányú történelmi revűt. S akikben nincs fogékonyság az eszmei tartalom iránt, még mindig kellő teatrális kielégülést találhatnak a díszletek és koeztűmök, a tovasuhanó képek változatos, gazdag, pompázatos látványosságában.

Sokkal lényegesebb ennél az újabkori rendezési forma, a rendezés kiterjeszkedése a szabadtéri játékok területére. Az Ember Tragédiája szabadtéri előadásra kiválóan alkalmas. Nem pusztán azért, mert nagy apparátusa, tömegeinek szerepeltetése a szabadtér korlátozatlanabb, tágasabb színpadán hatásosabban és könnyebben eszközölhető, hanem inkább benső tartalmánál fogva. A szabadtéri játékok divatja nem tekinthető ugyanis pusztán rendezői szeszélynek, az ujdonságot hajszólo színházipar új szériájú gyártmányának, hanem szoros összefüggésben van nyilván a kor-szellem kollektívizmusra hajló irányával. A szabadtéri játék — ha talán kezdetben nem is ismerték fel ezt a lényeges jegyét — első sorban tömegjáték akar lenni, még pedig kettős értelemben: tömegeket tömegek előtt szerepeltető játék.

A szabadtér nézőterén nagyobb s ennél fogva heterogénebb tömeg foglalhat helyet, mint a zárt színházban, már pedig minél heterogénebb a nézőközönség, annál nehezebb teatrális igényét kielégíteni. Előállt tehát az a furcsa helyzet, hogy létesült egy kollektív színjátszási forma, mielőtt a kollektív nézőközönség, nevezzük így inkább: nézőtömeg kialakult volna. S éppen ennek az átmeneti időnek legmegfelelőbb tömeg-darabja az Ember Tragédiája, amelynek gazdag tartalmánál fogva mindenki számára — a legheterogénebb közönség számára is — van mondanivalója.

* * *

És ez a megállapítás kedvező átmenetül kínálkozik fejtegetésünk leglényegesebb kérdéséhez: miért jelent a Tragédia — eltekintve előadása zárt- vagy szabadtéri formájától — jelenkorunkban erősebb, hatásosabb drámai élményt a nézőközönség számára, mint saját korában? A felelet fogja megadni legnyomatékosabb magyarázatát voltaképpen tárgyunknak: Az Ember Tragédiája új életre támadásának.

Hogy a kérdésre megfelelhessünk, tisztáznunk kell mindenekelőtt a drámai élmény sokféleképpen értelmezett, meglehetősen zavaros fogalmát. A drámai élmény alapján véve, őseredeti formájában: az Én átjátszása, átlényegítése egy kivülről költött vagy képzelt másik személybe. De ez az átszemélyesülés nemcsak a színész élménye, hanem előzetes élménye a szerzőnek és szimultán élménye a nézőnek. Erre nézve igen érdekes, meglepő egyeztetési nyilatkozatok tanúskodnak a színháztudomány irodalmában. A mi Katona Józsefünk egyik dramaturgiai tanulmányában a drámaíró lelkiállapotát a következőképpen világítja meg: „Midőn én egy erkölostelenséget utáló Felciánust indulatának illő polcára viszek, midőn egy Bánk bánt megölt becsületének omladékára felállítok... én vagyok Bánk, én Felcián... Ez nem história, hol az érzéketlen toll beszél: ez én magam vagyok.” Paul Ernst, német drámaíró és esztétikus viszont a néző lelkiállapotát jellemzi azonos értelmű szavakkal: „Amikor én Wallenstein vagy Ödipus tragédiáját nézem, a saját egyéni tragédiámat érzem, az én bensőmben zajlik le a drámai küzdelem, én vagyok Wallenstein, én vagyok Ödipus.” S a drámai élmény akkor tökéletes, ha a mű és a színészek játéka az egész nézőközönségre rá tudja szuggerálni az elszemélytelenülést, azaz a drámai hőssel való azonosulást. Nemcsak egyesekre, hanem az egész nézőközönségre, mert ez nem pusztán összesége az egyéneknek, hanem bizonyos tekintetben homogén tömegnek tekintendő, amelyre tehát a tömeglélektan törvényei érvényesek. Azaz más szóval: a drámai élmény alaptermészetéhez hozzátartozik, hogy ez ne csak egyéni, hanem közös-élmény legyen.

Mindezeket fordítsuk most át Az Ember Tragédiája esetére. Hogy Madách Imre, a szerző, beleélte magát Ádám sok tekintetben pesszimiztikus alakjába, azaz hogy számára Az Ember Tragédiája valóban tragédiát jelentett, az egyéniségéből, életéből, világfelfogásából, a mű keletkezésének körülményeiből nyilvánvaló. Nagy Imre, Szacsvey Imre — az első Ádám-alakító színészek — beleélése magától értetődik, hiszen a jó színész hivatásából és sajátos tehetségéből önként következik, hogy át tud lényegülni bármilyen szerepbe. De vajon a kortársak tömege, a nézőközönség általában, át tudott-e hasonulni Ádám szerepébe, elmondhatták-e külön-külön és összesen: én vagyok Ádám? — azaz kialakulhatott-e a drámaiság tökéletes közösség-élménye? Aligha! Az egész mű eredeti, ötletes, egyéni történetfilozófiai rendszernek tetszhetett, de nem valószínű, hogy a nézők meggyőzetve érezhették magukat ennek emberi, bölcséleti, költői és drámai igazságáról. Hiszen nem volt erre semmi okuk.

„Ember küzdj és bízva bízzál”. Az emberiség történelme valóban a küzdelmek és bizakodások, a kétségbeesett küszködések és elbizakodott bizodalom váltakozása. Madách kora a bizalom kora volt. A kapitalizmus anyagi, a liberalizmus erkölcsi, s a tudomány szellemi erejében bizakodó emberiséget, a londoni vásár önző népségét nem rendíthette meg nagyon Madách komorsága. Mi már azonban eljutottunk a londoni vásár utolsó jelenetéhez: a kapitalista szabadverseny haláltáncához, sőt mi, akik szocialista rendszerben élünk, már túl is jutottunk rajta. Így olykor valószerűtlen víziók ellenére is az aktualitás döbbenetes erejével hat reánk Madách sibillai ihletettségu költeménye. A nagy alkotás, amelynek drámaiságát tapló-kedélyü teoretikusok sokáig tagadták, most a világirodalomban szinte példátlan intenzitású drámai élményt kezd jelenteni. Ma — különösen a XI. színtől, a londoni vásártól kezdve — mindnyájan így vagy úgy Ádámnak érezhetjük magunkat s átélhetjük Ádám-mal a legmélyebb drámai élményt: emberségünknek, ember-mivoltunknak komolyságát.

Az élményt csak fokozza a költő szinte emberfeletti szellemi nagyságának lenyugöző hatása. Ez a nagyság csak most kezd kibontakozni teljes arányaiban. Most már nemcsak a nagy komponálót, hanem az ihletett erejü váteszt, idöket átfogó szellemiségu prófétát is csodálhatjuk benne, de visszamenöleg is elfogadhatjuk történeteszemléletének alapvetön emberi, bölcséleti, költői és drámai igazságait, mert a jelenné váló jövö igazolja ezt a múltat, aminthogy egy-egy ismeretlen új elem felfedezése igazolja Mendelejff természetes kémiai rendszerét, s amiként a Neptunus felfedezése bebizonyította Leverrier csillagászati elméletének igazságát.

Madách a kapitalista világrendnek erötöl duzzadó fénykorában is meglátta az osztálytársadalom hibáit, visszaéléseit, gyöngeségeit és megjósolta mindezeknek következményeit. De már egymagában az is zsenialitásra vall, hogy mintegy történeti távlatba kihelyezkedve tudta szemlélni saját korát, s meglátta, hogy annak főproblémája, vezérlö eszméje: a gazdaság, s méhében rejlö főproblémája a szociális kérdés.

Az ő korában a hazaiak számára még a londoni szín is tulajdonképpen csak jóslat volt. De a mi nemzedékünk már láthatta a közelmúltban nálunk is, és sokfelé láthatja mindmáig a társadalom eszeveszett vitustáncát a mindenható Aranyborjú előtt, a művészet elaljasodását, Thália szentelt csarnokának bábjátékos-bödévä sülyyedését, a kereskedelem reklámtól hangos konkurrenciáját, a munka és a töke áldatlan harcát, a világ nagy részében a szociális nyomort, az elnyomott fajok és néprétegek

lázongó elégedetlenségét, az uralkodó érdekcsoportok rövidlátó, habzsoló önzését, a burzsoá álerkölcösséget, a szerelem árúba-bocsátását, a huli-gánok tartalmatlan hetykeségét, a tudósok tehetetlenségét.

És láthattuk már azt a „szín közepén tátongó sirt” is, amelyet ez az eszményeket veszett társadalom maga ásott önmagának. Láthattuk a sirt és érezhettük, hogy „bizony mind ahhoz járulók vagyunk”. Itt, a haláltánc jelenetben csúcsosodik a drámai élmény. — Mohácsi Jenő írja a Tragédia hamburgi bemutatójáról szóló beszámolójában: „Annakidején nevetésbe fúlt a londoni jelenet vége, a sírbuszállás, — most a haláltánc megrendítette a nézőket.”

S ez a felfokozott drámai élmény nem veszít erejéből a következő színben sem. A falanszter-jelenetet sokféleképpen magyarázták, értelmezték. A hírhedt 1943-as berlini előadáson a díszletekre rajzolt cirill betűkkel a szovjet szocializmusra utaltak; Major Tamás tavalyelőtti szegedi rendezésében viszont ez a jelenet erősen fasiszta színezetet kapott, amit Básti Lajos is kifogásolt. Básti, mint könyvében írja, a falanszterben nem a kommunizmus torzképét fedezi fel, hanem a kapitalizmusnak valamiféle bomlási termékét. Szerintem azonban egyedül maga Madách lehet perdöntő ebben a kérdésben, akinek Erdélyi Jánoshoz intézett leveléből kitűnik, hogy a szocializmust igenis értékelte és sérteni sem akarta, csupán amiatt aggódott, hogy a kapitalizmust szükségszerűen felváltó kollektív korszak az egyoldalú tudományosság és az egyéniséget elnyomó korlátozások jegyében bontakozhat ki. S úgy hiszem, ezzel le is zárhatjuk e vitát, hiszen a falanszter úgy, amiként azt Madách megrajzolta, nincs meg sehol és bizonyára nem is lesz meg soha.

Am egy másik szempont is feleslegessé teszi a vitát. Még nem régen is úgy látszott, hogy tartalmi szempontból ezen a két színben, a londoni vásár és a falanszter jelenetén fordul meg a költemény sorsa. Úgy érződött, hogy itt döbben rá a mai átmeneti kor embere — akár még a kapitalizmusban él, akár már a szocializmusban, — hogy itt tulajdonképpen róla van szó, ő a drámai költemény címében jelzett nagybetűs Ember. De időközben úgy érezzük, mintha a drámai élmény súlypontja eltolódóban lenne a következő XIII. színre. Hát ezért meddő mindenféle vásár-falanszter vita, mert közben a világtörténelem szédületesen meggyorsult tempóban halad tovább. A londoni vásár kapitalizmusa még el sem járta véglegesen a maga haláltáncát, az utána következő kollektív rendszer még ki sem fejlődött a maga teljességében, s az úrhajók már innen is, onnan is a következő — XIII. színnek — a kapuját döngetik és az eget ostromolják: „Ádám az Űrben”! — Ez a szín Madách korában — s még jóval utána is — teljesen értelmetlenné látszott, a Hevesi-féle rendezésből ki is maradt. De mi már rádöbbenhetünk, hogy Madách itt sem tévedett. Ma már igenis komoly probléma a földtől elszakadni törekvő ember sorsa, valamint az is, hogy mit szól mindehhez a Föld Szelleme...

Mint láttuk, minden jele megvan annak, hogy világszerte egyre fokozódó nagy érdeklődés mutatkozik meg Madách Tragédiája iránt. És minden külső-belső feltétel is adva van ahhoz, hogy ez az érdeklődés még tovább fokozódjék és tényekben dokumentálódjék, azaz hogy a fordítások özönét színházi, film-, rádió- és televízió-előadások kövessék. Annak pedig esetleges filozófiai és világnézeti fenntartások ellenére is egyképpen örvendhetünk, hogy egy világirodalmi arányú magyar remekmű immár diadalmasan halad a nemzetközi siker útján.

FERENCES TEMPLOMOK A FŐVÁROSBAN

Nem évforduló, mert még 1964. október 14-én volt harminc éve annak, hogy *Szerédi* Jusztinián bíboros-hercegprímás — a „herceg” címet csak a második világháború után törölte el a Szentszék — felszentelte Budán a Pasaréti-úti ferences templomot, de akik emlékeznek rá, tudják, mennyire felfigyeltek akkor a műértők s még inkább a megszokotthoz ragaszkodók erre a modern stílusú s akkoriban merésznek ható templomra, amelyet *Rimanóczy* Gyula tervezett. Sokan idegenkedve szemlélétk az egészen új megoldást, hangzottak el bőven kifogások is, de az idő igazolta a nem egy vonatkozásban úttörő jellegű építkezést. Példája maradt hazánkban a vasbeton olyan alkalmazásának, amikor pusztán a szerkezeti elemek nemes arányai teremtik meg az Isten házához illő méltóságot és áhítatot. A mértani idomba fogott épület magasra szökő tornya is egyszeriben és önkéntelenül az égre emeli tekintetünket. Ugyanakkor pedig a templomhoz hozzáépített árkádos kolostor az előbbinek újszerűségébe a középkor imádságos szellemét is beleviszi.

Am nem is annyira magának a Pasaréti-úti templomnak okából hozzuk szóba megkésve az évfordulót, hanem mert alkalmat ad annak a meglehetősen kevésbé ismert ténynek feltárására, hogy hány templomot is köszönhetnek a mai Budapest katolikus hívői Szent Ferenc nálunk ma is tevékenykedő rendjének.

Köztudomású, hogy a ferencesek Magyarországon is — alapítójuk szándékait követve — kezdettől fogva a lakosság legrosszabb sorban levő rétegeivel, a szegényekkel és a jobbágyokkal foglalkoztak. Nekik igyekeztek segítségükre lenni. Ezért volt az, hogy nem is hívták őket más-ként, mint „barátoknak”. Éppen a köznéppel való szoros kapcsolatuk készítette a törököt arra, hogy megengedje nekik — úgyszólván egyedül nekik — az általa megszállott területeken élő katolikus hívek lelki gondozását. Amikor és amilyen mértékben tehát a törökök visszaszorítása megindult, a ferencesek mindjárt kéznél voltak, hogy olyan feladatokat is reájuk bizzanak, amilyeneknek végzése eredetileg nem tartozott hivataluk körébe. Templomokat kellett építeniük, plébániákat vállalniuk. Rendszerint az történt, hogy itt is, ott is egy-egy fölöslegessé vált török mecsetet vettek át, azt alakíttgatták át a katolikus istentisztelet számára, majd amikor a hívek számának gyarapodása miatt szűknek bizonyult az ekként szerzett férőhely, megfelelő új templomot emeltek.

A mai főváros területén elsősorban Budán építkeztek, amivel nagyban hozzájárultak Buda városképeének kialakulásához is. Előbb a budai Várban, majd a Vízivárosban és Tabánban, végül a Krisztinavárosban épültek templomaiuk.

Budavár bevétele után 1686-ban a katonai parancsnokság a Marianus rendtartományhoz tartozó ferencesekre bízta a Nagyboldogasszony templom (Mátyás templom) gondozását. Egy esztendőn át végezték itt az istentiszteleteket, királyi parancsra azonban 1687-ben a templomot át kellett adniuk a jezsuitáknak. Cserébe a mai Kapisztrán-téren álló Mária Magdolna templomot kapták meg, s mellette telket, hogy kolostort építhessenek. A középkori gyönyörű gótikus Mária Magdolna templom súlyosan megrongálódott az ostrom alatt. Ez volt egyébként az egyetlen keresztény templom, amelyet a török megtűrt Budán. A ferencesek előbb ideiglenes templomot építettek mellette, amelyet Szent János evangelista

tiszteletére szenteltek fel, majd amikor lassan előteremtették a szükséges pénzt, hozzáfogtak a Mária Magdolna templom újjáépítéséhez. Szentélye a középkori alapokra épült, de a hajó eltért a régi falak irányától. A kor-
nak megfelelően barokk stílusban építették újjá, s a gótikus elemeket befalazták. A viszonylag jó állapotban megmaradt tornyot szintén átépít-
tették. Az alapkövet 1717 április 18-án tették le, a munkálatokat 1740-ben
fejezték be. Új templomuknak azonban nem sokáig örülhettek. *II. József*
parancsára el kellett hagyniok kolostorukat és néhány évig a templomban
is szünetelt az istentisztelet. Később a templom ismét egyházi használatba
került, de a katonaságnak adták át. Innen ered máig ismert Helyőrségi
templom elnevezése. 1792-ben itt koronázták meg *I. Ferencet*, 1795-ben
pedig kivégzése előtt itt fosztották meg *Martinovics* Ignácot egyházi ru-
háitól és rangjától. Ez a templom, mint tudjuk, az 1945-ös ostrom alatt
annyira megsérült, hogy 1952-ben le kellett bontani. Csak a tornyot hagy-
ták meg, és azt eredeti stílusában állították helyre.

A Vízivárosban a ferencesek két templomot építettek. Az első a ka-
pucinusok nevéhez fűződik, akiket *Széchenyi* György hercegprímás tele-
pített le Budán a török kiűzése után. A mai Fő utca 30—32. szám alatti
telket és környékét kapták meg. Itt akkor török mecset állott, *Tojgun*
pasa dzsámija, körülötte gazdasági épületek. A kapucinusok ezekbe az
épületekbe költöztek, templomul pedig az előbb már a jezsuiták által
kápolnává alakított mecsetet használták. A mecsetkápolna rövidesen ki-
csináltak bizonyult s ezért templom építéséhez kezdtek. A munkálatok 1697-
ben kezdődtek és 1716-ban fejeződtek be. Az egyhajós, barokkstílusú
templom később több átalakításon ment át. Belső berendezését 1776—77-
ben kapta, ekkor építették fel a kapucinusok végleges rendházukat. Ke-
leti irányban a templomot is kibővítették. 1849-ben Budavár ostromakor
ez a templom is megrongálódott: 1856-ban javították ki. A mai roman-
tikus homlokzat ennek az újjáépítésnek emléke.

A kapucinusok elsősorban a németnyelvű katolikusok lelki gondozá-
sát látták el, a Vízivárosban azonban szép számban laktak katolikus dél-
szlávok is, akiket „illyreknek” neveztek. Az egyházi hatóság ezeket a bos-
nyák rendtartományhoz tartozó ferencesekre bízta, akik nagy érdemet
szereztek a török megszállás alatt: a dunamenti területen egészen Győr-
ig látták el szentségekkel a török megszállás alatt élő katolikusokat.
Pesten a XVII. században templomuk és székházuk volt, két rendtag pe-
dig a vízivárosi kolostor XVIII. századi házi történeti könyve szerint ál-
landóan Budán tartózkodott. Munkájuk elismerésül, s mert a török ki-
űzése után a Vízivárosba sok délszláv költözött, itt is letelepedési en-
gedélyt kaptak. Számukra a mai Fő utca 41—43. szám alatti templom
(Erzsébet templom) és szeretetház területét és környékét jelölték ki.
Először ők is török mecsetet alakítottak át kápolnává és a mellette lévő
dervis-lakásokban éltek. A XVIII. század elején építették fel első temp-
lomukat, mely jóval kisebb volt a mainál. A templom hamarosan szűk
lett, ezért új templom építését határozták el. A munkát 1731-ben kezd-
ték meg, befejezését sok akadály, többek között az 1738—39-ben dühön-
gó pestis is hátráltatta, amelynek hét rendtag is áldozatul esett. A szép
barokk templomot így csak 1757-ben szentelték fel. Az egyhajós, világos
templom belső berendezését nagyrészt ferences testvérek készítették. Ki-
lenc oltára, gazdag faragású padjai, kovácsoltvas munkái a népi szárma-
zású szerszemesek sajátos ízű művészetéről vallanak és egyben értékes kor-
történeti adattal szolgálnak művészeti irányzatukról, amelyet népi barokk
művészetnek foghatunk fel. A gazdag belső díszítés mellett a templom si-

került arányai s a homlokzat magasan tagolt rajza Buda értékes városjegyévé teszi a templomot. A felszentelési évvel egyidőben alakult meg a Kapisztrán Szent Jánosról elnevezett rendtartomány és ennek az új provinciának lett tagja a vízvárosi kolostor is. *II. József* azonban a templomot és a kolostort az Erzsébet betegápoló apácáknak adta át.

A bosnyák ferencesek a vízvárosi délszláv plébánia mellett a tabáni plébániát is vezették. A katolikus délszlávok egy része ugyanis már a török hódoltság idején itt telepedett le. A hódoltság megszűnésével a katolikusok megkapták azt a török mecsetet, amely a mai tabáni plébánia-templom helyén állott. Ezt a mecsetet használták a bosnyák ferencesek, amíg templomot nem építhettek. Ennek alapkövét 1728 augusztus 20-án tették le. A mecsetkápolnát egyelőre nem bántották, ez szolgált az új templom szentélyéül. Ehhez illeszkedett a mai templomhajó háromszakaszos, dongaboltozatos része. A munkálatokat 1736-ban fejezték be. Később, 1760-ban a mecsetet mégis lebontották és helyébe új szentélyt emeltek. Ugyanekkor új szakasszal bővítették a főhajót is. A templomot sok csapás érte az idők folyamán: 1810-ben leégett a nagy budai tűzvész alatt, 1849-ben pedig Buda ostromakor a szentély szenvedett károkat. A ferencesek viszonylag gyorsan kijavították a sérüléseket és 1868-ban jól berendezett templomot adtak át a világi papoknak, akik felváltották őket a tabáni plébánián.

Közel fél évszázaddal előtte vették át a világi papok a ferencesektől egy másik szép alkotásukat, a krisztinavárosi templomot. A krisztinavárosi templom elődjét, a közelében álló kápolnát, *Francin* Péter keményseprő mester hálából építette, hogy megmenekült a pestistől, s ugyancsak ő helyezte el ott egy olasz Mária-kegykép másolatát. A lakosság növekvése láttára a hercegprímás a kápolnát helyi lelkészségnek nyilvánította és a lelkészi teendőket csakhamar a kapisztránus ferencesekre bízta. A kis kápolna helyett azután a ferencesek templomot építettek. A copfstílusú templom 1795-től 1797-ig épült. Belül csak a főoltár és a szentély kifestése készült el ekkorra, a belső berendezést fokozatosan szerezték meg. A krisztinavárosi templom máig Buda egyik nevezetessége, mert az 1940-es évek elején egyedülálló technikai megoldással bővítették ki, amikor szentélyét előretolták.

A budai templomépítések után szólnunk kell a ferencesek pesti munkásságáról is. A bosnyák ferencesek, mint már említettük, a XVII. században Pesten kis templomot és rendházat építettek. Ez a kis lelkészség zavartalanul működött a török megszállás alatt, a felszabadító harcban azonban teljesen elpusztult. A felszabadulás után a bosnyák ferencesek nem tértek már vissza Pestre, helyüket magyar rendtagok foglalták el, akik régi középkori területüket kapták vissza a mai Ferenciek terén. A törököknek itt mecsetjük állott. A ferencesek előbb ezt alakították kápolnává. Az Alkantarai Szent Péter tiszteletére szentelt mai templom alapkövét 1727-ben tették le; 1738-tól már istentiszteletet tartottak benne, ünnepélyes felszentelése azonban csak 1743. szeptember 21-én volt. Ez ma is a főváros egyik legismertebb temploma. Berendezésén, épületén lényeges változás nem történt. Érintetlenül őrzi a kor barokk izlését.

A XVIII. század lendületes építkezései után csendesebb időszak következett. A XIX. században a ferencesek csak egy templom építkezésénél, a Bakáts térinél vállaltak szerepet. Amikor a ferencvárosi híveket az egyházi hatóság reájuk bízta. Az eredeti Bakáts téri templomot az 1838-as árvíz annyira megrongálta, hogy új templomról kellett gondoskodni. Nagyrészt Pest város tanácsa viselte a költségeket. Az új templomot *Ybl*

Miklós tervezte. Építése 13 évig tartott pénzhiány és más huzavona miatt. A neoromán stílusú templomot így csak 1879-ben szentelték fel.

A ferences építkezések utolsó, XX. századi szakaszára két budai templom építése esik. Az Országúti plébániát és a mai Mártírok útján álló kolostort a kapisztránus ferencesek II. József parancsára foglalták el. A nagy kiterjedésű plébánia ellátása azonban mégis nehézségekbe ütközött, miért is a ferencesek elhatározták, hogy a plébániai terület szélein új templomokat építenek. Először a Pasaréti úti templom épült fel, amelyvel bevezetőben foglalkoztunk. Sajátos vállalkozás volt a Hűvösvölgy végén a Heinrich út 3—5. szám alatti Szentföld létrehozása. A szándék ezzel az volt, hogy a magyar hívek minél jobban megismerhessék Jézus életének és szenvedésének földjét. Egyetlen bazilika keretében a palesztinai szentélyek pontos másolatait foglalták volna össze, sajnos azonban a háborús események miatt a kezdeményezés befejezetlen maradt. A legutolsó ferences építkezést az 1940-es évek végén a rózsadombi Tövis utcai kápolna jelenti. A kápolnának országos nevezetességet biztosít, hogy falait a legkitűnőbb magyar egyházművészek képei díszítik. A hajó két oldalán elhelyezett szobrok szinte keresztmetszetet adnak a modern egyházművészet utolsó évtizedeiről.

Két és fél évszázad építési mérlege azt mutatja, hogy a ferencesek Pest-Budán a XVIII. században hat, a XIX. században egy, a XX. században pedig két templomot emeltek. Munkájukat áldozatkészség és kitartó szorgalom tette lehetővé. Az építési költségeket többnyire apródonként gyűjtötték össze, hosszú évek munkájával. Tevékenységüket művészi igény jellemzi. A kornak megfelelően igyekeztek a legkiválóbb művészekkel, mesterekkel dolgoztatni. Nagy gondot fordítottak a templomok belső berendezésére, amelyen nem egy névtelen ferences barát kéznyma maradt fenn napjainkig. Munkájukat a művészettörténet is elismeri. A vízivárosi barokk templomról írja például Lechner Jenő: „Az Erzsébet-apácák temploma szép oltáraival, faragott padjaival, a későbbi empire időket is gazdagon képviselő síremlékeivel, muzeális jellegű, szinte egyedülálló pompás temploma fővárosunknak.”

Napjainkban nyolc olyan templom, amelyet ferencesek építettek, működik a fővárosban, a katolikus hívek hitéleti igényeinek beszédes bizonyosságaként.

HÁROM TUSRAJZ

1. Lao-ce

Ökrén megülve
gubbaszt elmerülve,
mint tyúk ha költ,
a Bölcs.

2. Vakok a hidon

Víz fölött hídforma
fatörzs, rajt vakok
kúsznak araszolva.
Egyik én vagyok.

3. Haiku

Fülemile ül
tűnődve jobb világon
cseresznyeágon.

PANTUM

Nincs színe, bája:
önnön árnya csak.
Nézem. Orcája
egy vér, egy csatak.

Önnön árnya csak:
mint ragyog mégis?
Egy vér, egy csatak
őzike néz így.

Mint ragyog mégis!
Néz, néz kérlelőn;
őzike néz így.
El ne hagyj, erőm!

Szedő Dénes

Talbot lovag, az ágyúgyáros korán reggel ébredt. Felhajtott egy pohárka konyakot és becsengette Morelt, legbensőbb komornyikját, aki már emberemlékezet óta szolgálta a Családot.

— Házam kalendáriuma szerint nagy ünnepre ébredtünk a mai napon — közölte a csontosarcú inassal, aki ódivatú, hímes livrójében ezüstös ragyogással töltötte be a homályos hálószobát.

Az ünnepi alkalomra tekintettel Talbot megengedte: foglaljon helyet a nagy karosszékben, amelyben már sok nyakas Talbot sóhajtott utolsót. Ez a kívánság évenként egyszer, a lovag születésnapján, hagyományosan illette meg a főinast, aki eképpen szinte már családtaggá lépett elő.

— Uram, Ön a mai napon tölti be hatvanadik életévét. Fogadja jókívánságaimat — szólalt meg a hű Morel, és egész hosszában meghajolt szeretett gazdája előtt.

— Szabatosan használta az igeidőt, Morel — bólintott a ház ura, az utolsó Talbot. — Pontosan tíz óra múlva a mai napnak hatvan év előtti délutánján, négy órakor volt szerencsém e világra jönnöm... De hagyjuk ezt! Törődjünk az új nap új feladataival!...

Morel ünnepélyes torokköszörülések közepette felmagasodott. Livréje zsebéből terjedelmes iratot vont elő:

— Valóban, uram! Nincs időnk e napon érzelmes emlékezésekre. Minden háttérbe szorul azzal a ténnyel szemben, hogy Önnek mindössze tíz óra, azaz hatszáz perc áll rendelkezésre hajdani fogadalma végrehajtására. E fogadalom artikulusait Ön, húsz éves korában, ebben az okmányban rögzítette és pecsételte meg aláírásával. Szabad emlékeztetnem arra, hogy ezen az okmányon az akkor élő valamennyi Talbot aláírásán kívül, nemes atyja kitüntető engedelmével az én szerény kézjegvem is szerepel. Azóta: Isten kifürkészhetetlen akaratából valamennyi Talbot-tanú eltávozott az árnyékvilágból. Rám hárult tehát a súlyos feladat, hogy teljhatalommal érvényesítsem a Fogadalmi Jegyzőkönyv rendelkezéseit, amelyek ma éjfélkor, az Ön hatvanadik születésnapján léptek életbe.

A lovag jéghideg szoritást érzett a szívében. Erről az ostoba okmányról csakugyan egészen elfeledkezett. Ágya mintha katalulttá változott volna. Kipenderült a párnák közül:

— Morel, mi lelte? Ön félrebeszél? Ó, a Fogadalmi Jegyzőkönyv! Egy ábrándos tacsókó világmegváltó kamaszságának zavaros terméke, amelyet tréfacsináló jó atyám rábeszélésére írtak alá a rokonok, s amit közülünk senki sem vett komolyan. Miféle eszelősség előjönni vele negyven év után, éppen ezen az ünnepnapon?...

— Uram! — szólalt meg Morel és makacsul előrelépett: — Mindig hűséggel szolgáltam a Talbot-házat. Véremmé vált, hogy egy Talbot szava és aláírása: szent és visszavonhatatlan. Az aláírási aktus komolyságában én egy pillanatig sem kételkedtem... Hazugságban éltek hát a Talbotok? Hazugságban hittem én is? Cinikus vallomása lesújt, de nem ingat meg abban a kötelelességemben, hogy házuk és nevük becsületéért én, a hű szolga, vállaljam az utolsó harcot.

— Hatalmi téboly szállta meg! — rémüldözött a lovag. Morel azonban nem csillapodott:

— A Fogadalmi Jegyzőkönyv jogi érvényességét senki sem vonhatja kétségbe. Összegyűjtöttem a világsajtó akkori orgánumainak lelkes kommentárjait. Az egész világ Önt ünnepelte azért a nyilatkozatért, hogy

hatvanadik születésnapján — ha Isten élteti — feloszlatja halálgyárait, s a Talbotok véres vagyonát: karitatív és kulturális célokra hagyományozza, személye szerint pedig remetességbe vonul.

— Eh! Bolond beszéd! — kiáltotta Talbot. — Egy szót se többet róla! — intett türelmetlenül és furdőszobája felé indult. Morel utána surrant.

— Uram, Ön már nem szegheti meg a fogadalmát — unszolta. — Minden efféle kísérlete máris hiábavaló. Mint fogadalmának egyetlen tanúja, az elnyert teljhatalom birtokában, az előírásoknak megfelelően, ma éjfélkor, körtáviratban hívtam fel a hírügynökségek figyelmét az Ön születésnapjának jelentőségére...

A lovag krétafehér arccal meredt a komornyikra:

— Hogy merészelte ezt az én megkérdésem nélkül?!...

— Az Ön rendelkezési jogai a Talbot-ház egész vagyonát illetően, ma éjfélkor megszűntek s reám szállottak át... Súlyos kötelességmulasztás lett volna erről és egyebekről megfedkezmem...

— Egyebekről is? Maga csakugyan megőrült! Azonnal hívatom a mentőket s a rendőrséget! — kiabált Talbot, s a telefon után kapott.

— Uram, már nincs módjában rendelkeznie bármiben is. A telefonhuzalokat elvágattam.

A lovag megsemmisülten zuhant karosszékébe. Morel szoborszerűen állt a szoba közepén, mint egy ítéletvégrehajtó. Megvárta míg ura magához tér. Bátorítóan szólt:

— Néhány utolsó szolgálattal még tartozom Önnek abban a hő reményben, hogy lovaghoz illően teljesíti adott szavát...

Szertartásosan megfordult, kitérte a hálószoba ablakait s a szomszédos tálalóból begördítette az utolsó reggeli válogatott étkeit. Majd órájára pillantott s kérte urát, ne merüljön bele túlságosan a falatozás hiú gyönyörűségeibe, mert a még hátralévő hatszáz percből már tizenöt amúgyis elpocsékolódott.

— Nincs értelme — magyarázta —, hogy megterhelje a gyomrát. Az idő sürget. Az utolsó órák menetrendje még sok tennivalót ír elő. Ön hamarosan háttat fordít a világnak. Ne pazarolja a drága időt a hitvány test táplálására. Gondoljon inkább utolsó kötelességeire...

Talbot dühös karmozdulattal lesodorta az asztal evilági ékességeit, és neki esett Morelnek: ökölrel verte a paszományos mellett. Az öreg inas meglepő keménységgel állta az ütéseket. Kérlelhetetlen szeme egy pillanatra ellágyult és úgy nézett le urára, mint egy toporzékoló gyerekre.

— Itt állok, nem tehetek mást, jó uram — könyörgött —, csak a kötelességemet teljesítem...

— Visszavonom a fogadalmamat! Érvénytelenítem a jegyzőkönyvet! Megértette? Azonnal hívja ide a jogtanácsosomat, az igazgatókat, a főrészenveseket, mindenkit! — tombolt Talbot.

Morel könnyes arca üdvözült fényben ragyogott fel:

— Istennek hála, még idejekorán megmentettem Önt a visszavonás becsületvesztő gyalázataitól. A palota bejáratait ugyanis lezárattam. Többé senki sem kísérheti meg Önt az elmúlt élet hívságaival. A személyzetet még éjfélkor, a jegyzőkönyvben előírt végkielégítés kifizetése után, szélnek eresztettem. Ebben a bűnös házban csak ketten maradtunk.

Talbotnak eszébe jutott, hogy a hirtelen elmeháborodottal nyugodtan kell beszélni:

— Idefigyeljen, hűséges Morel. Elismerem: teljhatalommal rendelkezik vállalataim és vagyonom dolgában. Üsse kő! Azonban felhívom a

figyelmét néhány fontos körülményre... Mindent megmagyarázok, ha ideadja például a hadiipari részvények mai árfolyamjegyzékét.

Morel idegesen az órájára pillantott, de azért nem ellenkezett. Átadta a jegyzéket. Talbot tekintete végigszántott a számsorokon.

A hadiipari részvények árfolyamai, mint várható volt, ismét tetemesen emelkedtek. A világgazdasági helyzet változatlanul feszült. Ha ezeket a körülményeket annak idején előre láttam volna, nyilván nem negyven, hanem ötven évben állapítom meg üzemeim leszerelésének határidejét. A körülmények láttán, most visszalépnem és most eltűnnöm: felelőtlenség lenne. Sajnos, világhírű gyártmányaimmal még mindig támogatnom kell a rászoruló kormányokat és népeket. Nem vehetem lelkemre a pusztulásukat. Segítségemmel történelmi küldetést teljesítek, sőt jelenleg is a Fogadalmi Jegyzőkönyv eszményei szerint cselekszem. A helyzetismeret és az üzleti erkölcs arra kötelez, hogy a Talbot-művek leszerelését elhalasztam, míg ez a mai nemzetközi állapot az általam támogatottak javára meg nem változik. Lám, még tegnap is — épp az említett nemes célból — jelentős délamerikai megrendeléseknek tettünk eleget.

— Úgy van, uram — felelt Morel, — Tegnap éjjél előtt hagyták el az utolsó vasúti szerelvények központi raktárainkat.

— Miért az utolsók? ... Már megint ugrat?...

— Tegnap éjjélkor, a jegyzőkönyv idevonatkozó szakaszai értelmében, minden további fegyverszállítást befagyasztottam.

— És az Üzemvezetőség nem tiltakozott az illetéktelen beavatkozás ellen?

— De még mennyire tiltakoztak! Átkoztak! Szakadatlanul hívták a Palotát. Én azonban már nem kapcsolhattam Önt. Tiltotta a Jegyzőkönyv.

— Micsoda erkölcstelenség! Legalább tízezer munkásom szájából ütötte ki a mindennapi kenyeret!

— Búsánan kárpótolom őket a hagyatékból!

— De hiszen még ma is esedékes lenne három értékes szállítmány elindítása. Három, egymással szemben álló déli junta tábornokai esengve várják a fegyvereket.

— Már intézkedtem, hogy a tiszteletreméltó caballerók megrendeléseit stornírozzák s a már befizetett másfélmillió dolláros előleget címükre visszautalják.

Talbot meghasogatta hálóköntösét.

— Nem vitatkozhatom egy örülttel! — suttogta. Lázás sietséggel öltözni kezdett.

— Azonnal intézkednem kell a botrány és a pánik megelőzésére! Ne merjen követni!...

A komornyik azonban útját állotta:

— Az emberiség nevében köszönöm, hogy ezt a palotát, amelynek minden darab tégláját a Talbot-ösök emberi vérből sajtoltak ki, végre elhagyni készül. Hiszem, hogy igaz lelkiismerete szerint cselekszik. Mielőtt azonban elhagyná e bünbarlangot, a birtokában lévő csekkfüzeteket, a zsebében lévő készpénzt kérem, helyezze nálam letétbe. Csak annyi pénzt tarthat meg, amennyivel átjut a határon. Háromnapos ételmezt is vihet magával. Előkészítettem a kis kézitáskát, amibe legszükségesebb holmiját csomagoltam be...

A lovag észétvesztve rohant le a lépcsőn. Morel szorosan a nyomában.

A tágas előcsarnokban, a pompás előkertben egy lélekkel sem találkoztak.

Talbot felszabadultnak érezte magát a levegőn, a napfényes, madárdalal reggelben. Hátha csak álmodta mindazt, amit a hálószobában átélt? . . . Morel jelenléte a kis táskával, mégis nyugtalanította. Félszemmel hátra sandított. A komornyik rendületlenül loholt utána. Talbot nyugtalansága most gonoszkodó játékoságba csapott át: zsebeiből kiszórta az aprópénzt, szerte a harmatos före. Aztán messzire hajította csekkfüzeteit, aranytöltőtollát meg a pecsétyűrűjét.

Alig várta, hogy elérje a főkaput, amelynek szárnyai sarkig tárva állottak. Még mulattatta is a látvány, amint Morel a pénzdarabok s a csekkfüzetek után kapkodott, hogy aztán elsüllyessze azokat livréjének feneketlen zsebében. Különösnek tűnt azonban, hogy közte és Morel között a távolság semmiképpen sem csökkent. Lihegve, fújtatva szinte egyszerre fogóztak meg a vasrácsban. Talbot szeme előtt vörös karikák cikkáztak. Kikészült a futástól. Mégis nyugalmat erőltetett magára:

— Ugye, végre dűlőre jutottunk, jó öreg? — kérdezte.

Morel bocsánatkérően törölgette homlokát és kifogástalan tartással meghajolt:

— Hála Istennek, dűlőre jutottunk! Hiszem, hogy mégis csak a húszéves Talbot győz. Ön megújhódiva vághat neki a világnak, hogy jóvátégye a Talbotok bűneit.

— Well! — nevetett a lovag. — Nekem, szegény bűnösnek is megengedhetné, hogy gépkocsin folytassam utamat.

Morel megmerevedett és visszalépett:

— A szegény bűnös csak járjon gyalog. Ez is a vezekléshez tartozik. — mondta szárazon és hirtelen becsukta a kapuszárnyakat.

Talbot belekapaszzkodott a rácsba és gúnyos dűhhel vágott vissza:

— Mondok magának valami meglepőt, Morel. A ma beérkező megrendelések majd újra talpra állítanak. Egy félóra múlva ismét ágyúgyáros leszek, újra milliomos! . . .

Morel fájdalmas részvétellel nézett egykori gazdájára:

— Téved, uram, a mai megrendeléseket és a jövőben lehetséges megrendeléseket is, a Fogadalmi Jegyzőkönyvben kijelölt konkurrenszeknek engedtem át. Isten vele . . .

Talbot kapaszkodó ujjaiából villanásszerűen elszállt az erő. Elszállt testéből is. Mint üres zsák, csúszott le a rácsról és elvágódott. Koponyája a kapu sarokkövén koccant.

Krisztus egyre határozottabban mint az egyház voltaképpeni abszolút feje és szíve lép be korunk hittudatába. Az a Krisztus, aki a hierarchikus hivatalok viselőiben éppúgy ott él, mint az egyszerű hívőkben, és mindkettőre elsősorban nem mint hivatalviselőre és alárendeltre, hanem mint testvérré tekint, amint azt határozottan meg is mondta. (Mt. 23,8).

Az az engedelmisség, amellyel a keresztény laikus és a világi pap is, az egyházi hierarchiának tartozik, lényegesen különbözik a szerzetesétől, aki a rendi szabályzat és különleges engedelmisségi fogadalom révén, önkéntesen kötelezte magát egy meghatározott életformára. A laikusok és világi papok nagyobb döntési szabadsága természetesen nem jelenti azt, hogy ezzel a szabadsággal önkényesen élhetnek, hanem csak azt, hogy e szabadság használatánál egy sokkal szélesebb területen nem emberi, hanem isteni törvény alatt állnak, és egyedül Istennek felelősek.

D o m i n i k T h a l h a m m e r

Negyedik, utolsó részlet: A „SZENT” NAPLÓJA, MEREDITH HALÁLA

Blaise Meredith, a jogász számára — mert egész életének szellemi habitusától még most sem tudott szabadulni, amikor pedig már minden a végéhez közeledett — Giacomo Nerone iratai sok tekintetben csalódást okoztak. Semmivel sem egészítették ki, hacsak közvetve nem, a már tudottakat, és mindössze néhány szóval mondtak többet életének ismert részleteiről, Gemello Minorében végzett munkájáról és haláláról.

Mindaz, ami Aldo Meyer számára szívettépő emlék volt ezekben a lapokban és ami szerinte világozságot vetett egy valamikor ismert, valaha gyűlölt és végül megszeretett ember gondolataira — az „advocatus diaboli” szemében egészen másként jelentkezett. Blaise Meredith száz meg száz szentnek iratait olvasta végig és jól ismerte minden gyötrődésüket, minden látomásukat és szenvedély fűtötte kiadásukat.

Ezek a szentek mind megfeleltek a hit, a vezeklés és jámborság egyazon alapvető mintaképeinek, ugyanaz volt a fejlődésük a vezekléstől a megvilágosodásig, a megvilágosodástól a Mindenhatóval való közvetlen egyesülésig az ima aktusában. Ezt a megfelelést kereste most, mint ahogy minden vizsgálóbiztos és ülnök ugyanezt keresné minden perrendszerű eljárásban, amelynek a püspöki bíróság előtt elhangzott első tanúvallomásokat kell követnie.

Az életrajz- vagy drámaíró, az egyházi szónok számára az ember személye a fontos. Szavai, különégei és egyéni zsenialitása az, ami őt az emberi közösséghez fűzi és az embereket előtte, mint mintakép előtt meghajlásra készíti. Maga az egyház, és az egyházat képviselő éleszemű teológusok és inkvizítorok számára azonban a keresztény szempontból nézett személy a fontos — az, hogy mennyire felel meg a prototípusnak, aki nem más mint Krisztus.

Így hajolt Blaise Meredith az éjszaka lassan múló órái alatt, hideg és elemző aggyal, aprólékos feladata fölél. De ő sem menekülhetett a személyes megrázkódtatástól — maga az éló ember tört éló az elsárgult lapokról és a kemény férfias írásból.

Stilusa szaggatott volt: a szemlélődés és a tettvágy közt hanykolódó ember jegyzetei, aki még szükségét érzi annak, hogy gondolatait tisztázza és meggyőződését ön-maga számára világosabbá tegye. Meredith maga élé képzelte őt, amint ott virraszt dermedt kézzel, éhgyomorral a kis összetákolt kőházban és mégis különös jóérzés fogja él, mire egy vagy kétoldalnyi írást papírra vet, mielőtt az imák hosszas virrasztásába kezd, ami mindinkább az álmod helyettesíti számára.

Mindenesetre, rendetlen jellegük ellenére, sajátos ritmusa és egysége volt ezeknek az írásoknak. Nöttek, ahogy maga az ember is nőtt. És ott végződtek, ahol ő, méltóságban, nyugalomban, különös megelégedettségben.

„... Belső, emberi szükséglettől indítva írok, hogy legalább ezen a fehér papírlapon vallomást tegyek; mert önmagam megismerése az én feladatam és nincs jogom rá, hogy mindent arra az asszonyra hárítsak,

akit szeretek. Ez az asszony egyszerű és nemes lélek. Ő elviselné mindezt és talán még többet is, de az, aki szeret, éppúgy indíttatva érezheti magát a hallgatásra, mint arra, hogy beszéljen. Az embernek fizetnie kell a saját bűneiért és nem veheti kölcsön másoktól az engesztelést... Ha az ember az egyházba születik — és én csak a magam egyházáról beszélhetek, mert mást nem ismerek — ez teher és vigasztalás is egyszerre. Először csak a terhét érezzük. A parancsok, a tilalmak és később a hiedelmek terhét. A vigasztalás később jön, amikor az ember kérdéseket tesz fel és amikor kulcsot kap a kezébe az emberi lét minden problémájának megoldására. Tegyétek meg az első tudatos hitaktust, fogadjátok el az első premisszákat, és minden a helyére kerül. Lehet, hogy az ember vétkezik, de egy kozmosz keretében teszi ezt. És ennek a kozmosznak abszolút törvényei bünbánatra kényszerítik. Ennek a rendszernek keretei között azonban szabad és ez a rendszer biztonságos és vigaszt nyújtó, amíg az akarat kitart az első hitaktusnál...

„... Amikor a katolikusok irigykednek a nem-hívőkre mint ahogy gyakran teszik ezt, ez azért van, mert a hiedelmek terhe nagy súllyal nehezedik rájuk és a kozmosz béklyói ingerlik őket. Becsapottnak érzik magukat, mint ahogy én is annak éreztem magam. Találgatni kezdik, hogy a születés véletlensége miért teszi az egyik számára bűnné ugyanazt a testi kielégülést, ami a másik számára csak hétvégi szórakozást jelent. Szembekerülve a hitből folyó kötelezettségekkel, sajnálni kezdik ezeket a kötelezettségeket. Egyesek végül is azzal végzik, hogy elutasítják őket, mintahogyan én is tettem, amikor Oxfordot elhagytam...

„... Angliában katolikusnak lenni annyi, mint valami beszűkített konformizmusnak vetni alá magunkat, egy másik, tágasabb, de nem kevésbé hajthatatlan konformizmussal szemben. Ha valaki, mint én, a régi családok valamelyikéből származik, amelynek ősei már Erzsébet vagy a Stuartok korában éltek, úgyis viselheti a hitét, mint valami történeti érdekességet, annál is inkább, mert hiszen bizonyos családok fattyú ősükkel dicsekszenek, vagy azzal, hogy a Regency idején az élvhajhászokhoz tartoztak. A konformizmusok konfliktusában azonban ez nem elegendő. Az ember előbb vagy utóbb kénytelen visszatérni az első hitaktushoz. Ha nem tér vissza, elveszett...

„... Sokáig elveszett voltam anélkül, hogy tudtam volna. Hit nélkül szabad az ember és ez kezdetben kellemes érzés. Nem ismer lelkiismereti kérdést, nem érez semmiféle kényszert, kivéve a szokások, a konvenciók és a törvények kényszerét, amelyek eléggé hajlíthatók ahhoz, hogy szándékainkat ne kereszteljék. A rettegés csak később üti fel a fejét. Az ember szabad — de egy káoszban szabad, egy megmagyarázatlan és megmagyarázhatatlan világban. Sivatagban szabad az ember, amelyből semerre sem vezet út, hacsak nem a lét tátongó üressége felé. Itt semmire sem építhetünk, hacsak nem a saját gógünk kicsi sziklájára, az pedig semmi, ami semmire alapul... Hiszek, tehát vagyok. De ki vagyok? A rendtelenségből született véletlen, amelynek útja sehová sem vezet.

„... Sokáig faggattam magamat, mi is volt szökésem igazi oka. A dolognak akkoriban nem volt semmiféle erkölcsi jelentősége. Ha kockára tettem a szabadságot, a becsületemet, és ha vállaltam az állami megtorlást, ez az én dolgom volt. Ha elkerülöm a megtorlást, annál jobb. De akkoriban nem ostromoltam így. Ösztönösen cselekedtem — értelmetlen reakció volt ez valamire, ami erőszakot tett a természetemen. Az egész dolog olyan egyszerű volt, mint mikor egy szikra kipattan a tűzhelyből;

de ha egy szikra elhamvad, mi értelme volt akkor? Én már elvesztem. Csak még mélyebbre merülhettem az éjszakába...

„... És akkor jött Nina. Úgy ébredtem rá, mint ahogyan a hajnal első sugarára ébred fel az ember. A szerelem aktusa olyan, mint a hit aktusa, ráhagyatkozás valamire, és én azt hiszem, hogy az egyik föltétele a másiknak. Az én esetemben legalább is így volt. Nem tudom sajnálni, hogy szerettem, mert a szeretet független attól, milyen formában nyilatkozik meg – legföljebb az a mód, ahogy részemről megnyilatkozott, ellentétben állt az erkölcsi törvénnyel. Ez az, amit megbántam, amit meggyóntam és ami miatt bocsánatért imádkoztam. De még a bűnös szerelemben is, – ha szeretet van mögötte –, van valami isteni vonás. És ha formailag elítélendő is, a lényege nem változik; teremtő, közlékeny, ragyogó marad a ráhagyatkozásban...

„... A Nina iránti odaadásom fényében és az ő irántam való odaadásában értettem meg először, hogyan hagyatkozhat rá az ember Istenre, – ha létezik egy Isten. A szerelem pillanata az egyesülés pillanata –, a testi és lelki egyesülése – és a hit aktusa is, kölcsönös és feltétel nélküli...

„... Ninának volt Istene; nekem nem volt. A bűn állapotában élt, de a kozmoszon belül. Én kívül éltem a kozmoszon, a bűnben és a káoszban. De őbenne megláttam mindazt, amit én elutasítottam magamtól, noha szükségem lett volna rá, és mégis messzire hajítottam magamtól. Emiatt nem lehetett tökéletes a mi egyesülésünk. Nina egyszer megérti majd ezt és talán meggyűlöl érte...

„... Hogyan tér vissza az ember a hitetlenségből a hitbe? A bűnt megbánni könnyű; egyszerű töredelmi aktus. A tékozló fiú visszatér az Atyához, mert az Atya mindig a helyén van; a kapcsolat tehát nem szakadt meg. De aki nem hisz, annak számára sem Atya, sem kapcsolat vele nem létezik. Az ember akkor sehonnan sem jön és semerre sem tart. Legnemesebb tetteinknek sincs semmi olyan jelentőségük, amely túl-emelkednék a földieken. Megpróbáltam szolgálni az embereket. Szolgáltam is őket. De kik voltak ezek az emberek? És ki voltam én?...

„... Gondolkoztam és megpróbáltam visszatérni az ősökhoz, a legelső mozzanathoz, mint ahogy a talált gyermek igyekeznek újból meggyőződni apjának létezéséről. Kellott léteznie, hiszen minden gyermeknek van apja. De ki volt ő? Mi volt a neve? Kire hasonlított? Szeretett, vagy örökre megfeledkezett rólam? Valódi rettegés volt ez; és ha most annak a bizonyosságnak magaslatáról, ahová felérkeztem, visszapillantok, remegni kezdek, kiver a veríték és kétségbeesetten könyörgök: 'Tarts egészen magad mellett, Uram soha többé ne hagyj eltévelyegnem! Ne takard el előlem soha többé arcodat! Rettenetes a sötétségben élni!...' ... Hogyan érkeztem Hozzá? Egyedül ő tudja ezt. Vaktában kerestem őt és nem találtam meg. Könyörögtem hozzá anélkül, hogy ismertem volna és ő nem válaszolt. Átsírtam az éjszakát, mert elvesztettem őt. Elvesztetetett könnyek, hiábavaló fáradtság. Azután egy napon újra megjelent...

„... Tudom, hogy ennek így kellett történnie. Azt is mondhatná az ember: íme, mikor, hol és hogyan történt a megtérésem; egy jó ember szólott hozzám és én is jó lettem, láttam a teremtés nyomát egy gyermek arcában és hittem. De egyáltalán nem így történt. Ő jelentkezett. Tudtam, hogy ő az és hogy ő teremtett és hogy kezdettől fogva szeretett. Egy szót sem kellett szólnia, nem kellett tüzes ujjal jeleket égetnie a kőbe, nem volt szükség mennydörgésre a Tábor hegyén. Volt már

Atyám, aki elfogadott és a világ otthonná lett, amelyet ő épített számomra. Katolikusként születtem, de mind eddig a pillanatig nem értettem meg, mit jelentenek ezek a szavak: 'a hit adománya'. Mi mást tehettem ezek után, mint hogy azt mondom: 'itt vagyok, vezess engem, tégy velem, amit akarsz. De az ég szerelmére maradj mindenkor velem!...

... A megértés olyan szó, amelynek értelmét a vele asszociált körülmények legyöngítették és a helytelen használat eltorzította. Emlékszem, micsoda tréfákat faragtunk a walesiek tavaszi újjászületési ünnepével kapcsolatban az előreláthatóan felszökkenő születési arányszámokról. A hitnek vagy a lelkiismeretnek változásában azonban nincs semmi orgiasztikus elem. Csak emóció van benne — öröm, hála, megnyugvás —, mindez azonban csak visszahatásként jelentkezik. Maga a tett akarati elhatározás; amihez segítséget kap az ember, de nem erőltetik. Az elragadtatás az elhatározás végrehajtásából ered. Érdekes, hogy Nina mindezt kérdezősködés és magyarázat nélkül is megérti, míg Meyer makacsul ragaszkodik a saját értelmezéséhez, amely szerint olyasmi ez, mint az édesgyökér hashajtó, amely után jobban érzi magát az ember...

... A jóvátétel kérdése néha borzalmasan kínoz. Én megváltoztam és változtattam is. De semmit sem tudok megváltoztatni abból, amit tettem. Az okozott szenvedést, az igazságtalanságokat, a hazugságokat, a paráznaságokat, a megízlelt és elutasított szerelmeket. Ezek, a dolgok más emberek életét változtatták meg és változtatják meg továbbra is. Most szenvedek érettük, de a sajnálkozás nem elegendő. Jóvá kell tennem a dolgokat, amennyire csak módomban áll. De miként? Tél van. Az utak elöttem és mögöttem is bezárultak. Egy kis világ rabja vagyok, amelyet én fedeztem föl. Csak annyit mondhatok: ha szabad lesz az út, megteszem azt, amit megtennem kötelesség. De az út sohasem szabad; csak a jelen pillanat az, amelyben biztosan élünk. Miért félek annyira? Mert a megbánás csak a kezdet. A kifizetendő számla hátra van még. Világosságért imádkozom és az engedelmesség kegyelméért, de a válasz homályos. Nem tehetek mást, mint a jelen felé fordulva folytatnom.

... Meyer csúfolódik a jótékonyági munkával kapcsolatban. Véleménye szerint mindennek nincs semmiféle kihatása. A betegek meghalnak és aki éheznek, az holnap is éhezni fog. Meyer maga azonban ösztönösen mégis ugyanazt csinálja, amit én. Miért? A Meyer-féle emberek nem hisznek Isten létezésében és éppen ezért kételkednek abban is, hogy az emberek között a gyakorlati kapcsolaton kívül más is létezhetne. Közben pedig tanúja voltam, hogy Meyer nagylelkűbben fáradozott másokért, mint ahogy én valaha is tettem. És ha kételkedő ember cselekszi a jót, sokkal több érdemének kell lennie, mint annak, aki a hit világos bizonyosságában teszi ugyanezt. 'Más juhaim is vannak, akik nem ehhez a nyájhoz tartoznak...' Figyelmeztetés az elbizakodottaknak, akik örökségként kapták a hitet!...

... Nina azt mondja, hogy soványodom. Se nem eszem, se nem alszom eleget és lefekvés előtt túl sokat imádkozom. Megpróbálom magyarázni neki, hogy mennyire lecsökken az evés és az alvás igénye, amikor az embert teljesen leköti az új csoda: Isten. Úgy látszik, azt inkább megérti, amikor megjegyzem, hogy testileg neki is kevésbé van rám szüksége, mióta gyermeket hord a méhében... Nem tudom, miként döntsek ebben a házassági kérdésben. Testileg jelenleg elváltunk, de szívben és lélekben egyek vagyunk. Úgy érzem, hogy készülöben van valami körülöttem, amivel szemben tehetetlen vagyok és hogy éppen

ezért a házasság még nagyobb igazságtalanság lenne részemről, mint amit máris elkövettem. Kész vagyok megtenni azt, amit helyesnek tartok. Megmondtam Ninának, hogy neki kell döntenie, de véleményem szerint okosabb, ha várunk... Az utóbbi hónapokban úgy szakadt rám, minden — szerelem, öröm, lelki vigasz. Ezért valamikor fizetnem kell. És nem tudom, mi lesz majd a fizetség. Imádkozom és igyekszem felkészülni rá...

„...Nyugtalan vagyok Anselmo atya miatt. Veszekedtem vele és azt nagyon sajnálom. A harag semmit sem old meg. Be kell látnom, hogy a pap is csak ember, akinek szentségi hatalma van. Ez a hatalom független az ő személyi érdemeitől. Anselmónak is megvan a maga keresztje, a saját hibájának a következményeit kell sokszorozva elviselnie. De még a bűnben is megvan a szeretet eleme; és ez, jól tudom, kegyelem, amit nem szabad figyelmen kívül hagyni. A papság cölibátusa ősi szabály és nem hittétel. El kell ismerni hasznosságát, de azokat sem szabad túlzott szigorral elítélni, akik megbótlanak a terhe alatt. A szegénység olyan állapot, amit bizonyos emberek megszentelődésük érdekében vállalnak. Másokat azonban a kárhozatba kergethet. Ha mód lenne rá, hogy barátként beszélhetnék Anselmóval... Ez azonban egy pap esetében egészen más probléma. Őt arra nevelték, hogy vezesse a hiveket, és nem arra, hogy tanácsokat fogadjon el tőlük. Itt a rendszerben van a hiba...

„...Van egy fiam, aki vak. Nina szomorúsága fájdalmasan érint. Most már megértem, miként inoghat meg a hit a fájdalom misztériuma előtt. Megértem, hogy az egykori manicheusok milyen könnyen eshettek eretnokségbe — hiszen nehéz is megérteni, miként férközhet be a baj és a rossz abba a teremtésbe, amelynek egyetlen szerzője maga a Mindenható Jóság. Komor idők ezek számomra! Úgy érzem, újra a vakhomályba süllyedtem; kétségbeesetten imádkozom és az első hitaktusba kapaszkodom. Azt mondom: „Nem értem, de hiszek... Segíts, hogy kitart-hassak...”

„...Ha a hit hegyeket mozdíthat el, akkor látást adhat a vakoknak is. Ha Isten úgy akarja. Honnan tudhatnám, hogy mit akar? Fiad szerelmére kérek Uram, szólj hozzám... Amén...”

Sokkal több feljegyzés volt ennél és Blaise Meredith jó ügyvédhez illő aprólékossággal számbavette minden sorát; de elsősorban az alapja után kutatót, és ez az alap egészségesnek és megbízhatónak bizonyult. Az a bizonyos „megfelelés” itt a szellem, a szív és az akarat összhangjában nyilvánult meg. És a lemondás is megtörtént, ami által az ember minden anyagi támaszt elvetve, a hitre, a reményre és a szeretetre hagyatkozik, abban a kézben, amely létrehozta.

Az utolsó oldalon Giacomo Nerone a sírfeliratát is megírta:

„Ha lesz, aki halálom után elolvassa, amit írtam, hadd tudja azt is rólam: A hitben születtem; elvesztettem azt, de Isten keze újra visszavezérelt.

Abba, amit végeztem ő lehelt életet.

Semmi személyes érdemem sincsen.

Szerettem egy asszonyt és egy fiút nemzetem, örökké szeretni fogom őket Istenben, az egész örökkévalóságon át.

Bocsánatot kérek mindenkitől, akit megbántottam.

Mint szeretett testvéreimet ajánlom az Úr kezébe azokat, akik megfognak ölni.

Akik elfelednek, jól teszik. Azoktól pedig akik emlékeznek majd rám, azt kérem, hogy imádkozzanak a hit kegyelmében meghalt Giacomo Nerone lelkéért.”

Blaise Meredith a könnyű ágytakaróra tette a megsárgult lapokat, vánkosaira támaszkodott és behunyta szemét. Most már bizonyos volt benne, hogy vizsgálatának végére érkezett. Elmerült egy ember életében, látta ennek az életnek egész lefolyását, — hosszú folyam, amely lassan, de biztosan hömpölyög a tenger felé. Egy ember lelkébe pillantott bele és látta, hogyan növekszik mint valami fa, amely a föld homályából emelkedik a nap felé.

És látta a fa gyümölcseit: Nina Sanduzzi okosságát és szeretetét, Aldo Meyer harcos emberségét, Anselmo atya tétovázó bűnbánatát. A gyümölcsök jók voltak; a virágban pedig Isten ujját látta. De még nem érett meg minden gyümölcs. Volt közöttük, amely elszáradhatott a fa ágán; másokat az a veszély fenyegetett, hogy zölden hullanak le, hogy elrothadjanak és elpusztuljanak a kertész nemtörődömsége folytán. És ő, Blaise Meredith volt a kertész.

Lassan és kétségbeesetten imádkozni kezdett Anne de Sanctisért, Paolo Sanduzziért és Nicholas Blackért, aki ugyanazt a sivatagos utat választotta, amelyet Giacomo Nerone. De mielőtt imáját befejezhette volna, jelentkezett a régi, gyötrő és hasogató fájdalom, úgy, hogy kínjában könnyekre fakadt; míg aztán meleg vér toltult a torkába és fojtogatni kezdte.

Később, a gyengeségtől szédelegve az íróasztalig vonszolta magát és reszkető kézzel írni kezdett...

„Monsignore!

Nagyon beteg vagyok és azt hiszem, mielőtt itteni vizsgálatom valamennyi eredményét írásba foglalhatnám, meghalok. Minden orvosi megállapítás ellenére, úgy érzem, hamarosan végére jutok ennek az életnek és lesújt a tudat, hogy oly kevés idő áll már csak rendelkezésemre. Mindenesetre szeretném, hogy Exellenciád tudjon róla, hogy amint előre látta, meghoztam a magam áldozatát és elégedetten, sőt talán bátran nézek a vég elé.

Először is hadd számoljak be arról, amit találtam. Az előkerült írások és azoknak tanúsága alapján, akik ismerték őt, szilárdan hiszem, hogy Giacomo Nerone Isten embere volt, aki hitben és áldozatosságban halt meg. Hogy az egyházi bíróság mit határoz, az más kérdés, — jogi kérdés, amiben kánoni törvények döntenek, és úgy érzem, független az alapvető tényektől, amelyekből arra következtethetünk, hogy Isten keze működik itt és hogy a jóság kovásza, ami ettől az embertől származik, még ma is elevenül hat azoknak az életében, akik ismerték őt.

Exellenciád két legjobb tanúja Aldo Meyer és Nina Sanduzzi lesz. Ez utóbbi egy méltán csodásnak minősíthető gyógyulásról tett tanúvallomást, bár kétlem, hogy ezt a gyógyulást az ülnökök elismerjék. Giacomo Nerone írásai, amiket levelemhez mellékelek, hitelesek és megtámadhatatlanok; véleményem szerint döntő bizonyítékai szerzőjük hősies életszentségének.

Teljes nyíltsággal vallom be önnek, Monsignore, hogy jelenleg ez a boldoggáavatás kevésbé foglalkoztat, mint néhány itteni, Gemello Minore-beli lélek üdvössége. Beszéltem Anselmo Atyával és Exellenciád utólagos beleegyezésének reményében azt javasoltam neki, hogy

szakítsa meg Rosa Benzonival a testi kapcsolatot, mégha az asszony továbbra is nála lakik; és ha őszintén meggyónik, mindezt Excellenciád a megjavulás bizonyítékaként fogadja el. Mélységesen elszomorít a helyzete. Elsősorban pénz és biztonság kérdése ez, egy szegény és inkább tudatlan ember számára. Kerek százezer lirát ígértem neki a saját vagyongomból, valamint elegendő pénzt egy ágynak és a többi szükséges dolognak beszerzésére, hogy így Rosa Benzoni számára külön hálószobát rendezhessen be. Most úgy érzem, nem lesz elég időm mindennek elintézésére. Számíthatok Excellenciádra, hogy intézkedik helyettem és ezt a levelet végrendeleti végrehajtóimmal szemben fölhasználja? Elvisselhetetlen gondolat lenne számomra, ha nem tehetnék eleget az Anselmóval szemben vállalt kötelezettségeimnek.

A másik kérdés de Sanctis grófnővel, Paolo Sanduzzival, Giacomo Nerone fiával, és a grófnő vendégével, egy angol festővel van kapcsolatban. Az eset túlságosan szennyes ahhoz, semhogy ebben a levélben leírhatnám és nagyon félek, hogy Excellenciád sem tehet sokat ebben az ügyben. Mindhármukat Istennek ajánlottam tehát és kértem, hogy Isten fogadja el az én áldozatomat üdvösségük váltáságául. Remélem, hogy holnap magam is hatásosan közbeléphetek, de oly gyenge és beteg vagyok, hogy nem számíthatok semmire.

Két dolgot kell még kérnem és remélem, hogy Excellenciád nem veszi ezt tolakodásnak. Először is arra kérem, hogy írjon Marotta bíboros őeminenciájának megmagyarázva jelenlegi helyzetemet és adja elő mentségeimet azért, amit én küldetésem csődjének tekintek. Adja át neki tiszteletemet és kérje meg, miséjében emlékezzék meg rólam. Második kérésem, engedje meg, hogy itt, Gemello Minorében temessenek el. Egyszer ugyan azt kértem, hogy őeminenciája templomában helyezzenek végső nyugalóra; Róma azonban nagyon messze van — én pedig, úgyis mint pap, úgyis mint ember itt találtam először magamra.

Nagyon későre jár, Monsignore, és én fáradt vagyok. Többet nem írhatok. Bocssáson hát meg nekem és könyörületből imádkozzék értem. Excellenciád legengedelmesebb szolgálója Krisztusban

Blaise Meredith”

Összehajtogatta a levelet, borítékba tette és az íróasztalra helyezte. Aztán az ágyhoz vonszolta magát és egészen addig aludt, amíg a nap már magasan állott a villát övező zöld gyepszőnyeg fölött.

*

Aurelio püspök odahajolt Blaise Meredith fölé, hogy meghallgassa utolsó vallomását utolsó vétkeiről. Miután feloldozta, behívta a többieket és égő gyertyával a kezükben az ágy köré térdeltek, mialatt az öreg Anselmo kiszolgáltatta neki az oltáriszentséget, az egyetlen táplálékot a világ leghosszabb utazására.

A szentség vétele után Meredith zárt szemmel és összekulcsolt kézzel feküdt ott, mialatt a szoba lassan megtelt a távozó lelkekért szóló ősi imák mormolásával. Kis idő múlva, mikor az ima végére értek Meredith kinyitotta szemét és egészen érthetően így szólt:

— Milyen sokáig félttem. És most milyen könnyű...

Kissé megrázkódott és feje lágyan a fehér párnára hullott.

— Meghalt — jelentette ki Aldo Meyer.

— Istennél van — felelte a püspök.

*

Eugenio Marotta bíboros magastámlájú széken ült íróasztala mögött, amelyre a titkára éppen akkor tette le a napi postát. Előtte kis lakkozott ládikó állott s benne hat aranyszínű narancs, egyenként vattafészekbe burkoltan. A bíboros Valenta püspökének levelét tartotta kezében. Lassan s már harmadszor olvasta végig:

„...Fájdalommal közlöm Eminenciáddal, hogy monsignore Blaise Meredith szellemi erejének teljes birtokában, Anyaszentegyházunk végső szentségeinek fölvétele után, tegnap reggel kilenc órakor meghalt.

Úgy gyászolom őt, ahogy kevés embert tudnék gyászolni. Úgy siratom, mint testvéremet, mert azzá vált számomra. Kiváló lelkierő, rendkívüli szellemi egyenesség és olyan emberi jóság jutott osztályrészéül, amelynek gazdagságát maga sem fogta fel.

Halála előtt engem kért meg, hogy küldetésének csődjéért – hogy az ő szavával éljek – bocsánatot kérjek. Pedig nem volt csőd. Kutatásai tiszta fényt vetettek Isten szolgájának, Giacomo Neronének jellemére és bebizonyították, hogy ez a férfiú, erkölcsi értelemben, de talán még kánonjogi szempontból is, kiemelkedően szentéletű volt. Még mindig kéntem, hogy hasznos lenne ezt az ügyet akarcsak az elsőfokú egyházi bíróság elé terjeszteni, de semmiféle kételyem sincs a jó tekintetében, ami Nerone hatására és monsignore Blaise Meredith lángoló buzgalmának eredményeként máris megvalósult. Egy megtévedt pap visszatért Istenhez, egy gyermek nagy erkölcsi veszélytől menekült meg és egy szerencsétlen, veszendő asszony kellő megvilágosodást nyert, hogy állapotára orvoslást keresen.

A világ szemében ezek kicsiny, jelentéktelen dolgok. Hitünk igazi értelmében azonban nagyon fontosak, és én, bár általában szkeptikus vagyok, tisztán látom bennük Isten kezének nyomát.

A levelemhez mellékeltem néhány narancs, monsignore Meredith utolsó ajándéka. A saját terméséből valók – s első gyümölcssei egy új fajtának, amelyet Kaliforniából hozattam. Ha Isten is úgy akarja, jövőre sokkal többet kapunk ezekből a csemetékből, hogy szövetkezeti alapon szétosszuk őket a helyi narancstermelők között. Monsignore Meredithet nagyon érdekelte ez a munka és ha életben marad, azt hiszem, szívesen vett volna részt benne. A halálos ágyán kért meg arra, hogy ezt a kis ajándékot eljuttassam. Pontosan idézem az ő szavait: 'Talán hozzásegítik, hogy megértse.' Eminenciád bizonyára megérti, mit akart mondani ezzel.

Monsignore Meredith halói porai jelenleg Gemello Minoreban, a Fájdalmas Szűzről elnevezett templomban nyugosznak, ahonnan holnap egy újonnan felszentelt temetőbe helyezzük át, Giacomo Nerone sírja közelébe. A temetési szertartást és a misét magam végzem.

Természetesen elmondjuk a szokásos miséket; magam pedig állandó jelleggel illeszték be misémbe egy imádságot – amint azt Eminenciás Uram is minden bizonnyal megteszi.

Emlékezetem szerint monsignore Meredith előzőleg azt az óhaját fejezte ki, hogy Eminenciád római templomában temessék el. Annak, hogy ezt az óhaját megváltoztatta, mélyebb jelentősége lehet. A halála előtt nekem írt legutolsó levelében mondta: 'Róma nagyon messze van, én pedig, úgys mint pap, úgys mint ember itt találtam először magamra.'

Szégyenkezem, ha arra gondolok, hogy sokan közülünk jóval tovább éltek és jóval kevesebbet végeztek.

Testvére Krisztusban

Aurelio + Valenta püspöke.”

Öminenciája íróasztalára tette a levelet, hátradőlt a széken és elgondolkozott az olvasottakon. Úgy érezte, megöregedett. Vagy talán túlságosan sokáig élt Rómában. Képtelenné vált arra, hogy megértsen egy levelet, vagy hogy ítélkezzen egy emberről.

Az az ember, aki meghalt, nem az volt, akit ő elküldött — az a száraz, vaskalapos tudós, akinek szívét vastag rétegekben lepte el a könyvtárak pora.

Az a püspök, aki az első folyamodványt írta és „advocatus diaboli” kért, nem azonos ezzel az élesesű Aurelióval, akinek szavaiban nem néhez felfedezni az iróniát.

Vagy talán mégis ugyanazok az emberek lennének és csak ő egy-maga, Marotta bíboros változott meg — újabb áldozataként a fejedelmek alattomos kísértéseinek: a gőgnek, a hatalomnak, az elvakultságnak és a ridegszívűségnek. Püspököket és pápát rendelt Krisztus a földre, de bíborost, kardinálist soha. Már a névben is van valami fennhéjázó: — cardo, sarokvas — mintha ők lennének azok a sarokvasak, amelyek az ég kapuit tartják. Lehet, hogy ők sarokvasak, de a sarokvas nem egyéb mint haszontalan fémdarab, hacsak nincs szilárdan beleerősítve az egyház élő szerkezetébe, amelynek építő kövei a szegények, az alázatosak, a tudatlanok, a bűnösök és irgalmas szívűek, akikről megfélelkezhetnek a fejedelmek, de Isten soha.

Nyugtalanító gondolat volt ez, és elhatározta, hogy visszatér még rá az esti lelkiismeretvizsgálatnál. Marotta módszeres ember volt és pillanatnyilag más dolgokkal kellett foglalkoznia. Zsebéből bőrze kötött előjegyzési naplót vett elő és másnapra bejegyezte: „Megemlékezés a misében... Meredith.”

Aztán visszatette a könyvecskét a zsebébe, gyors pillantást vetett a napi postára és csengetett, hogy kocsija álljon a villa bejáratához. Háromnegyed tizenegy volt, a hónapnak az a második péntekje, amelyen a Szent Ritus Kongregáció prefektusa a pápa őszentségéhez megy, hogy egyebek között Isten szolgáinak boldoggá- vagy szenttéavatását is megbeszélje.

Possonyi László fordítása

EGYENSÚLY

*A nagy egyensúlyt akarom, a föld hegyeinek
vonuló, bölcs egyensúlyát
s amit érez a kielégített,
csonttá-apadt éhség s perzselő szomjúság
És ahogy egyensúlyra vágnak
a partok közé zárt vizek
s mosnak maguknak ágyat.
S a száguldó, tág és örök
csillagkörök
felséges, végtelen
mély egyensúlyát keresem,
amelyben titokzatos törvény zeng fel:
hogyan egyensúlyban legyen Istennel és önlélkemmel.*

Ölbey Irén

Vezető katolikus lapokban jelentek meg külföldön azok az észrevételek és vélemények, amelyekkel most — mintegy záradékkul — a zsinat utolsó ülészakáról adott beszámolóimat szeretném kiegészíteni. Mindenekelőtt *Robert Rouquette* és *Wolfgang Seibel* tanulmányai vonhatják magukra figyelmünket. Előbbiét az *Études*, utóbbiét a *Stimmen der Zeit* tette közzé. Mindkét elismert hittudós főleg a vallásszabadságról szóló nyilatkozattal és az egyház és a modern világ viszonyát tárgyaló pasztorális konstitúcióval foglalkozik.

*

Rouquette is, *Seibel* is azon a nézeten van, hogy a zsinatnak a vallásszabadság mellett való kiállását nem emelhetjük ki eléggé. Hosszú és fájdalmas múltt ért véget ezzel az egyház történetében. A jövőben immár elméletileg sem vallhatják helyesnek katolikus oldalról a vallás terjesztését az államhatalom útján, az áttérésekre való kényszerítést, az inkvizíció egész intézményét, a más világnézetűek üldözését. Bármiféle ilyen elnyomás vagy csupán jogi hátrányokkal való sújtás is ellentétes lenne a zsinat tanításával.

Függetlenül ettől a megállapítástól *Rouquette* mindenesetre fájjalja, hogy a zsinati ellenzék leszerelése okából két olyan módosítást végeztek a szövegben, amelyeknek egyikét fölöslegesnek, másikat zavarónak kell minősíteni. Mint én is megírtam, a nyilatkozat bevezetését — amely minden ember erkölcsi kötelességének jelenti ki vallási téren az igazság keresését, s amennyiben felfedezte, a csatlakozást hozzá — ezzel a mondattal bővítették ki: „Hiszünk, hogy ez az egyetlen igaz vallás a katolikus és apostoli egyházban található meg.” Főlösképpen az az igazság, hogy minden intézményes vallás önmagát tekinti egyedül igaznak. A betoldással így csak a székma optikáját rontották meg, végtére is a nyilatkozat az összes embereknek és nem csupán a katolikusoknak szól. Pszichológiai és pedagógiai szempontból egyaránt hiba volt, mert a nemkatolikusoknak eleve kedvét veheti

attól, hogy végigolvassák a nyilatkozatot.

A másik módosítás a folytatólagoságot állítja a múlt században „klaszszikusnak” tartott katolikus tanítás és a mostani nyilatkozat között. „Mint-hogy a vallásszabadság, amit az emberek istentiszteleti kötelességük gyakorlásában kívánnak, — hangzik a szöveg — a kényszerítől való mentességre vonatkozik a polgári társadalomban, sértetlenül hagyja a hagyományos tanítást az emberek és társadalmak kötelességéről Krisztus egyházának egyetlen és igaz vallása irányában.” Ez a fogalmazás semmiképpen sem jó és csak zavarokat támaszthat — állapítja meg *Rouquette*. A nyilatkozat alapvető tételnek mondja az emberi személynek azt a természetes jogát, hogy vallási dolgokban ne gyakoroljon rá kényszert se a közhatalom, se a társadalom, illetéktelennek nyilvánítja továbbá a közhatalmat mindabban, ami a polgárok vallásválasztását illeti, ezek pedig mind olyan tételek, amelyek nincsenek összhangban *XVI. Gergely*, *IX. Pius* és *XIII. Leó* tanításával. Az integristák nagyon is tisztában voltak ezzel. Mutatja, hogy november 18-án kiáltványt köröztettek, amelyben leszögezik, hogy miután a pótlólag beiktatott szakasz sem változtatta meg a nyilatkozat sarkalatos tételeit, számukra ez továbbra is elfogadhatatlan.

Seibel sem tartja szerencsésnek, hogy a végleges szöveget kidolgozó bizottság kompromisszumokkal kísérletezett. Az a körülmény ugyanis, hogy az ellenzők száma a tárgyalások és szavazások során sem csökkent, világosan megmutatta, hogy magának a vallásszabadságnak elvét kell feladni, ha meg akarják nyerni a kisebbséget.

Az ellentét *Seibel* szerint főleg abban a kérdésben lépett elő, hogy „az igazság elsőbbségéből” induljanak-e ki a szabadsággal szemben, avagy az emberi személy méltóságából, ennek a személynek jogából és szabadságából a lelkiismeretre tartozó dolgokban. Minthogy a katolikus egyház a maga hitbéli tanítását tartja egyedül igaznak, az integristák erre hivatkozva utasították el a más vallások szabadságának elvét. Szerintük elvben még

az államnak is kötelessége megkülönböztetni igaz és téves vallási tanítást, s egyenesen feladata, hogy az igaz vallást segítse elő, a téveset pedig elnyomja. Az egész haladó szárny viszont, amely az emberi személy méltóságát és döntési szabadságát állította előtérbe, az állam feladatát csupán abban határozta meg, hogy jogrendjében minden egyes ember számára biztosítsa a szabad döntés lehetőségét vallási kérdésekben. Míg tehát az integristák csupán „türelmességet” voltak hajlandók elfogadni, a „rossznak tűrése” értelmében, addig a haladók a vallásszabadság jogát az ember alapjogának és a közjó lényeges elemének nyilvánították. Heenan bíboros, westminsteri érsek, a többség nevében „abszurdumnak” mondott minden olyan állítást, hogy akár az „igazságnak”, akár a „tévedésnek” önmagában jogai lennének. „Jogok csak személyeket illetnek meg, sohasem dolgokat. Az ember sérthetetlen joga, hogy lelkiismeretét kövesse mindaddig, amíg ezzel nem árt a közrendnek és mások jogainak.”

Sok nehézséget kerültek volna el a zsinaton — fejtí ki Seibel —, ha figyelembe veszik a különbséget a jogi és az erkölcsi rend között. „Türelmesség” — ez erkölcsi elv, mert itéletet tartalmaz a másikkal álláspontja, igazsága vagy tévedése felől, és mert türelmességet, elnézést, jóindulatot követel. „Vallásszabadság” viszont a jogrend elve, amely lehetővé akarja tenni a rendezett és békés együttélést. Az erkölcsi rendben, amely a lelkiismeretben való személyes felelősség köre, mindenki tartozik az igazságot keresni, és milyen mértékben felismeri, követni azt. Nincs azonban semmiféle evilági fórum, amely ennek a lelkiismereti kötelességnek teljesítése felől ítélkezhetne, vagy ezt az ítélkezést bárkire rákényszeríthetné. Ezért szögezte le a nyilatkozat is, hogy az államnak sem nem joga, sem nem kötelessége, hogy bármilyen vallási igazságot vagy tévedést ráerőltesen alattvalóira. Ezen a téren mindenesetre az állam feladata, hogy megvédje azokat az alapvető jogokat, amelyek lehetővé teszik a rendezett együttélést igazságosságban és szabadságban. A zsinat integrista kisebbsége ezzel szemben a múlt század pápáinak az állam vallási

kötelességeire vonatkozó kijelentéseivel érvelt. De Smedt püspök ugyan előadói jelentésében két különböző nézőpontról szólt, amelyek kölcsönösen kiegészítik egymást, magát a problémát azonban ez még nem oldja meg. Az a tény — mondja Seibel —, hogy az egyház most olyan tant nyújt, amelynek korábban nem volt kifejezetten tudatában, sőt el is utasította azt, amikor a vallásszabadság igénye a laicizált állam formájában előlépett, új feladatok és problémák elé állítja a teológiát.

„Lényegében azzal az elkerülhetetlen feszültséggel találkozunk itt — írja Rouquette —, amely forrása minden dogmatikus és morális haladásnak. Egy régi elv új következményei nyomulnak elő az egyház tudatában. Az egyház ugyanis mindenkor elismerte az emberi személy méltóságát, csak nem vonta le belőle az összes következtetéseket. Az új következtetés a tudatossá válás első idejében egyszerűen melléje helyezkedik a régebben kidomborított következtetésnek. Kényelmetlen helyzet, amely arra az elmékedésre ösztönöz, hogy miképpen egyeztethetjük össze az egyház tudatában meglévő két igazságot. A puszta egymásmellettség természetesen nem megoldás, mert a második elv szükségszerűen kihat az elsőre. Ebben az értelemben egyszerre jelentkezik szakítás és folytonosság. Szakítás a járulékosban, folytonosság a lényegben. Am a katolikus gondolat egész története a szakításnak és a folytonosságnak ebből a dialektikájából áll.”

*

Az egyház és a mai világ viszonyáról szóló pasztorális konstitúció volt az egyetlen zsinati szöveg, amely magának a zsinatnak tartama alatt állt össze. A téma — írja Seibel — súlyosabbnak bizonyult, mint sejtették. Azokat a magasra csigázott várakozásokat sem lehetett teljesíteni, amelyekkel a szkéma felé minden oldalról tekintettek. Túl terjedelmesek és bonyolultak voltak ehhez a felmerült kérdések. Így azután, bár a konstitúció második része jóval élénkebb érdeklődést keltett, az első résznek mindeképpen nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk. Már csak azért is, mert ebben a zsinat egy olyan teoló-

gia alapjait fektette le, amely a földi valóságokra vonatkozik.

Kijelenti ebben az első részben a zsinat, hogy az ember isteni parancsnál fogva köteles közremunkálni a földi rend építésében és hogy ennek a kötelességének elhanyagolása örök üdvösségét is veszélyeztetheti. A zsinat így mélyebb értelmet adott az emberi tevékenységnek. A keresztyének feladata, hogy hitük tanúsításával is igyekezzenek az emberiség életét és történetét emberibbé alakítani. Ugyanakkor elismerte a zsinat, hogy az egyház sok lényeges okulást és indítást köszönhet a világnak. A szellemi és társadalmi folyamatok segítik az egyházat abban, hogy mélyebben bepilantson a kinyilatkoztatott igazságba, s arra ösztönzik, hogy küldetése és tanítása bizonyos oldalairól újból vagy éppen először elgondolkodjék. Jellegetes példája ennek a vallásszabadság elve. Ez az egyházon kívül bontakozott ki s az egyház hosszú tévovázás után csak most fogadta el.

A dialógus egyház és „világ” között tehát mindkét fél számára nagy haszonnal jár — állapítja meg Seibel. Végül is közös történetben növekednek és élnek. A XXIII. János által célul tűzött „korszerűsödés” éppen a történetiség iránt való érzék erősödését kívánja. Minden korszak belátásokat, feladatokat és követelményeket hoz magával, amelyek újak a konkrét formájukban. Éppen ezért nem ismerhetjük fel azokat a keresztyény tanításra támaszkodó elvont elemelkedések nyomán, hanem csak a világ szemügyre vétele és meghallgatása, vagyis párbeszéd útján.

A második részből Seibel főleg a háború és béke kérdését taglalja, amelyről tudvalevően egymásután három szöveg készült. Az első, amely hajlott az igazságos és az igazságtalan háború hagyományos megkülönböztetése felé, a haladó többség elvetette. A második szöveget, amely ennek a többségnek álláspontját tükrözte és kárhoztatott mindenféle háborút, a konzervatív szárny találta túlságosan merevnek. A harmadik szöveg kompromisszum lett az első és a második között. Nem találkozott a haladó többség tetszésével, de attól kellett tartani, hogy elutasításával az egész szkéma sikerét kockáztatják.

Égészében azonban itt is elmondható — fejt ki Seibel —, hogy a béke mellett való kiállás világos és határozott maradt, s az új szöveg sem ellentétes azzal a beszéddel, amelyet VI. Pál pápa az ENSZ-ben mondott el. Igaz, hogy az új szöveg elismeri a fegyveres önvédelem jogát, de ennek is igyekszik határt szabni, mert kimondja, hogy az önvédelem sem indokolhatja egy totális háború kirobbantását. A fegyverkezési versenylejt kapcsolatban az új szöveg eljelt azt az előbbi fogalmazást, amelyet egyes államok maguk ellen irányulónak foghattak fel. Az előbbi szöveg úgy szólt, hogy „a gazdagabb és hatalmasabb nemzetek” óriási fegyverkezéseket gyűjtenek s a javak rendkívül nagy mennyiségét ölik bele fegyverekbe, ugyanakkor, amikor a fejlődésben lévő annyi nép nem részesül elégséges támogatásban. Ezek a nemzetek tehát ahelyett, hogy orvosolnák ellentéteiket, eljárásukkal újabb ellentéteket keltenek a világ bizonyos részeiben. Az új szöveg beéri annak kijelentésével, hogy „amíg a mindig újabb fegyverek szerkesztésére mérhetetlen mennyiségű anyagi javakat fordítanak, addig nem lehet elégségesen orvosolni az egész világon észlelhető ínséget; ahelyett tehát, hogy az egyes államok ellentétei igazában megoldást nyernének, a világ más részei is bele-sodródhatnak ezekbe az ellentétekbe”.

A leszereléssel kapcsolatban a második szöveg minden fenntartás nélkül elítélte az atomfegyver gyártását és birtoklását. Az új szöveg most, ha feltételesen és átmenetileg is, de bizonyos mértékben megengedhetőnek mondja az ilyen fegyverek előállítását és birtoklását. Síkra száll azonban a nukleáris leszerelés egyidejűségéért és kölcsönösségéért s ugyanakkor szót emel a leszerelés hatásos ellenőrzése érdekében. Amíg a második szöveg az atomfegyver készületben tartását akként ítélte meg, hogy „nem ez az alkalmas út a béke biztosítására”, addig a mostani szöveg így hangzik: „Nem ez a biztos út a béke szilárd megőrzésére.” Nem kétséges, hogy ez az utóbbi módosítás főleg az északamerikai püspökök ellenállására kívánt figyelemmel lenni.

Mindezeket a módosításokat a bizottság azzal indokolta, hogy az egy-

háznak a „profétizmus” mellett a „realitásokat” is tekintetbe kell vennie, sokan azonban — természetesen a haladók köréből — erősen kifogásolták, hogy az egyház ezzel gyöngítette állásfoglalását és túlságosan magáévá tette a közkeletű politikai szótárt.

Rouquette is úgy véli, hogy túlzott remények előzték meg ezt a konstitúciót, amelynek eszméjét anélkül röptették fel, hogy mérlegelték volna a feladat terjedelmét. Bizonyos azonban, hogy bárhogyan is értékeljük a konstitúciót, a zsinat becsületes munkát végzett, amely a jövőben még igen termékenynek bizonyulhat.

Rouquette is abban látja a konstitúció „főbenjáró fontosságát”, hogy olyan utakat nyit, amelyeket nem taposott ki a teológia. Mi az ember, nem csak anniban, hogy egy másik élet ígérését bírja, hanem már most, a halála előtt is? Mi a földi „kaland” értelme: egyszerűen csak negatív próbatétel? Van-e értéke a civilizáció haladásának Isten előtt? Érdektelenné nyilváníthatja-e magát az egyház ebben a civilizációban, mondván, hogy lényeges küldetése a tanúskodás az örök életről és a hozzá vezető út építése? Elfordíthatja-e az egyház az ember szemét a földi értékekről, s nem inkább az-e a kötelessége, hogy közreműködjék ezeknek az értékeknek garantálásában? Mi több, a civilizáció haladása nem segíti-e magát az egyházat is abban, hogy jobban teljesítse küldetését?

Még akkor is, ha a válaszok viszonylag tökéletlenek, rendkívül hálásaknak kell lennünk, hogy a konstitúció felveti ezeket a kérdéseket — jelenti ki Rouquette. Általános nézet, hogy a bizottságnak, ha elfogadható munkát kívántak tőle, legalább még egy hónapig kellett volna dolgoznia. A sietőség meglátszik a szöveg stílusában is. Érdekes mindenesetre, hogy eredetileg francia nyelven írták meg és csak a véglegesnek szánt szöveget fordították le a kevésbé alkalmas latinra. A rengeteg módosítás miatt, amelyeket külön munkacsoportok dolgoztak fel, a szerkezet széteső. Még nagyobb fogvatékoság azonban, hogy ugyanazoknak a kifejezéseknek más az értelmük a különböző szakaszokban. Ilven körülmények között csak csodálhatjuk, hogy egészében mégis értékes és elég-

gé összefüggő okmány kerekedett ki. Köszönet illeti ezért azokat a teológus-szakértőket, akik a zsinat leghálátlanabb munkáját végezték.

A legnagyobb jelentőségűnek Rouquette is a konstitúció első részét mondja. Kifogásolja azonban, hogy a konstitúció beéri itt egy „elemi katekizmus teológiájával”, amikor arról szól, hogy az eredeti bűn, aminek meglétét a kinyilatkoztatás és a tapasztalás igazolja, mennyire állandó forrása a kisiklásoknak az ember ama teremtő tevékenységében, amely önmagában jó. A civilizáció ellentéteinek és kudarcainak ez a magyarázata — állítja Rouquette — hiba egy olyan konstitúcióban, amely elvileg az egész emberiséghez szól. Ne feledjük ugyanis, hogy semmi sem érthetlenebb a mai emberek többsége számára, mint az emberiségnek ez a kollektív bűne, amely olyan egyénekre nyomja rá bélyegét, akik személyesen nem felelősek érte. A zsinatnak — véli Rouquette — nem lett volna szabad átsiklania ezen a kérdésen, hanem olyan módon kellett volna megvilágítania, hogy a mai emberek is megértsék. Lényegében a rossz problémája ez, a legfelelmetesebb titoké, amelybe fájdalomosan beleütközik az emberiség. El kell ismerni — mondja Rouquette —, hogy még mindig nincs befejezett katolikus teológiánk az eredeti bűnről. Szerinte ez a bűn, amely mindannyiunkban valami módon rejtőzik, az az állandó kísértés, hogy éppen lényünk nagyságánál fogva úgy viselkedjünk, mintha istenek lennénk. Az örökös veszedelem az, hogy önmagunkat tesszük meg Istennek, megszabva saját törvényünket és magunkat tekintve saját célunknak. Az eredeti bűn tehát nem egyszerűen valami veszély, amely *kívülről* fenyegeti az ember tevékenységét, ahogyan a konstitúció feltüntetni látszik, hanem *ellentétele*, ellenszülő az emberi tevékenység nagyságának és értékének. Ugyanaz a probléma vetődik fel az ateizmusról szóló szakaszban is, amely egyébként a konstitúció legjobb fejtegetései közé tartozik. A bűn és a megváltás teológiájának hiányát panaszolja fel azután Rouquette a konstitúció második részében is. A konstitúció itt általában kiegyensúlyozottságra törekszik, de a

felmerülő kérdésekre többnyire csak ideiglenes kazuisztikával felel.

*

Elérte-e célját a zsinat? *Seibel* szerint az immár lezárt munka ismertében csak meggyőződéses igennel felelhetünk erre. Bizonyos, hogy nem minden várakozás ment teljesezésbe. Sok kérdés nyitva maradt, nem egy fontos döntés halasztást szenvedett. A kompromisszumok miatt nem minden okmány mutatja azt a világosságot és határozottságot, amelyet a többség eredetileg kívánt. Ezek a tökéletlenségek azonban eltörpülnek a zsinat teljesítményei mellett.

A vallásszabadság kinyilvánításával elhárult az egyik legnagyobb akadály az egyház és a modern világ találkozására elől, az utóbbiról szóló konstitúcióban pedig a párbeszéd már széles mederben meg is indult. A nem keresztény vallásokra vonatkozó nyilatkozat megteremtette a kiengesztelődés feltételét a zsidó néppel és lehetetlenné tett minden olyan antiszemitizmust, amely vallási okokra hivatkoznék. Az ökumenizmusról szóló dekrétumban erőteljesen kifejezésre jutott az akarat a keresztény vallásközösségek egységének helyreállítására. Az egyházzal szóló konstitúció elvben túljutott azon a rendi felfogáson, amely az egyházban hosszú századokon át uralkodott. Az egyházban nem a különböző fokú méltóságok emelkedő rendjét domborítja ki, hanem az összes hívők alapvető egyenlőségét állítja előtérbe. A papság többé nem elsősorban a felszentelés által reá ruházott magasabb méltóságként lép elő, hanem mint küldetés arra, hogy a hívők számára, akik mind a „szent papságra” hivatottak, az ige és a szentségek szolgálatát végezze. Ez jut kifejezésre a papi életről és szolgálatról szóló dekrétumban is. Míg ennek első fogalmazásában a papságot a püspöki hivatalból, mint a püspöki hatalomban való részesedést, vezették le, a mostani szöveg a hívők általános papságából indul ki és a papságot olyan hivatalként írja le, amelyet Krisztus azért létesített, hogy mindazokat, akik Isten népéhez tartoznak, megszentelje, magát pedig mint élő, szent és Istennek tett szövegeztetőt nyújtás. Mindezek az okmányok a többiekkel együtt lerakták annak a reform-műnek alapjait,

amely igazában csak most, a zsinat befejezése után bontakozhat ki. Az egyház ezzel történetének új korszakába lépett — hangoztatja *Seibel*. Azt a fejlődést, amely megindult, az egyház már csak akkor fordíthatná vissza, ha hűtlenné válnék önmagához.

„Senki sem mondhatja meg, hogy mi lesz a történelem ítélete a zsinatról, abban azonban nem kételkedhetünk, hogy a kihirdetett okmányok igazi és maradandó értékek” — jelenti ki *Heenan* bíboros, westminsteri érsek, abban a cikkében, amelyet az *Universe* közölt. „Ha némelyek kételkednének *János* pápa bölcsessége felől, amiért összehívta a zsinatot, nekünk nem árt emlékeztetnünk arra, hogy a kereszténység alighanem megtakarította volna a nyugati egyházszakadást, ha a trentói zsinat ötven évvel korábban ül össze. Nekünk most hozzá kell fognunk annak a megreformált egyháznak építéséhez, amelynek körvonalait a zsinat megvonta. Nem szabad félni a ‚reform’ szótól. Még akkor sem, ha a szó hallatára a katolikusok főleg a XVI. századi reformációra gondolnak. Az igazság különben az, hogy ez valóban reformáció volt. *Luther* Mártont tekinthetik egyesek vonzó, mások kevésbé vonzó jellemnek, bizonyos azonban, hogy ennek a ragyogó eszű fiatal szerzetesnek minden oka megvolt az egyház akkori állapotának ostorozására.”

János pápa — folytatja a bíboros — nem azért hívta össze a zsinatot, mint ha az egyház telve lenne botrányal, hanem mert előre látta, hogy a változó világban botrány lehet abból, ha az egyház nem veszi kutató szemmel vizsgálat alá igehirdetését és az evangélium gyakorlását. Az egyház megvizsgálta önmagát és nem talált okot arra, hogy akár megriadjon, akár tetszelegjen. Nem talált okot a riadalomra, mert minden hibánkkal együtt hívek maradtunk Krisztushoz és egyházához. De nem talált okot a tetszelegésre sem, mert fel kellett ismerni, mennyire lassuk és tunyák voltunk abban, hogy igazodjunk a kor szükségleteihez. „A legnagyobb feladat, amelyet a zsinat reánk rótt — fejezi be *Heenan* —, hogy miután mi magunk, az összes hívek vagyunk az egyház, külön-külön is átéljük ebből eredő teljes felelősségünket.”

*

Hengsbach esseni püspök Rómából hazatérőben sajtókonferenciát tartott, amelyet ezekkel a szavakkal vezetett be: „Papjaimnak már megírtam: mi püspökök sem mint „régiek” térünk vissza. A zsinat után egyikünk sem lehet már a „régi”, mert a zsinat alakított rajtunk, reánk nyomta bélyegét. Senki nem érzi annyira, mint mi pünpökök, hogy most kezdődik igazán.”

Ennek az alakulásnak egyik bizonyóságaként tárgyalták mindenütt azt a nyilatkozatot is, amelyet *Ottaviani* bíboros a *Ya* spanyol lapnak adott. A bíboros, aki a zsinat egész tartama alatt élen járt az integrizmusban, védelmébe vette most azokat a katolikus személyiségeket, akik Európa több országában párbeszédet kezdeményeztek, illetve dialógusba léptek a marxistákkal. „Azok, akik bírálhatták őket, helytelenül jártak el — jelentette ki a *Tablet* közlése szerint *Ottaviani*. — Nekem meggyőződésem, hogy akik résztvettek a párbeszédben, teljesen tisztában voltak azzal, hogy milyen magatartást kell tanúsítaniok, és biztos vagyok arról, hogy példás volt a magatartásuk. Olyan személyekről van szó, akik beigazolták hozzáértésüket és okosságukat. Teljes mértékben hiszek mindazoknak komoly és tiszta szándékában, akik megkísérik közelebb hozni az egyházhöz azokat a gondolkodókat, akiket ideológiájuk elválaszt tőlük. Bírálni őket nem keresztény cselekedet.”

Ottaviani tudvalevően továbbra is legfőbb vezetője a Hittani kongregációnak, vagyis a volt Szent Officiumnak, amelynek a pápa új nevet és szabályzatot adott. A bíboros legutóbb a könyv-indexről is nyilatkozott, amit *Karl Färber*, a *Christlicher Sonntag* főszerkesztője is úgy értelmez, hogy bár a teológiai tárgyú vagy vonatkozású kiadványokat a jövőben is meg fogják vizsgálni, indexre már ezeket sem teszik többé. Ha kifogás merül fel ellenük, a Hittani kongregáció minden esetben meghallgatja előbb az illetékes megyéspüspök véleményét. Ha a kifogás helytállónak bizonyul, javasolni fogják a szerzőnek, hogy változtassa meg a kifogásolt részt, ha pedig nem hajlandó erre, akkor felszólítják, hogy könyvét vonja vissza a forgalomból. *Färber* hozzáfűzi: „Idő-

sebbek, akik kereken negyven évvel ezelőtt tanúi voltak *Wittig* szerencsétlen elítélésének, örömmel gondolnak arra, hogy több *Wittig*-ügy a jövőben már nem fordulhat elő. Nem beszélve azonban az ilyen szélsőséges esetekről, eddig mindenképpen az volt a helyzet, hogy az indexre tétel sokak szemében súlyos csorbát ejtett a szerző hírnevében. Feltámadt a gyanú, hogy az illető nem teljes és igaz hitű teológus. Már ezért is szükséges volt az eddigi indexgyakorlat megváltoztatása. Jusson eszünkbe, hogy milyen megpróbáltatásokon ment keresztül *Rahner*, *De Lubac*, vagy *Congar*, holott most a zsinat hangadó teológusai voltak. Példájuk kirívóan bizonyítja, hogy a jószándékú szabadság kielégítő mértéke nélkül lehetetlen teremtő szellemi munkát végezni.”

*

Karl Färber egyébként is a zsinat legfontosabb vívmányának azt tekinti, hogy állástfoglalt a kutatás és a gondolkodás szabadsága mellett az egyházon belül is. Nem kétséges, — teszi hozzá —, hogy ez sok katolikus hívő, főleg sok pap számára is újdonságot jelent. Rámutat arra is *Färber*, hogy enek a szabadságnak nyomán a zsinat utáni időkben mind nagyobb szerepet fog vinni a közvélemény az egyház életében. Ennek a közvéleménynek legfőbb alakítója pedig kétségkívül a katolikus sajtó, amelynek feladatát ma már a hierarchia is másként fogja fel és értékeli, mint tette a zsinat előtt. *Döpfner* bíboros például Rómából visszatérve nem habozott kijelenteni, hogy a zsinati évek őt is, de püspöktársait is megtanították az újságírói tevékenység jobb megértésére. A bíboros a legnagyobb elismeréssel emlékezett meg a zsinati újságírók munkájáról, s azt is megjegyezte, hogy neki sohasem kellett csalódnia abban a bizalomban, amellyel az újságírókhoz fordult.

Figyelmet érdemel ezzel a kérdéssel kapcsolatban az a cikk, amelyet *Emile Gabel*, a katolikus sajtó nemzetközi szövetségének főtítkára írt a *Témoignage Chrétien* számára. Szerinte a zsinat fölöttébb örvendetes lépése volt, hogy helyesnek és szükségesnek nyilvánította a katolikus világiak megnyilatkozásának szabadságát a katolikus sajtóban. Ésszerűen következik ez

abból a felismerésből — fejti ki Gabriel —, hogy ma már sem az egyháziak, sem a világiak nem lehetnek meg az egyház helyzetére és ügyeire vonatkozó olyan tájékoztatások nélkül, amelyek nem szűrnek meg előzőleg különböző hivatalok. Az őszinte és hiteles tájékoztatás ma már a haladás, az egészség és az érettség követelménye az egyházban. Megtagadása vagy elutasítása az „infantilizmus” jele lenne, a félelem és a rossz értelemben vett konzervatívizmus menedéke és egyben okozója. Támadhatnak természetesen nehézségek is, mert elkerülhetetlen, hogy bizonyos feszültségek is adódjanak az egyházi tekintély és a sajtó által kifejezett vélemények között. Ám éppen ez a feszültség táplálja a függetlenség szellemét és a kritikai érzéket. A katolikus sajtó rendeltetése nem az, hogy többé-kevésbé kormányzati eszköz legyen az egyházi

hatalom kezében, hanem az, hogy a kifejezésnek az az eszköze legyen, amely mindenkor rendelkezésére áll a közösségnek. Nem egy olyan közösségnek persze, amely ellenlábasa lenne a hierarchiának, hanem amely kiegészíti a hierarchia munkáját az egyház javának szolgálatában.

Ugyanezt a felfogást tolmácsolta Raniero La Valle, az *Avvenire d'Italia* főszerkesztője is az olasz katolikus újságírók legutóbbi értekezletén: „Ma már súlyos kockázat és veszély lenne, ha a katolikus újságokat továbbra is úgy tekintenék, mint csupán a hierarchikus tekintély szócsövét, nem pedig úgy, mint egyben a katolikus világiak szabad megnyilatkozásának színterét. A katolikus sajtó csak akkor felelhet meg hivatásának, ha egyensúlyozó és összekötő híd a két pólus: egyfelől az intézmény és a hierarchia, másfelől a hívek közössége között.”

A KIS ÚT

Serdülő fiam és lányom az utóbbi időben többször veti szememre, hogy köztém és közöttük nincs meg a bizalom légköre... Azért szögezik nekem ezt a vádat, mert nem akarom őket szabadjára engedni, a maguk feje után menni... Sokat gondolkozom, hányadán is állunk mi szülők a bizalom kérdésével a nevelésben? Hol követtem el hibát, mulasztást?

Valóban, a bizalom szükségét és jótekonny szerepét nem hangsúlyozhatjuk eléggé. Kiváltképpen nem a család körében. Olyan itt a bizalom, mint az éltető levegő. Ha megvan, talán nem is gondolunk rá, de mindjárt észrevesszük, hogy mit jelent, mihelyt fogyatkozni kezd. Nagyon fontos tehát, hogy a szülő idejekorán tudatosítsa és gondolja végig, mi is a bizalom, mik a feltételei, milyen hibákat lehet elkövetni ellene, milyen próbatételeket kell kiállania. Azért gondolkozzék rajta jó előre, mert a bizalmat könnyű elveszteni, de nehéz visszaszerezni.

A legelső kérdésünk tehát: mi a bizalom? Röviden úgy fogalmazhatnók meg: hittel, reménnyel és szeretettel fordulni a másik felé. A három legfőbb erény egyesülése egyetlen aktusban. Az a „másik”, akihez a keresztény hívő bizalommal fordul — mindenek előtt az Isten. Istenbe vetett bizalomról szoktunk legtöbbször be-

szélni. A bizalom az emberi lélek legeredetibb és legelső megnyilatkozásai közé tartozik. Mondhatnók, vele együtt születünk a világra. Nézzük meg a gyermeket, ahogyan a bölcsőből vagy az anyai ölből föltekint. A gyermeki szem pillantását a bizalom teszi olyan szívbemarkolóvá. Beszélni még nem tud, bízni igen.

A bizalmat minden szülő ajándékba kapja gyermekével együtt. Kezdet kezdetén minden gyermek feltétel nélkül, odaadón bízik szülőjében. Ezt a drága kincset azonban nem nehéz elherdálni. Hamar elillan, ha a szülő nem vigyáz rá, nem erősíti és tudatosítja szüntelen, nem teremti meg újra és újra a feltételeket a kibontakozáshoz.

A bizalom ugyanis csak akkor bizalom, ha kétoldalú. Aki csak a szülőtől kíván bizalmat a gyermek iránt, vagy a gyermektől a szülő iránt, megcsonkítja a bizalmat. A vezető szerep, a nehezebb feladat azonban a szülőé.

Neki kell elősegítenie és megszilárdítania a bizalom kölcsönösségét. Ehhez tartozik az, hogy a szülő a gyermek első napjaitól kezdve legyen mindig következetes, soha semmiben se csapja be a gyermeket, még pólyás, bölcsős korában sem. Ne tegyen és ne mondjon rosszat a gyermek előtt. A krisztusi figyelmeztetést: jaj annak, aki megbotránkoztatja a kisdedeket —, itt, a családi nevelésben kell leginkább megszívlelni. A másik követelmény, hogy a gyermek személyiségét, úgyszólván mondhatnók, személyi méltóságát, vegyük mindig komolyan. Tekintésük teljes értékű embernek, aminek ő magát érzi.

A gyermeknek tapasztalnia kell, hogy nincs kiszolgáltatva a szülő jó vagy rossz kedvének. Azt is, hogy mindig számíthat ránk. Még hibáiban és botlásaiban sem ellene, személye ellen vagyunk, hanem mellette. Belénk kapaszkodhat, ha fel akar kelni. Éreznie kell azt is, hogy nem korlátozzuk a szabadságát. Akkor sem korlátozzuk, ha valamire azt mondjuk: nem. Mert mi vagyunk legbiztosabb szövetségesei első lépéseiben, indulásaiban, szárnypróbáiban. Sőt a szülő az, aki bátorságot önt belé, ha fél; aki járni, merni, vállalni tanítja. Értessük meg a gyermekkel kis korától kezdve, hogy az élet nem csak játék, hanem problémák szövevénye. A veszedelemtől óvjuk, de ne a problémától, amelyet magyarázunk meg neki. Vigyázzunk testi és lelki épségére, de fokozatosan szoktassuk az önálló cselekvésre.

Tökéletes nevelő nincsen. Együgyűség volna azt hinni, hogy mindig mindent a legjobban tudunk megoldani. A legnagyobb nevelők is követnek el apró hibákat. Vannak azonban olyan hibák, amelyeket minden körülmények között el kell kerülni.

Veszélyes támadás a gyermeki lélek ellen a kényeztetés, amely torz formája a szeretetnek. A kényeztetés megzavarja a gyermek lelki egyensúlyát és helyes életszemléletét, aláássa a szülő tekintélyét, mert rabszolgának és bohócnak tünteti fel a gyermek előtt azt, aki támasza és kalauza kell hogy legyen. Nem szükséges bizonyítani, hogy a kényeztetésnek többnyire civakodás és gorombaság a gyümölcse. A másik végtel, a „zsarnok” szülő, ma már eléggé ritka, de válto-

zatlanul sok az olyan szülő, aki nem tud okosan és helyesen beszélni a gyermekével. Sok szülő nem lát más nevelési eszközt, mint vagy a kényeztetést, vagy a szidást és a panaszt. Éppen azok, akik a kényeztetéssel rontják el gyermeküket, azok hánytorgatják fel legtöbbit és leghamarabb a szeretetet, amit a gyermekre „pazaroltak”, az áldozatokat, amelyeket érte hoztak. Az is megesik ilyenkor, hogy a szülő túl messzemenő következtetéseket von le a gyermek apró botlásai-ból: személye ellen irányuló támadásnak tekinti a gyermek minden tévedését, vagy mulasztását.

Sok bajnak forrása az, hogy a szülők vitatkoznak, de nem tudnak meggyőzni, tiltanak valamit, anélkül, hogy a helyes utat meg tudnák mutatni. Vannak szülők, akik jóformán a bölcsőben kezdik a vitatkozást a gyermekükkel. Vitatkoznak olyasmiről fölött is, amiről nem kellene. Gátolják gyermeküket abban, amiben aktivitásra kellene serkenteni. Féltik, nem bíznak benne, hogy megállja a helyét, rémet látnak ott is, ahol nem kell, akkor is, amikor nincs okuk rá. A szülői aggódásnak is megvan a helyes és ésszerű medre. Túlzott aggályoskodással tönkre lehet tenni a gyermeket és a fiatalt. Súlyos hiba persze a passzivitás is. Nagyon sok szülő legfeljebb csak kulong gyermeke fejlődése nyomában, amikor kezd a problémával foglalkozni, amikor az már a nyakába szakadt. Akkor akarja visszatartani gyermekét az eltévelyedéstől, amikor már benne van.

Az ilyenféle fogyatékoságok a nevelésben könnyen megrendítik a bizalmat a szülő és a gyermek viszonyában. De ha tőlünk telően küzdünk is ellenük, akkor is számolnunk kell azzal, hogy a „nehéz időszak” minden serdülő gyermek életében bekövetkezik. Eljön akkor is, ha a szülő maga a megtestesült okosság és jóság. Am ne veszítsük el fejünket az ilyen „bizalmi válság” napjaiban sem. Igyekezzünk higgadtan és szeretettel megbeszélni a serdülővel a problémáit, olyan módon, hogy egyszerre érezze magát szabadnak és önmagáért felelősnek is. Szerető szavaink győzzék meg arról, hogy egyedül az ő javát akarjuk. Megtörténhet persze, hogy felvilágosításaink és intelmeink nem

érik el céljukat. A „tékozló fiú” többé vagy kevésbé mindnyájunkban ott kísért a fiatalság lázongó éveiben. A legtöbb fiatal elhagyja a szülői házat, egy órára, egy napra, hosszabb időre, „megszökik” onnan még akkor is, ha testben ott marad. Mit tehet ilyenkor a szülő? Mindent meg kell

tennie, ami erejéből, okosságából és szívéből telik. És ha mindez nem használ? Tehetünk-e mást, mint a tékozló fiú atyja? Várjuk, amíg a tékozló visszatér, s várjuk abban a reményben, hogy igazat ad nekünk s utána már megerősödött bizalommal fordul felénk.
Sinkó Ferenc

NAPLÓ

FELELŐSSÉG VIETNAMÉRT. Nincs gondolkodó ember, aki ne a legnagyobb aggodalommal tekintene Vietnam felé. Mindenek előtt azért, mert minél tovább húzódik ez a háború, annál komolyabbá válik a konflagráció kiszélesedésének veszélye. Akkor pedig, ha Ázsiának tekintélyes része lángba borul, vajon mi az az erő, amely elejét veheti egy általános világégésnek, nyomában a civilizáció pusztulásának?

Ma még szerencsére nem tartunk itt, de máris fájdalommal és keserőséggel észlelhetjük ennek a háborúnak rengeteg kártevését. Emberi érzésünk parancsolja, hogy elsősorban a vietnami nép határtalan szenvedéseire utaljunk. Közvetlenül megjegyezve, nekünk meggyőződésünk, hogy ez a nép szabadságáért, függetlenségéért és önrendelkezési jogáért harcol, amit a francia uralom megszüntése után a genfi egyezmény is biztosított számára. De ha mások másként vélekednének is, akkor is tény marad, hogy egy Vietnamtól sok tízezer kilométerre eső nagyhatalom egyre rombolóbb fegyverek bevetésével olyan életformát és külpolitikai tájékozódást próbál Dél-Vietnamra ráerőszakolni, amelyet ennek a népnek legalábbis nagy többsége nyilvánvalóan nem kíván.

A kártevésekről szólva azonban különösképpen ki kell emelnünk a vietnami háborúnak azt a kihatását, hogy nehezíti és mind nehezebbé teszi a különböző társadalmi rendszerek békés együttélését, holott földünk fokozódó egységesülése a különböző társadalmi rendszereknek és az összes nemzeteknek nemcsak egyszerűen békés egymásmellettségét, de aktív együttműködését is mind nagyobb mértékben követeli meg. Aktív együttműködést annak érdekében is, hogy az eddig fegyverekbe ölt javak odafordításával a világ valamennyi táján mielőbb megszűnjék a nyomasztó inség és nélkülözés.

Am éppen azért, mert sok okból is aggaszthatnak minket a vietnami események, bűn és felelőtlenség lenne, ha a tehetetlenség érzésének adva át magunkat a passzív várakozás álláspontjára helyezkednénk. Egyenesen történelmi feladatuk a gondolkodni tudó embereknek — akár kapitalista, akár szocialista rendszerben élnek, akár ilyen, akár olyan világnézetet vallanak —, hogy közvéleményt teremtsenek és hangot adjanak annak a ma már napnál világosabb igazságnak, hogy nem tűzharccal, légi bombázással és vegyi fegyverekkel, hanem egyedül tárgyalásokkal lehet és kell is helyreállítani a békét Vietnamban.

Mi, magyar katolikusok, amikor teljesen értékeljük és egyek vagyunk hazánk kormányával ilyen irányú fáradozásaiban, hálátelt szívvel és Isten segítségével is könyörögve kísérjük figyelemmel egyházunk fejének, VI. Pál pápának sorozatos kezdeményezéseit és megnyilatkozásait. Örülünk, hogy az ő személyén keresztül katolikus egyházunk nem elégedett meg az általános természetű javaslatokkal, amelyeket az egyház és a modern világ viszonyát tárgyaló pasztorális konstitúció tartalmaz, hanem bátran rámutat a konkrét teendőkre. Köszönjük Szentatyánknak, amiért nem riadt vissza attól a nehézségtől, amelyet az ideológiai ellentétek bonyolultsága vethetett fel, s érdekeltségek fölött maradvá félreérthetetlenül ellene fordult az erőszak politikájának és alkalmazásának. Nem korlátozta lépéseit és üzeneteit csupán a keresztény hívőkre, sem egyoldalúan a Szentszékkal diplomáciai viszonyt

fenntartó államokra, hanem megkereste a szocialista országok — köztük a kínai népköztársaság és a vietnami demokratikus köztársaság — vezetőit is, tudatában annak, hogy ha a világot meg is osztják a különböző ideológiák, mind-egyik oldalon emberek vannak. S nem lehet kétségünk arról, hogy ezek óriási többségének meggyőződését és óhaját fejezte ki VI. Pál pápa január 16-i, vasárnapi beszédében is: „Senkinek sem szabadna arra kényszerítenie szomszédját — és ma valamennyien szomszédjai vagyunk egymásnak —, hogy önmaga megvédése okából háborúhoz folyamodjék. És senkinek sem szabadna kivonnia magát azokból a tárgyalásokból, amelyek a rendet és a barátságot akarják helyreállítani.”

Bárcsak sikerülne mozgósítani az összes keresztényeket és az összes jó-akarató embereket, hogy a világ közvéleményének elsópró ereje kivívja a békét Vietnamban. Mert a vietnami háború önmagában is borzalom, amelynek véget kell vetni, a megértést kereső párbeszéd és a béke pedig többet ér és használ, mint bármiféle fegyveres győzelem.
(*Mihelics Vid*)

SZÁZ ÉV UTÁN FELISMERT IRODALMI KINCS. *Scitovszky* János bíboros, esztergomi érsek — a könyvekben olvasható sajátkezű bejegyzése szerint — 1865 augusztusában két értékes kéziratot vásárolt Budán. Az egyiket, egy jelentéktelen külsejű, kisméretű, 23 pergamen levélre a XI—XII. században írott kéziratot 30 forintért, a másikat, amely valamivel nagyobb, s egy régi misekönyvbe kötött 180 lapos XV. századi papírkézirat, 70 forintért vette. Am közel száz esztendőnek kellett eltelnie ahhoz, hogy kitűnjék: míg a drágábban vásárolt tetszetős külsejű kódexről alig esett szó a tudományos világban, a 30 forintra értékelt kéziratot művelődéstörténetünk egyik legjelentősebb emlékének kell tekintenünk.

A 23 pergamen levélből álló kódexre elsőként a kiváló történészpapa, *Knauz* Nándor figyelt fel 90 évvel ezelőtt. Őt az utolsó levélen keresztbe írt hat sor érdekelt, amelyek az első nyolc árpádházi király temetkezési helyeiről tudósítanak. Szent Istvántól kezdve Endrén, Bélán, Salamonon, Gézán, Szent Lászlón és Kálmánon keresztül II. Istvánig bezárólag az ismeretlen leíró feljegyezte, hogy kit hol temettek el. A temetkezési helyek: Fehérvár, Tihany, Szekszárd, Póla, Vác és Várad. E bejegyzést II. vagy másnéven Vak Béla életében 1131—1141 között rótták hártyallevélre, hiszen ha későbbi lenne a beírás, szóltak volna II. Béla haláláról is. A század elején a bencés *Zoltványi* Irén a kódex első 19 leveléről megállapította, hogy az ismeretlen — talán bencés — leíró a németországi Halberstadt IX. században élt bencés apátpüspökének, Haymonak az Énekek Énekéhez írt magyarázatát másolta le a XI. század vége felé, Szent László uralkodása alatt. Csak a 19—23-ik levél jelentőségére nem figyeltek fel.

Erről az 5 levélről részről tette közzé kutatásai eredményét 1961-ben *Mészáros* István. Megállapításainak lényege a következő: A XII. század elején valamelyik magyar káptalani iskolában — talán Esztergom, Fehérvár vagy Veszprém — Párizsban tanult tanár tanította a diákokat, s az egyik diák aztán a tananyagot a tanár előadása nyomán lejegyezte. Így jött létre ez a néhány levélnyi tankönyv: az iskolai oktatás során ténylegesen feldolgozott, különféle tartalmú tananyagrészek egymás mellé másolt együtteseként. Mit tanultak e könyvecske szerint a középkorban egy káptalani iskolában? Mindenekelőtte *grammatikát*, vagyis a latin nyelv alak- és mondatтанát, azután *prozódiát*, a hangsúly, a verslábak és a verstani ismeretek tudományát. Fontos volt a *retorika*, a szónoklás elsajátítása: mik a szabályai, mi a példák szerepe, hogyan kell a beszédet színessé tenni? A középkori diákoknak meg kellett ismerkedniük a levélírás tudományával, a *diktámen*nel is. Mint ma, éppúgy a középkorban is, az egyházi évnak a középpontjában a húsvét állott. A húsvét idejének kiszámítását, a *komputuszt* az iskolában verses formában tanították a képletet jobb és könnyebb megjegyzése miatt. A húsvétkiszámítás magyarázatából megtudjuk, hogy ezt a részt a mester az Úr 1100. évében adta elő diákjainak.

A kis kéziratnak ez a része azért a legértékesebb, mert az első olyan hazai iskoláskönyv a XII. század elejéről, melyhez hasonló korai, iskolás jegyzetként összeállított tankönyvvel még a külföld sem dicsekedhet.

(Kovách Zoltán)

Knauz Nándor: Az esztergomi rövid krónika. Századok, 1875. 623—625.

A Pannonhalmi Szent Benedek Rend története. I. Bp. 1902. 436—439.

Mészáros István: Magyarországi iskoláskönyv a XII. század első feléből. Magyar Könyvszemle, 1961. 371—395. (Francia nyelvű összefoglalás: Un Manuel d'enseignement hongrois du début du XIIe siècle. Magyar Könyvszemle, 1961. 395—398.)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Végh Antalnak harmadik könyve a *Nyugtalan homok*,* alighanem a legjobb könyve eddig. Tizennégy novella van benne. Egy se rossz. Néhány igen figyelemreméltó.

Az első, amit megállapíthatunk róla: nem akar úgynevezett „modern” elbeszélő lenni. Nem keres meglepő technikai fogásokat; nincsenek merész „vágások”, filmszerű beállításai; nem végez mutatványokat az idővel. Ha el kellene helyeznünk, és harmadik könyve után egy fiatal elbeszélőt, aki csak most talált igazán magára, vajmi kockázatos elhelyeznünk — ha a helyére kellene tennünk, a leginkább a novellának abba a sajátos „magyar” vonulatába helyezhenénk, amely Mikszáthon kezdődik, s egyrészt Móriczon, másrészt Mórán folytatódik; Végh Antal bizonyára innét, és ezektől a mesterektől tanulta a legtöbbet. Így kétségkívül nem túl „modern”; de hagyományossága, amit egyébként szemlátomást tudatosan vállal is, végeredményben becsületesebb, megbízhatóbb, mintha ezt vagy amazt a „mintát” akarná utánozni, Hemingwayt vagy Salingert, Kafkát vagy *nouveau roman* modorát, Déry Tibort vagy Mándy Ivánt.

A másik, ami a figyelmet, és túl a figyelmen rokonszenvünket is fölkelti iránta: a becsületessége. S itt elsősorban nem is a bátor szókimondására gondolok: hogy nemcsak látja, hanem kendőzés nélkül meg is mutatja azt, amit a könyv végén lévő rövid ismertető tapintatosan „a fejlődés ellentmondásainak” nevez; és nem úgy mutatja meg, hogy beszél róluk, hanem úgy, hogy ábrázolja őket, többnyire lelkiismeretig ható konfliktusokban, és még inkább jellemekben; és minden sorából érzik, hogy amit és alkívet ábrázol, ismeri is, és nem „könyvből írja ki”. Valami szívós követelés hangzik ki ezekből a mai falusi problémák körül forgó írásokból, amilyen a *Felemás vetés*, vagy a *Szabad búza*, meg a szép *Emlékezés egy estére*: állíthatatos pörölés, de persze nem pöröl szavakban, az ember megbecsüléséért, azért, hogy valóban vegyék emberszámba, vegyék figyelembe a szavát, a kívánságait, a terveit, a tanácsait is, hiszen az ő sorsáról, az ő jövőjéről van szó, és tapasztalata, szakértelme is nem egyszer többet érne, mint némely gyorsan talpalt, szükség-csinálta „szakértő” végülis csak anyagi és erkölcsi károkat okozó, és többnyire erőszakos dilettantizmusa. A mai faluról sokat írtak, hol kisebb, hol nagyobb igénnyel, hol hamisan, hol őszintebben. Nem hinném, hogy Végh Antal nyírségi novelláinál sok hitelesebb és meggyőzőbb híradásunk volna. Nyilván azért, mert nem nézi sem a riporter, sem a népnevelő szemével a dolgokat; a valóságot akarja meglátni, nem is annyira az eredményekben, vagy az eredmények elmaradásában, hanem az embereikben.

S ez a harmadik, ami mindenképpen igazolja az ismertető megállapítását, amely szerint Végh Antal „fiatal prózáiró nemzedékünk egyik igen tehetséges képviselője”: az eszköztelen emberábrázolása. Talán egyetlen szereplő sincs ezekben az elbeszélésekben, akit nem éreznénk mindenestül igaznak és hitelesnek. Végh Antal nem túloz: nem idealizál és nem fest feketével; még ott is megmarad „emberszabásúnak”, ahol a téma, s összes rossz hagyományai arra csábíthatnák, mint például a *Felemás Vetésben*, hogy minden akadályon diadalmasan keresztülgázzól, minden tervet győzelmesen teljesítő szocialista Jókai-hőssé torzítsa szereplőjét. Igyekszik belülről, saját törvényeik szerint látni és érteni az embereket. Alakjai általában a jellemük irányában cselek-

• Szépirodalmi Könyvkiadó. 1965.

szenek, nem pedig valami olyan, jellemüktől idegen irányban, amelyet az író kívülről kényszerítene rájuk. S talán ez Végh Antal legjobb, bár szerénységében egyáltalán nem hivalkodó erénye ebben a kötetben: a figurák élményi megragadása, lényük, jellemük, egyéniségük egészében, és jellemük-szabta mozgásukban. Ezért nem „fordulatos” a szó külsőséges értelmében: nem *storiya*ban gondolkodik, hanem jellemben; nem a fordulatos történet a fontos számára, hanem a jellem megmutatása, megmutatkozása. Alakjai nem azt mondják: ilyesmi történnék velünk; hanem azt: ilyenek vagyunk. S azért történnék velük, ami történik, mert olyanok, amilyenek.

Melyek a kötet legjobb darabjai? Talán a *Kettejük szomorú éneke*, a gyerekekért szenvedő Jehovista szülőkkel, a paralízises kislánnyal, a „prófétanóvel”, az egész elbeszélés fegyvermezett, tartott tónusával, ahogy minden kínálkozó nagy szót, minden kirívó mozzanatot jól el tud kerülni, és éppen azért csak annál hatásosabb; — az *Egynapi boldogság* jól megrajzolt öreg-asszonyával, a fiatalok értetlenségével, s az egész elbeszélés hiteles, kitűnően érzékelhető, bár csak kurta jelzésekben érzékeltetett légkörével; — *A Murvay-féle tüzes, az Erdei föld, virágföld*, meg a már említett *Emlékezés egy estére*: mind megérdemlik, hogy emlékezetünkben tartsuk őket; s egy-egy alakjuk, vagy a levegőjük önként megmarad bennünk, szinte személyes emlékként, élményként.

Mindehhez tegyük hozzá azt is, hogy Végh Antal igen jól ír. Annak a bizonyos magyar elbeszélő hagyománynak az eljárásai szerint, néha kicsit kényelmesen, néha a szándékolttól körülményeskedés lassításával, el-elidőzve a leírásoknál — néhány igen szépél a nyíri homokról; de anélkül többnyire, hogy túlzásba menne: inkább az egyszerűség, mint az anekdotázó ízeskedés felé halad.

De nem tudom, nem ír-e néha túl könnyen, túl ellenállás nélkül. Talán a stílus sűrítése sűrítene néhol a drámát is; talán ha érezhetőleg nem élvezné maga is ezeket a gyöngyözve csobogó-patakozó mondatokat, ha néha kicsit keményebb, kicsit ridegebb, a maga elbeszélő kedvével szemben is szigorúbb lenne, javára válnék az ábrázolásnak is.

Még előfordul, hogy egy-egy elbeszélést, helyzetet egy kicsit túlír. A két *egyforma fejű ló* nagyon jól indul, első fele kifogástalan; némileg mintha új hang, új ábrázolásmód kísérlete is lenne, szerencsésen és sikeresen. De már a folytatás: a részeg kocssal való vita és végül verekedés, a pokróclopás gyanúja, a rendőr, a mentő: mindez, úgy érzem, sok; és kár volt megtörni, elrontani vele az elbeszélés első részének mindaddig tisztá, zavartalan, ködös-tétova hangulatát. Az *egynapi boldogság* hibátlan, egészen a legutolsó mondatig. Az özvegy meghízlalja a libákat, egyiket a fiataloknak, másikat magának; nagy küszködve beviszi az átvevőnek, aztán vissza, mert be akarják csapni; aztán végülis jóra fordul a dolog; a hasznot majd odaadja karácsonyi ajándékkul a fiataloknak, s ahogy ezt elgondolja, a sok fáradozás után végre „vidám és boldog volt”. Hazamegy: üres a ház; a szomszédtól tudja meg, hogy fia-menye elmentek az ünnepekre, majd csak aztán jönnek haza. „Amikor az özvegy egyedül maradt, kiment az ölba, ahol a libákat hízlalta, nézte a libák helyét, megfogódzott az ajtóban, mert gyengének érezte magát. Sokáig nem merte elengedni, attól félt, hogy összeesik.” Idáig hibátlan; az utolsó mondat jól lezár, és mindent megmond. Kár volt hozzáírni még egyet, ezt: „Sovány arcára könnyecseppek futottak kiszikkadt szeméből.” Ez már fölösleges, sok. Nélküle több a befejezés, távlatosabb, megragadóbb. Ez az, amit szinte mindig leír az ember; s aztán ez az, amit tanácsos mindig kihúzni. Vagy a *Murvay-féle tüzes* végén az öreg Ágoston András már átmegy mindenben, amin át kell mennie; már hazafelé tart a hóviharban, már átöleli erősen a telefompóznát; már tudjuk, hogy nem fog soha hazaérni, megfagy, belepi a hó. Egy kicsit módosított központozással, a ritmus egy kis megváltoztatásával éppen elég lenne ennyi; ami következik, az már fölösleges, az már olyan, mintha egy pont után, biztonság, vagy a gyengébbek kedvéért, még egyet, egyet vastagabbat is oda biggyesztenénk a mondat végére.

Kis túlrások; az író talán még nem mindig bízik eléggé a mondatai erejében, vagy még nem elég fölünyes a mesterségtudása. De ez az, ami megjön

a gyakorlattal; a többi: a szeme, az írói és emberi becsületessége, a jellem-látása, és hadd tegyem hozzá, bár manapság az ilyesmi nem számít érdem-nek, én azonban itt erényként említem és dicséretnek szánom, a szíve is meg-van hozzá, hogy a következő kötete ennél a harmadiknál is jobb legyen, leg-alábbis jobb lehessen. S talán egy kicsit ágasabb is, témában, emberekben. Tovább járva egy-egy utat, melybe egyelőre inkább csak betekintett.

(Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. A Vígsház mutatta be Friedrich Dürrenmatt: „A fizikusok” című komédiáját. Világszerte egyik legnépszerűbb darabja ez, a neves svájci írónak. Mint Dürrenmatt legtöbb szinpadti műve, ez is tézis-dráma, amely egy, az újabb kori publicisztikában is sokat taglalt erkölcsi problémát vet föl, a fizikusok felelősségét találmányaikért. Szellemes darab, amely bővelkedik a hamisítatlan dürrenmatti groteszk fordulatokban. Sajnos azonban a fölvetett kérdésekről, sem sokkal többet, sem sokkal lényege-sebbit nem mond el, mint amennyit egy jól megírt vezércikk. Így aztán a hatása sem sokkal több és mélyebb, mint az említett vezércikké. Aki elolvassa, annak támad esetleg néhány szép gondolata, hümmög egy kicsit, hogy bizony, bizony így van ez, de aztán vállat von, hiszen ő sem nem fizikus, sem nem olyan hatalmasság, aki a fizikusokkal rendelkezhetne. És úgy látszik maga Dürrenmatt is így valahogy van a dologgal. A darabját befejező fintor min-denetre erre vall.

A komédia főhőse, Möbius, a híres fizikus, olyan fölfedezésre jut, ami-nek, ha nyilvánosságra kerül, beláthatatlan következményei lehetnek az egész emberiség sorsára. Möbius megretten a felelősségtől és inkább örültnek tettei és szanatóriumba záratta magát csak hogy titka ki ne derüljön. Hiába hozta meg azonban ezt az áldozatot, (a családját is elhagyta), két nagyhatalom fizikus-kémeje is a nyomában van. S bár ezeknek nem sikerül a titkot meg-kaparinítaniuk, megszerzi helyettük a szanatórium hőbortos, vénkisasszony igazgatófőorvosnője, és Möbius fölfedezéseinek és találmányainak segítségével uralma alá hajtja a világot. De már ezt megelőzően elhangzik a rezignált (de mindenképpen igaznak hangzó) megállapítás, hogy céltalan kísérlet megpróbálni eltitkolni valamit, hiszen aminek itt az ideje, azt az emberiség, így vagy úgy, de elkerülhetetlenül fölfedezi.

Nyilvánvaló, hogy nem is a fölfedezésekkel és találmányokkal van a baj, hanem fölhasználásukkal. Arról pedig a tudósok, a fizikusok legtöbbször egy-általán nem tehetnek. Ez persze nem zárja ki azt, hogy az érzékenyebb lelkiismeretűeknek ne lehetnének aggályaik. Köztudomású, hogy Nobel, a dí-namit világhírű föltalálója a róla elnevezett és mindmáig kiosztásra kerülő díjakat alapította engesztelésül, amiért a világot a nagy erejű robbanó anyaggal megajándékozta. Einsteinnek is (nemcsak Dürrenmatt darabjában, hanem a valóságban is) lelkiismeretfurdalásai voltak, mikor az első atom-bombát ledobták, hiszen az ő alapvető kutatásai teremtették meg ennek elő-föltételeit. S bár napjainkban a dinamitot túlnyomórészt békés célokra hasz-nálják, — s remélhetőleg ez történik majd az atomenergiával is —, azért az efféle tudósi lelkiismeretfurdalás lehet annyira komoly (főleg szubjektíve), hogy megérdemlje az irodalmi földolgozást. Dürrenmattot azonban szemmel-láthatóan nem ez a belső, lelki konfliktus érdekli (a tudós örültekházába vo-nulása kábaré ötlet), hanem az, hogy annak kapcsán odamondogathasson. Csak az nem derül ki világosan, hogy kinek szól ez az odamondogatás. Mint már fentebb is említettem, a világot nem a tudósok fenyegetik, hanem azok, akik a minél nagyobb hatalom érdekében visszaélnék, a tudósok révén az emberi-ség birtokába jutott tudással. Lehet, hogy a világhatalomra törő eszelős vén-lány valójában őket karikírozza. Az ő alakja és szerepe azonban annyira irréa-lis, hogy szinte elbagatelizálja a reális veszélyt; eltereli, ahelyett, hogy fel-hívna rá a figyelmet. Dürrenmatt több ízben kifejtette, hogy a világ annyira abszurd, hogy nem lehet mást írni róla, csak groteszket. Mint szubjektív mű-vészi állásfoglalás jogos lehet ez, és bajos vitába szállni vele. Néha azonban az az érzése az embernek, hogy ez a groteszk már a cinizmus határán jár. Akkor pedig megszűnik a jogosultsága és a művészi igazoltsága is.

Persze lehet, hogy mindez túlzott igény egy olyan darabbal szemben, amelyet maga a szerző komédiának szánt és nevezett. És a felsorolt ellenvetések talán csak abból az aggodalomból származnak, hogy sokkal komolyabb dologról van itt szó, semhogy ilyen tréfás-publicisztikusan el lehetne intézni. Mert mesterségbeli szempontból kitűnően megszerkesztett darab „A fizikusok”. A második felvonás frappáns fordulata, a jól pergő, szellemes párbeszéd, a remekül megrajzolt mellékfigurák, megannyi biztosítéka a sikeres színházi estének.

A Vígszínház jó tempójú, színvonalas és a darab stílusának nagyjából megfelelő előadást produkált. Bulla Elma az ideggyógyász főorvosnő szerepében hiteles dürrenmatti figurát alakít. Utolsó jelenete valóságos pszichológiai remeklés. Sulyok Máriaának a főápolónő kissé szürkébb alakja nem nyújt nagyobb játékos lehetőséget. A három paciens, „Newton”, „Einstein” és Möbius alakját Darvas Iván, Tomanek Nándor, és Várkonyi Zoltán jeleníti meg, érzésünk szerint teljesen az író intencióinak megfelelően. Talán csak Várkonyi átváltása nem sikerül egészen a második felvonásban. Túl hisztériás és érzelgős, ahelyett, hogy töprengő lenne. Molnár Tibor misszionáriusa, Békés Rita Möbiusnéja, Kozák László detektívfelügyelője és Farkas Antal főápolója, megannyi kitűnő kabinetalakítás. A darabot Ungvári Tamás fordította hűen és szellemesen. (Dorombay Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. „Francia festők Delacroix-tól Picassóig”. A prágai, keletberlini és budapesti múzeumok együttműködése eredményeként a magyar művészetterbarátok szép karácsonyi ajándékban részesültek: „Francia festők Delacroix-tól Picassóig” címmel nagyszerű kiállítás nyílt a Szépművészeti Múzeumban. (A három nagy múzeum anyagát a csehszlovákiai Líberec városka múzeumának egy „prae-impresszionista” tájképe, E. Boudin egyik munkája egészítette ki.)

A kiállítás legragyonzóbb darabjait a prágai Nemzeti Galéria kölcsönözte Budapestnek. Onnan érkezett a csodálatos fantáziájú Henri Rousseau-nak, a „Fimánc”-nak egyik főműve, amelyen minden „vasárnapi festők” legpoétikusabbja sötét ruhába öltözve, palettával és ecsettel a kezében néz reánk komoly tekintetével, miközben a levegőben léggömbök úsznak és a háttérben tarka hajózáslók lobognak. Ugyancsak a csehszlovák főváros múzeumának tulajdona a Pissarro, Renoir, Signac, Seurat, Toulouse-Lautrec, Utrillo, Sisley, Matisse, Van Gogh, Marc Chagall egy-egy emlékezetes alkotása, és két jelentős mű Daumier-től, akit a maga idejében csak mint karikatúristát becsülték, festői nagyságát csupán halála után ismerték fel. A Prágából származó képek között örömmel láttunk négy Georges Braque-festményt, amelyek azt bizonyítják, hogy a sok „izmus” között az egyik legfontosabb és legmaradandóbb a kubizmus volt. A kiállításon legtöbb mű — és méltán! — Pablo Picassótól, az idén 85-ik életévéhez elérkező korszakalkotó mestertől szerepelt; munkásságának három lustrumát, az 1906 és 1921 közötti periódust reprezentálják e részben „negroid”, részben kubisztikus, részben monumentálisan neoklasszicista vásznak. E festményekről írja Ilja Ehrenburg „Emberek, évek, életem” című önéletrajzi műve első részében: „1950-ben Nezal cseh költő elvezetett engem Prágában egy városzéli házba, ahol egy Kramár nevű öreg nyugdíjas éldegélt. Csodálatos Picasso-képeket láttam nála... Kramár elmesélte, hogy még fiatalkorában felkereste Párizsban Picassót, akinek éppen nem volt pénze; a Picasso nevet akkor még alig ismerték és tíz vásznát olcsón eladta a cseh látogatónak.” E képet azután Vincenc Kramár doktor a prágai Nemzeti Galériának ajándékozta, — ezek legjavát láthattuk most Pesten.

Picasso és kortársai remekművei előtt csodálattal állva, sehogy sem tudunk egyetérteni Lukács Györggyel, aki most megjelent nagy esztétikai munkájában meglehetősen lekicsinyléssel ír e nagy mesterekről: Matisse és Picasso „oly gyakran rekedt meg a problematikus kísérletezgetésben... A kubista festészetben nyilvánvalóan áltudományos szempontok átvételével van dolgunk.” (Lukács: „Az esztétikum sajátossága”, Bp., Akadémiai kiadó, 1965. II. kötet

631. és 718. oldal.) Sokkal inkább *Kassák* véleményét osztjuk: „Feladatukat, amennyire az ilyen feladat emberileg megoldható, meg is oldották... Ezek a mesterek klasszikus tisztaságúvá, zárt egységgé emelték korunk új érzéseket, új viszonylatokat, új forma- és színharmóniakat feltáró képzőművészetét”. (Kassák L.: „Mesterek köszöntése” c. kötetének utószava, Magvető kiadó, Bp., 1965.)

A prágai vendég-képek mellett néhány igen szép olyan mű is szerepelt a tárlaton, amely — legnagyobb örömünkre — a magyar állam tulajdonában van. Ezek közé tartozik Baudelaire kedves festőjének: *Delacroix*-nak egyik kiemelkedő munkája („Marokkói és a lova”), *Camille Corot* „Margarétás hölgy”-e (amelynek egyik esszéjében oly szép sorokat szentelt *Gyergyai Albert*), *Monet* „Három bárka” című flottul, lendületes ecsetjárással, elegáns traktálással megfestett munkája, *Cézanne* mesteri „Buffet”-je vagy *Manet*-nak Baudelaire kedvesét és múzsáját, *Jeanne Duvalt* ábrázoló műve, Szépművészeti Múzeumunk egyik feltett kincse. Hogy *Ribot* s még néhány középszerű festő termékeit érdemes volt-e kiállítani, erről nyilván megoszlanak a vélemények. Érveket lehetne pro is, contra is felhozni. *Fejldéstörténeti* szempontból nyilván nem hagyhatók számon kívül e derék mesterek, — de hogy *Delacroix*-, *Courbet*-, *Gauguin*-, *Picasso*-rangú festők társaságában egy *Ribot*-nak lenne érdemleges közlendője számunkra, — nem gondolnánk.

A magyar köztulajdonban lévő francia képekre visszatérve: sajnálatos, hogy modern francia alkotások terén olyan rosszul állunk. 1910-ben nemzetközi impresszionista kiállítás volt Budapesten. A katalógus tanúbizonysága szerint egész sor kiváló mű (*Cézanne* egy figurális munkája, *Manet* portréja *Clémenceau*-ról, ugyancsak *Manet*-nak egy barackos csendélete, *Matisse* „Gitározó férfi”-ja és több más műve, *Van Gogh* „Olíva-erdő” című festménye, *Rouault*, *Picasso* és *Van Dongen* több kompozíciója) *magyar magántulajdonban* volt a század elején. E műveknek majdnem mindegyike külföldre vándorolt később, s a magyar kultuszárca és Szépművészeti Múzeum ha nagyritkán vásárolt, olyan nem számottevő dolgokat szerzett meg, mint pl. *André Lhote* karórás női aiktja. Tudomásunk szerint a második világháború után, *Czobel Béla* közvetítésével lehetőség nyílt egy reprezentatív *Fernand Léger*-mű megvásárlására (magától a művésztől), — azonban az illetékesek ezt az alkalmat is elmulasztották.

A „Francia festők *Delacroix*-tól *Picasso*ig” című kiállítás anyagát a keletberlini Nemzeti Galéria gyűjteményének pár darabja egészíti ki. Ezek közül két *Cézanne*-csendélet és az *Aix-en-Provence*-i mester egy tájképe emelkedik ki; e három mű evidens teszi *Kállai Ernő* szavainak igazát: „*Cézanne*-ban a modern európai művészet központi jelenségét kell látnunk. *Cézanne* korszakos jelentőségű gócpont; új fejezetet indít a festőművészet történetében... Azt mondhatjuk róla: *kezdetben vala Cézanne*.”

A három keleteurópai ország kulturális csereakciója keretében megrendezett kiállítás természetesen nem nyújtott teljes képet a múlt század és a közelmúlt francia festészetéről (*Degas*-tól vagy *Rouault*-tól például egyetlen mű sem szerepelt), azonban így is fogalmat adott a francia festői géniuszról, amely az elmúlt másfél évszázad során annyi nagy egyéniséggel és annyi örökéletű művel ajándékozta meg, s annyi merész művészi kezdeményezéssel termékenyítette meg Európa képzőművészeti életét, — így a magyar piktúrát is. (D. I.)

ZENEI JEGYZETEK. (*Beethoven-hangversenyek*.) *Beethoven* utolsó alkotókorszakának két hatalmas műve, a *Missa solemnis* és a IX. szimfonia alighanem a zeneirodalom csúcsait jelzi. Már bemutatásuk körülményei is egymás mellé helyezik őket, hiszen 1824 május 7-én zajlott le az a hangverseny, melyen bemutatták a szimfóniát s a *Missa* nagyszabású kartételei is felhangzottak. A bemutatót azért is feljegyezte a zenetörténet, mert a hallását teljesen elveszített *Beethoven* ekkor nyert csatát; Bécs közönsége ezen a hangversenyen ismerte fel győzelmes zenéjének jelentőségét és újszerűségét. Ekkor emelkedett a másik két klasszikus, *Mozart* és *Haydn* mellé. De más okból is

egyívé tartozik a két hatalmas alkotás: bennük az ember újszerűen közelít a transzcendentális világrend felé, s mintegy felismeri a maga szerepét és hivatását a világmindenségben. Újfajta zenei ízlést, a zene új korszakát jelenti e két mű, de talán az emberiség történetében is új korszak érkezett el velük, az önmagára és hivatására eszmélő ember korszaka. Ennek a gondolatnak nagyszerű zenei kifejezése teszi a két alkotást minden idők elsőrendű zenei közkincsévé. Ezért is előzte meg előadásukat fokozott érdeklődés. Megszólaltatásuk jelentőségét csak fokozta, hogy a Filharmóniai Társaság Zenekarának élén Szenkár Jenő, a magyar zene egyik legjelentősebb külföldi reprezentánsa vezényelte a IX. szimfóniát, míg Vaszy Viktor, aki a MAV Szimfónikus Zenekar élén a Missa solemnis megszólaltatására vállalkozott, sajnálatosan ritkán szerepel fővárosunkban, pedig nevéhez emlékezetes, nagy hangversenyek emléke fűződik. S ha a koncertek messze el is maradtak a várakozástól, Beethoven zenéjének és vallomásának történeti jelentőségét így is érzékelhették a hallgatók.

A IX. szimfónia első — a kortársak szerint túlméretezett — tételében Beethoven a világ kezdetének és történetének hatalmas freskóját festi meg. Az ősközből, a káoszából egymás után válnak ki a jelenségek, a körülhatárolt zenei témák nyomán értelemmel telítődnek az addig csupán ömeregükből létező dolgok. Ez a tétel Beethoven addig megtett útjának zenei foglalata is: nem véletlenül tér vissza minduntalan egy-egy régebbi motívum, mely a közösségi és egyéni mondanivaló összeforrasztásának nagyszerű kísérletévé válik így. A tétel végpontján azonban a másik világ árnya is megvilan, mintha azt érzékeltené a szerző, hogy a létharcnak, az élet küzdelmeinek éppen az a másik világrend az értelme. S ezt a gondolatunkat látszik igazolni a szimfónia egészének felépítése is. A következő két tétel ugyanis megint a tapintható, érzékelhető világ rajza. Az utolsó tételben azonban az első tétel látomását is valósággá emeli a szerző és Schiller szavain keresztül valóságos közelségbe, emberi közelségbe hozza a transzcendentális világot:

Milliók ti, kart a karba!
Gyűljön csók az ajkakon!
Túl a csillagsátoron
El mindnyájunk édesatyja! (Rónay György fordítása)

Ez a finálé, és az a megoldás, hogy Beethoven az emberi hang bevonásával egyszerre szétfeszítette a szimfónikus műfaj hagyományos kereteit, új korszakot kezdeményez a zene történetében. (Nem véletlenül elemezte Beethoven művészetét E. T. A. Hoffmann a romantikus áramlat bűvöletében.) A zene kifejező készletének és kombinatív lehetőségeinek egészen új lehetőségeit villantja fel, és a zene szárnyán a küzdő, tépelődő ember is újszerű úton közelítheti meg a világ teremtdőjét. Mintha Beethoven egy századdal előbb zenébe öntötte volna Teilhard de Chardin gondolatát, mely szerint „világmindenségünkben minden szellem az Isten felé tart a mi Urunkban, maga az egész érzéki valóság a Lélekért van”. A IX. szimfónia kompozíciós felépítésében is elsősorban ez a gondolat érvényesül: az hogy az élet és a jelen valóság csak a másik világrendben nyeri el igazi értelmét. „Isten mindenek fölött — Isten sohasem hagyott el engem” — fogalmazta meg ugyanezt a gondolatot Beethoven a Missa solemnis Credojának vázlatai között. Pedig Beethoven nem volt vallásos ember. Hitt Istenségben, de az ő Istene valahol a világ felett álló, szinte mozdulatlan méltósággal kormányzó lény volt csupán. Zenéjében azonban túljut önmaga elképzelésein, és talán először adja annak a mindig korszerű keresztényi magatartásnak a paradigmáját, amely a világ jelenségeiből és összefüggéseiből is magasabb valóság létére és hatására tud következtetni. És talán elsőnek tudott úgy túlelmelkedni korának konvencionálissá merevedett zene sablonjain a liturgiában, hogy kifejezte a miszticizmust, a teljes önátadást a zene nyelvén. (Megint érdekesen rimel ez a megoldás Chardinére, aki így ír egyik költői szépségű jegyzetében: „Igen, imádni, azaz elveszteni magam a kifürkészhetetlenben, belemerülni a kimeríthetetlenbe, megbékélni a romolhatatlanba, felszívódni a jól körülhatárolt végtelenben, átadni magam a Tűznek

és a mindenen átsugárzó Erőnek, tudatosan és szabadon semminek tartani magamat...")

Ez a — Schiller szavai szerint — „csillagsátorán túl” uralkodó égi szellem hozza meg az ember lelkének békéjét. Ezt a gondolatot megint utolérhetetlen erővel fejezi ki Beethoven a szimfóniában is, a Missa solemnisben is. „A belső béke szellemének ereje mindenek felett — győzelem” — írta vázlatai között, s mindkét mű végső lezárása éppen ennek a kiharcolt, és transzcendentális segítséggel meglett belső békességnek a himnusza. Bár mindkét befejezés, illetőleg befejezetlenség (mert különösen a Missa solemnis szinte „lebegve” marad) más tanúságot is szolgáltat: azt, hogy a világ felett és a világ jelenségeiben kifejeződő isteni gondolatot magának az embernek kell folytatnia, élnie és megvalósítania... S a kimeríthetetlen gazdagságú műveknek talán ez a legnagyobb és a keresztény ember számára örökre élő tanulsága.

Más kérdés, hogy ezek a gondolatok pillanatnyilag csupán a szimfónia és a Missa valami ideális, csak az emlékekben élő képe nyomán keletkezettek a hallgatóban. Mindkét hangverseny ugyanis messze az átlag alatt maradt. Szenkár Jenő esetében különösen csodálatos ez, hiszen éppen tőle vártuk a nagy, egyszerű élmény beteljesítését, Ehelyett csupán, hevenyészett vázlatát adta a nagy műnek. Igaz, zenekara sem állott a helyzet magaslatán, és a szólisták sem jeleskedtek túlságosan. Vaszy Viktor keze alatt legalább részleteiben kibontakozott a Missa solemnis szépsége, és gazdagabbak lettünk egy csodálatos szólószereplés — Réti József — emlékével. Nagyon nagy kár viszont, hogy az utóbbi időben kitűnően szereplő Budapesti Kórust ilyen hálátlan szerepre kárhoztatta a karmester és csak a fortissimókban engedte szabadjárja. Így azt a benyomást kelthette a hallgatóságban, hogy a kórus csak egy bizonyos hangerő felett képes elmélyült művészi teljesítményre. Az utóbbi idők tapasztalatai szerencsére ennek ellenkezőjéről is meggyőztek már...

(Rónay László)

FILMEK VILÁGÁBÓL. Ráday Gedeon gróf, aki Mészáros Lázár, Dembinski, majd Bem segédtisztjeként részt vett a szabadságharban, 1868—71 között királyi biztosí kinevezést kapott, felszámolta a Szeged környéki betyárvilágot s magát Rózsa Sándort is elfogatta. A feladat kettős célra irányult. Egyrészt helyre kellett állítani a valóban megromlott közbiztonságot, másrészt ártalmatlanná kellett tenni a negyvennyolcas ellenállás utolsó maradványait. Ráday, illetve hírhedt vizsgálóbírója, Laucsik, dráki módon hajtott végre feladatát. Az egykorú iratokból kiderül, hogy Rádayék 813 személy által elkövetett 554 bűntényt derítettek fel... Hogy miért szaporodtak el ennyire a szegénylegények, a „nehézeletűek”? Szerepe volt ebben nyilván az elbukott szabadság okozta talajtalanságnak, lelki depresszióknak és nem utolsósorban az önkényuralomnak is. Ebből az utóbbi nézőpontból indul ki Jancsó Miklós új filmjében, a „Szegénylegények”-ben.

Jancsó Miklós meggyőződéses humanista, aki filmjeiben a külső-belső valóság, az egyén és a társadalom egy adott időbe helyezett realitását kívánja ábrázolni. Ezt teszi most is, ám ezúttal túlmutat ezen s nem annyira az eseményeket, mint inkább egy helyzetet, az önkény testet-lelket összezúzó, embertelen gépezetének működését jeleníti meg.

A nézőt nyomban magával ragadja a rendező „időgépe” annak ellenére, hogy a főcím szinte didaktikusan muzeumillatú. Korabeli metszetek peregnak a vásznon: fokos, pisztoly, puska, kígyós kard, földbevájt parasztkunyhó, épületi alaprajz, gőzgép, gyár, pályaudvar. Mindezek az iparosodás korát idézik — agyunk azonnal dolgozni kezd, a metszetek előhívják a történelemből tanultakat, asszociációink sínre kerülnek...

Ki törődik már akkoriban az elbukott szabadságharccal? Az embereket jobbára csak az anyagi jólét érdekli, a rohamosan fejlődő ipar és kereskedelem nyújtotta lehetőségek. Ehhez kellett megteremteni a közbiztonságot is. Ráday munkatársai meg a karhatalom összegyűjtik hát a pusztákon bujkáló gyanús elemeket, betelrelik őket egy hatalmas földsínc harapófogójába, ahonnan nincs kiút, ahol testnek és léleknek egyaránt össze kell roppannia. Kipé-

céznek egy valódi gonosztevőt, akinek kegyelmet ígérnek, ha magánál „nagyobb bűnösöket” kerít. A rablógyilkos juhász árulóvá, besúgóvá lesz; a bűnös embert még „betyárbecsületétől” is megrabolják. Mindenki meggyűlöli, többük versztét okozza, sőt, egy ártatlan lány halála is a lelken szárad, míg tulajdon társai meg nem ölik, hogy tovább ne árulhasson. A gyilkosokat leleplezik, akik ismét kénytelenek társukat feladni. Örökös körforgás ez, amiben felmorzsolódik minden ellenállás.

Döbbenetes film. A kamera szinte el sem mozdul a sánctól és közvetlen környékétől, a néző szemtanúvá lép elő, aki látni, tehetetlenül nézni kénytelen mindent. Rabok gyötrelmét és vallatók cinizmusát egyaránt. Ez a lélekre nehezedő kényszer az, ami leginkább érzékletessé teszi az önkény gépezetének működését s ez az élmény hat legdöntőbb mértékben a nézőre. Hitelesnek érezzük általa a film minden kockáját, azonosulunk a rendező mondanivalójával, ami nem annyira a miért, mint inkább a hogyan felett mond kemény, elmarasztaló ítéletet.

Jancsó Miklós játékfilmjei során („A harangok Rómába mentek”, „Oldás és kötés”, „Így jöttem”) végigtekintve megállapítjuk, hogy mindegyikkel jelentős előrehaladást tett abba az irányba, ami önmaga megtalálását, a tulajdon formanyelvet, az önálló művészi irányt tűzte célul. Betetézi mindezt most a „Szegénylegények”, amely az európai színvonal mértékével mérve is jelentős eredmény. Helyi vonatkozásai ellenére is, mondanivalójával általános emberi kérdéseket érint. Somló Tamás operatőr a rendező szinte minden elképzelését lefényképezte, valóra váltotta. Fekete-fehérben komponált, drámai képsorozat ez a film, Goya háborús ciklusához hasonló. Feltűnően kevés a párbeszéd és szokatlanul nagy hangsúlyt kap a drámai feszültséget hallatlanul felfokozó teljes csend. A pattanásig feszített idegek, a belül háborgó lélek némasága.

Mivel a film cselekménye nagyrészt belső, lelki tájakon pereg, a színésztől is merőben új, sallangmentesen puritán, de igen elmélyült alakítást követel. Nemcsak az embert, de lemeztelenített lelkét is meg kell formálniuk. Inkább az együttes közös teljesítményén múlik itt a siker, amit azonban az egyes szereplők hallatlanul igényes alakítása tesz teljessé. *Görbe* János, *Molnár* Tibor, *Latinovics* Zoltán, *Kozák* András, *Agárdi* Gábor a szegénylegények, valamint *Óze* Lajos és *Avar* István a vallatók szerepében nyújt kimagasló teljesítményt, noha nincs egyetlen szereplő, még a statiszták között sem, akit ne tudása legjavát adná. Mint művészi alkotás nagy film a „Szegénylegények”, talán a legnagyobbak közül való. A benne elért színvonal most már a jövőre nézve is kötelező.
(*Bittei Lajos*)

VALÓBAN SZENT PÉTER FÖLDI MARADVÁNYAI? Sokat hallottunk már arról, hogy a Vatikánban egy földalatti helyiségben fából durván faragott ládát, benne csontokat, különféle pénzeket és aranyfonállal díszített szövetmaradványokat találtak kutatás közben. Szent Péter maradványai ezek? Erről a kérdésről, és pedig állító értelemben jelentette meg nemrég könyvét *Marguerite Guarducci*, a római egyetem felíratlan és görög régiségtan tanárkének professzora, *Szent Péter maradványai a vatikáni bazilika Confratioja alatt* címmel. Ellentétben azonban bizonyos hírekkel, a Szentszék részéről állásfoglalás mindezeideig semmiféle formában sem történt. Nyilván arra várnak, hogy más tudósok is megerősítsék Guarducci felfedezését — lefalább is erre a következtetésre jut *Pierre Corval* a *Témoignage Chrétien* hasábjain közzétett ismertetésében.

Úgy kezdődött a kutatás izgalmasabbik része, mint a detektívregény. Biztosan tudják, hogy a ma azonosított Szent Péter sir fölé emelte Nagy Konstantin császár az első vatikáni bazilikát. Pontosabban egy 160 körül épített kis épület fölé. Ez maga is Szent Péter sírja fölött emelkedett, amint azt a második század keresztényei állították. A sírt a XII. Pius pápa idején kezdték ásátások alkalmával üresen találták. Fölötte azonban körülbelül két méterre egy a falba, az úgynevezett „Vörös Falba” mélyesztett kis fülkét tártak fel. Amikor Marguerite Guarducci 1953-ban először vizsgálta meg ezt a fülkét,

csak néhány üvegtörmelékét és különböző korokból származó pénzdarabokat talált benne. Nem hagyta azonban nyugodni a kérdés: hátha más maradványokat is tartalmazott a fülke? Tovább nyomozott, de hosszú ideig nem talált semmit. Egyszer azonban a Vatikán egyik alagsori helyiségében rábukkant arra a durván munkált faládjára, amiben a már említett tárgyak voltak. Talált egy kis feljegyzést is, mely szerint ezek a különféle tárgyak és csontok a Vörös Fal rejtékéből származnak. Hosszas utánjárás után megállapította, hogy a csontokat és a pénzeket — a mellékelt iratok tanúsága szerint is Kaas prelátus, a Szent Péter bazilika akkori gazdasági titkára helyeztette a ládába. A ládát ezután a félkörös földalatti Confessióba helyezték el. Senki sem foglalkozott vele tovább, mindenki megfeledkezett róla.

Miután Marguerite Guarducci minden kétséget kizárólag kiderítette, hogy a ládában lévő csontok előbb a Vörös Falban voltak, valamennyi maradványt részletes, tudományos vizsgálatnak vetette alá. Segítségére volt munkájában Correndi antropológus, Cardini paleontológus, Lauro és Negretti petrográfusok, valamint Motesta és Marie-Louise Stein vegyészek. Megállapították, hogy a csontok egyetlen hatvan-hetven év körüli, robusztus termetű férfi csontjai. Közéjük keverve ugyanazt a földet találták, mint Szent Péter üres sírjában. Az arannyal díszített biborszövet kis foszlányai nyilván a holttest beburkolására szolgáltak. Ennek az anyagnak a természete azt látszik igazolni, hogy az eltemetett személyt, akit ebbe burkoltak, nemcsak tekintélyesnek tartották, hanem egyenesen királyi tiszteletre méltónak. (A bíbor a nagyurak számára volt fenntartva.)

Úgy tűnik, hogy a sír fölött falba vájt rejték kifejezetten ezeknek a maradványoknak megőrzésére készült. Azért került a konstantianus emlékműbe, mivel Konstantin kortársainak szemében Szent Péter hiteles maradványa volt. Ennek több bizonyítékát sorolják fel. Leglényegesebb, hogy a Vörös Fal burkolatán, éppen a fülkét borító hátsó kis márványtábla felett, a fal belsejében görög nyelvű feliratot találtak, ezzel a szöveggel: *PETR(OS)ENI*. Ez annyit jelent: Péter itt van, bent. Guarducci szerint ez a feliratot röviddel a titkos fülke lezárása előtt vésték oda. Guarducci semmi kétséget nem lát abban, hogy a megtalált dolgok Szent Péter ereklyéi. Ehhez azonban azt is igazolnia kell, hogy a Vörös Fal alatti sír valóban Szent Péter sírja volt, továbbá, hogy miért kellett a sírból az emlékműbe helyezni a csontokat.

Hogy valóban Szent Péter sírja volt, arra nézve — Corval szerint is — megfontolandó érveket sorakoztat fel a professzor hölgy. Mindenekelőtt arra a tetszetős érvre hivatkozik, hogy Nagy Konstantin császár korában a keresztény kortársak aligha mentek volna máshová keresni Szent Péter maradványait. Érdekes az a gondolat is, hogy a régi sír az úgynevezett Szent Péter kioszk alatt üres és szétdőlt volt, míg a közelben lévő többi érintetlenül maradt. Két méterrel feljebb pedig az emlékműben, amely a konstantini időkben Szent Péter sírjának számított, egyetlen egyén csontjai voltak drága ruhákba burkolva.

Nehezebb felelni arra a kérdésre, hogy miért emelték ki a maradványokat a régi sírból, amikor a római törvény szigorúan tiltotta a sírok megbontását. Guarducci szerint vagy a talajvíz ártalmaitól, vagy a hívők túlzott tisztelőtől akarták megkímélni a maradványokat. Minden jel arra mutat, hogy nagyon kevesen vettek részt a maradványok új helyre való szállításában. A rejték helye emléke ezután a zaklatott időkben gyorsan elenyészett. Esetleg feltételezhető — mondja Corval —, hogy Szent Péter maradványait csak 258-ban Szent Páléival együtt helyezték át az üldöztetésektől való félelem miatt. Ezt azonban Guarducci cáfolja, szerinte ugyanis a maradványok egyenesen a sírból kerültek a fülkébe.

De bárhogy legyen is, valóban fel lehet tenni — állapítja meg Corval —, hogy a vatikáni bazilika Confessiója alatt Szent Péter maradványait találták meg. Egyelőre azonban nincs végleges bizonyosság. Szabadon oszthatjuk vagy vetethetjük el Guarducci és munkatársai véleményét. A kutatásnak és feltételezésnek mindenesetre különös színt ad az a tény, hogy Rómában most ünneplik Szent Péter vértanúságának 1900 éves fordulóját. (Kovács István)

„RENDAHGYÓ” UTAZÁSOK. (Boldizsár Iván *útikönyveiről*.) A megnyíló országhatárok és az adott lehetőségek az utóbbi évek legsajátosabb hazai vonásává avatták az utazást; az ezzel kapcsolatos lát a legtöbb emberen kiütött, s helyet kért az irodalom különböző ágaiban is. Ugyanakkor ellenmérget is ki-termelt — ösztönös védekezést a valós vagy elnagyolt tapasztalatok kommersz áradata ellen; volt olyan időszak, amikor az utazási beszámolók epidémia-ként törtek az emberre. Az eddigi gyakorlat azt mutatta, hogy a zsúfolt anyagú útinaplókat vagy feljegyzéseket az olvasó nehezen emészti meg, a kö-tetlen, szubjektív hangú írásokat pedig nem érzi eléggé hitelesnek.

Boldizsár Iván *útikönyveiben** arányosan ötvöződnek a kívánt elemek: az író a történelem és a művészet pantheonját a mai élet levegős folyosóival köti össze, az ismeretek közlése mindig szélesebb világkép síkján történik, a fonák jelenségeken és önmagán derülő ember fellazítja a szakszerűség merevebb formáit, s a magyarság produktumait, szellemi feszültségét a kiterjedtebb európai hálózatba kapcsolja. Ez a műfaj — ha tartósabb életre szánják — mindent kiprésel az íróból: emberszeretetet, tudást, megértő bölcsességet és az idomulás — személyhez, tárgyhoz vagy szokáshoz való — művészetét. Boldizsár mindkét könyve e vonások harmonikus egybeolvadását jelzi és mégis több ennél: rendhagyó, egyedi remeklés, az adott pillanatok jól időzített írói megragadása.

Már az első oldalakon kiderül, hogy az író új szemlélet kialakítására tö-rekszik, s elveti az „a priori” igazságokat. „Világot látni” ma eszmében és igényben is többet jelent, mint valamikor — valja, — érthető, hogy a hamis, elrajzolt képek és vélemények kiigazításra szorulnak. Párizst világszerte a hedonizmus városának ismerték — de csak felületes szemlélet alapján —, Boldizsár szerint az idegent sokkal inkább sztoicizmusra oktatja, mint egykor Athén. „Add magad úgy, ahogyan vagy. Fogadd el, hogy olyanak fogadjá-nak el, amilyen vagy.” Az angol hidegvérről, szenttelenségről alkotott íté-letet sem igazolta az idő. Boldizsár angol értelmiségiek előtt meglepő bizton-sággal vezeti le az angol természet és lélek érdekes alakulását a történet során. Az erős, élethabzsoló nép a puritánok alatt és a Viktória-korszakban öltötte magára a már említett tulajdonságokat. A puritánizmusból a Györ-gyök alatt egyszer már kigyógyult, de Viktória uralkodásának első éveiben — a fiatal királynő iránti udvariasságból — ismét csöndessé, szenttelenné vált. „A királynő nem ismerte az életet; a népet sem. Azt hitte, ez az igazi, ez az érzelmetelenség az igazi, és ezért később, az ő révén, viktorianizmus néven ez vonult be a történelembe és az angol tudatalattiba. Most az angol alap-természet kezdi újra megtalálni önmagát.”

Két meggyőző okfejtés — s a régi, megcsontosodott vélemények minden bizonnyal a szellem lomtárába kerülnek. Boldizsár Iván könyveire ez a gon-dolatébresztő, eredeti látásmód jellemző; írói világába közvetlen társként ül-teti az olvasót, nem azért, hogy elkápráztassa, hanem, hogy együtt haladjon vele a kiszabott úton.

Vizsgálódásai során pontosan felméri a háború ütötte sebek nyomait és érde-kes vonatkozásokra bukkan. Hiteles tanúkat szólaltat meg, akik baloldali szel-lemiségük folytán minden idegszálukkal háború ellenesek, és mégis nosztal-gikusan áhítozzák a háborús korszak egyetlen pozitív vonását: a nemzeti és népi egységet. A francia közéleti férfi a szakadék mélyén megszületett ellen-állásról vall, amely hivatva lett volna a vér, a szenvedés és a megaláztatások poklán át megteremtteni az igazi Franciaországot. S a szótlán, fogadkozás nél-küli elszántságból mi született? Jómód, autók, szépc ruhák, fáradtság, unalom és lelkiismereti válság. Ugyanezek a tünetek érvényesek a szigetorszagra is. Angliában a háború alatt olyan személyek kerültek közel egymáshoz, akik azelőtt egy szót sem váltottak egymással. Sokan azóta is az akkoriban táplált, közvetlen emberi kapcsolatok melegségét szeretnék felidézni. Az író a helyzet ellentmondásosságára utal, amikor mindezt az atomháború ellen nyíltan fel-lépő fiatal párral mondatja el.

* Boldizsár Iván: *Rokonok és idegenek* (Franciaországi napló). Gondolat, 1963. — Zsiráffal Angliában. Magvető, 1965.

Erről a pontról már a logika lendít át a kinti és az otthoni világ kapcsolatához, a különbségek felméréséhez. Boldizsár bravúros kanyarvételével közelíti meg a politikai kérdéseket; finom áttételekkel dolgozik, nem a broszura anyagával cáfol vagy bizonyít, hanem sajátos, jól megalapozott véleményét, tapasztalatait nyújtja át az olvasónak. Az idegen világ megismerését merőben gátolná a patrióta önhittség vagy a kákcán csomót keresés — Boldizsár kiindulási pontként C. P. Snow angol író idézi, akit szocialista országokban szerzett tapasztalatai vagy onnan nyert értesülései arról győzték meg, hogy az összehasonlítás kapcsán „mennyivel kisebb a különbözőség, mint gondoljuk és mennyivel több a közös vonás is”. Ezt az eszmei tételt csak egy parányival kell továbbfejlesztetni, hogy eljussunk a népek megértésének gondolatáig. Sokan azt hiszik, hogy ez heroikus feladat, s nagy erőfeszítést igényel, „külön előkészületet, tanulást, nekirugaszkodást, visszaesést, esetleg többszöri csődöt. Pedig nincs többről szó, mint ennyiről: megismerni, mínek örül a másik. Megkérdezni, mi a gondja”.

A különböző társadalmi rendszerű és világnézetű népek között a leginkább beszélhető nyelv a kultúra nyelve. Az útikönyvek írója afféle irodalmi nagykövetként közvetíti Kelet és Nyugat között, alig ismert összefüggésekre tapint rá és mozgósító erővel sorolja fel a kétoldali mulasztásokat. A miénkhez hasonló kis nép helyzetében ezen a téren is rendkívül nehéz — elszigetelt nyelvének erejével hiába kúszik fel a legmagasabb művészi csúcsokra, a nagy nemzetek fiainak szemében többnyire csak etnográfiai különlegesség marad. Micsoda igazságtalanság az — lobban fel az író Trewin sznikritikussal folytatott beszélgetésekor —, hogy ennek hazájában Arany János nevét még a legműveltebbek sem ismerik, és nekünk kínos, bocsánatkérő mosollyal kell bizonygatnunk, hogy csak a legnagyobb nyugati írókhoz mérhető. S hogy *Shakespeare* bravúros fordítói nemzedékeinek jóvoltából szinte magyar nemzeti költővé vált; idézetei széles néprétegekben forognak — s egyéb párhuzam kapcsán *Petőfi*, *Ady* és *József Attila* is helyet követelhet a szellem elsőrendű birtokosainak sorában. Az átforrósodott hang valós igényeket ébreszt. A mutató azóta már elmozdult a holtpontról. Boldizsáron kívül számosan munkálkodnak, hogy nemzeti értékeinket európai közkinccsé is avassák; *Gara László* francia nyelvű magyar lírai gvűiteményéről *Roger Caillois* francia író, az UNESCO egyik vezető tisztviselője elragadtatottan nyilatkozott: „De uram, miért titkolták maguk mostanáig, hogy még egy Bartókjuk van, a lírájuk!”

A Loire mentén látható, festői szépségű táj a történet, művészet és poézis összefonódó egységét mutatja, az íróban a francia reneszánsz pazar emlékei mellett a megfelelő hazai korszak is felidéződik. „Képzeld el, hogy Mátyás után egy emberöltővel nem zúdul ránk a török, hogy a paloták Visegrádon és Budán és Várpalotán és Nagyvázszyonban nem várak, majd kőhalmok, hanem a művészet, az irodalom, a szerelem és a politika gyűjtőmedencéi és elosztó zsilipjei.”

Az egymáshoz való közeledést, az értékek átvételében tanúsított kölcsönösséget a nagyobb népeknek is akarniuk kell, hiszen „ma már csak a kémiában vannak 'szemipermeabilis', félig átengedő közegek, népek és civilizációk között nem lehetséges egvirányú kapcsolat”.

E hidat ácsoló munkálkodás s az idegen világ belső megfigyelése mellett az útikönyvek legjobb erényei is felszillannak, az író érzékletesen mutatja be a „kötelező” látnivalókat; a sok épület, katedrális nem egybemosódó ábraként, hanem mint jól egyénített műalkotás él tovább emlékezetünkben. S egy-egy találó rátapintás: a szobrok és a festett üvegablakok, amelyek számunkra művészeti vagy vallásos élmények, a középkorban az iskola, katekizmus, regény, sőt a film s a televízió funkcióját is jelentették. A népek lelkivilágának különbözőségére utal — ennek ismerete is fontos a közelebb kerüléshez —, hogy bizonyos nemzetek számára egyes fogalmak semmit sem mondanak; az angol például nem ismeri és érzékeli a honvágyat, mert „a világ legtávolabbi sorkában sem tud olyan magányos lenni, mint egy magyar harminc kilométerre Hegyeshalomtól”.

Boldizsár mentőli nagyobb értékekre, szépségekre bukkan utazásai során, annál kiépítettebb sáncokról védi és hirdeti a magyar műveltséget és hagyó-

mányokat. Ezt a kincsházat a számos külföldön szerzett tapasztalat, könyveinek színes anyaga minden tekintetben csak gazdagíthatja, hiszen humanista lelkiismeretere hallgatva elsősorban az összefűző és nem a szétválasztó vonásokat keresi a népek hatalmas családjában. (Szeghalmi Elemér)

ASZTALOLTÁR SZEMBEN A NÉPPEL. A liturgikus reform egyik legforradalmibb megnyilvánulása az áldozati asztal, amely mögül a pap a hívek felé fordul. Újszerű ez mindnyájunk részére. Ne feledjük azonban, hogy Krisztus a legmeghittebb vacsora baráti asztalközösségében alapította meg az oltári-szentséget.

A mai ember hármias igénnyel megy a szentmisére: látni, hallani, azaz érteni akar, lelki élménnyel gazdagodni, testvéri melegségben együttceledkedni. Ezeket az igényeket az előző oltárokon bemutatott szentmisék nem elégítették ki teljesen. A barokk tomboló oltáremelvényei az Isten-Úr félelmetes megjelenését próbálták idézni, holott Jézus utolsó-vacsorai oltáráldozatát meghatározó családiasság jellemzi. A liturgikus reform meg is szüntette a csak a kiválasztottak számára fenntartott templomszentély és a templomhajó szétválasztását. Ahogyan a múlt év március 20-án kiadott esztergomi körlevél is mondja: „A templom eszmei középpontja az áldozati oltár, amely Isten gyermekeinek családi asztala... Az oltár azért lehetőségi a templomtér középpontja közelében áll, néhány lépcsővel kiemelve, de csak annyira, hogy minden oldalról jól látható, körüljárható és szembemisézésre alkalmas legyen.”

Két világot tükröz a két oltáremelvény. Az előző szemlélet, a késő gót és a barokk, „kiküldte” a misézőt a távoli oltárhoz. Ebben a „kiküldésben” volt valami biztonságos, jogi kényelem: a pap megtanulta teendőit, ezért pontosan, tehát a legmegfelelőbben fogja bemutatni az áldozatot. A hívek felé azonban volt ebben valami lekicsinylés: nem vagytok méltók látni, érteni, együttceledkedni. A hívek tekintélyes hányada bele is süppedt ebbe a kiskorú közönységekbe. A reform oltáránál viszont Krisztus „beküldi” papját a hívők asztalközösségébe. A miséző számára is nagyszerű élmény, hogy amikor a kehely mögül kitarja karját, atyai módon egész egyházközségét öleli át és fogja össze egyetlen imádkozó családdá.

A két miseruha is két világ. A késő gót és a barokk áldozati öltönyön minden a hátón súlyosodik össze. Hatalmas, merev lap. Rajta legtöbbször óriási kereszt, a zsinórok, hímzések számtalan változatával; esetleg egész keresztút kihimezve. Szép műretek, olyan azonban — bocsánat a modern szóért —, mint valami „szent plakát”. Felhívja a figyelmet, de ugyanakkor el is takar mindent. A reform miseöltözetete ünnepélyesen omló áldozati köpeny. Minden ráncra él, mozog. Így felfokozza az imához tartozó finom mozdulatokat. A ruha szép redőin van a hangsúly, nem a díszítésen. Hímzés, szalag ne is legyen rajta. A csipkéket is tegyük el feltűnés nélkül. Vagy ha értékesek, rakjuk kiállítási üveg mögé. De sem a pap, sem az oltár nem lehet „felcsipkézett kislány”. Legyen minden férfiasan egyszerű és méltóságos.

A mai ember, mint mondtuk, mindent látni akar. Ezt az igényét elégíti ki a mozi és a televízió is. Nem lehet, hogy csak a templomban ne vegyük figyelembe ezt az igényét. Isten felé végeredményben elég lenne a miséből rövid felajánló ima, az átváltoztatás ténye és az áldozásban való részesedés. De Krisztus is használt szertartásos mozdulatokat. Föltekintett az égre, áldást adott kezével. A szertartásos cselekvés természetes rendeltetése, hogy lássák. Ezt a rálátást az oltár asztalára igyekszik biztosítani a reform. Lehetőleg eltesz mindent, amit a miséző nem „használ”. A kereszt a mennyezetről függ lefelé, vagy dárdamódra a földbe szúrják. Esetleg a régi főoltár feszületét emelik ki két kis égő gyertyával, mint irányfényvel. A vastag misegyertyákat másfélméter magas tartókban az oltár mellé, esetleg mögé állítják. Virág csak az oltár elé kerül a földre, hatalmas vázában. A reform így nagyvonalúvá szélesíti az asztaloltár körül az áldozat helyét.

Ne tartsunk attól, hogy a közvetlen szemléletben a szentmise elveszti titokzatoságát. A titok még titokzatosabb mélyül, ha látjuk. Akár látjuk egyébként a szertartást, akár nem, minden szentmisén ott bújkál a kafernaumi

„kemény beszéd”: „Hogyan adhatja...” S minden oltáráldozaton újból és újból a személyes hitnek kell megfogalmaznia Szent Péter válaszát: „Mi hiszszük!” Ha szemünkkel is szemléljük a szentmise menetében ezt a titkot, több időnk s főleg több figyelmünk összpontosul arra, hogy kiformaljuk magunkban ezt az eucharisztikus hitvallást.

Minden bizonynal sokfelé okoz fejtörést papjainknak az új asztaltartár. De ha a pápa le tudta tetetni a Bernini-oltár évszázados gyertyatartóit és ki tudta vitetni a pápakoronázási oltárt a Szent Péter lépcsőire, akkor mi sem tévóvázhatunk. A mai embert faliképek alig hangolják imára. Hiszen ott nem az igazi, hanem a „festő szentje” imádkozik. A miséző pap arca viszont valóság. A kölcsönhatás nem maradhat el, amikor a hívő elmélyült, imádkozó emberarcba tekint. A miséző is kénytelen minden mesterkélttség nélkül összedet és alázatos lenni. A néppel szemben a misézés nem fakulhat rutinná. Ezt tanúsítják azok a papok, akik évek óta állandóan a hívekkel szemben miséznek.

A mai ember harmadik igénye a szentmisén: családias melegségben együtt-cselekedni. Ezt a közös cselekvést magának a miséző papnak kell vezetnie. Háttal a népnek azonban nem teheti meg. Azonkívül a miserészeket végig átszövik a felszólítás-válasz dialógusai. Párbeszédet háttal folytatni megint csak képtelenség. A gyakorlatban nagyon megromlott a latin szöveg kiejtése, ezentúl azonban az asztaltartár színvonal fejelemében lehetetlen lesz hadarni. Ott most újra meg kell tanulni a szavak szép, ünnepélyes kimondását. S így most már a hívek is nemcsak látják, de mondják és értik is a szentmisét. Ők is fontosak lettek Krisztus áldozati asztala körül. (*Havasy Gyula*)

A ZENE SZEREPE A SÜKETNÉMA GYERMEKEK NEVELÉSÉBEN. *Karl Hofmarksrichter* professzor már 1954-ben a süketnémákat oktató tanárok akkori müncheni szimpoziumján bemutatta húsz tanítványának játékát az *Orff*-iskolákban szokásos hangszereken. A bemutató és a hozzáfűzött elméleti fejtegetések a szenzáció erejével hatottak. A süketnémákat oktató intézetek addig ugyanis a köznapi beszédet tanították. Nehezen tudták azonban eredményt elérni, mert nem állt rendelkezésre olyan módszer, mely a mindennapi beszéd érdekességét és keménységét dallamosabbá, a süketnémák számára is felfoghatóbbá tenné. Pedig mindenki, aki csak ebben a szakmában tevékenykedett, tudta, hogy a süketnémák tapintó és vibrációs érzékei azok a pontok, ahol a sükettség falai áttörhetőek. (Manapság, az úgynevezett *aidometerek* bevezetése és alkalmazása nyomán lényegesen több hallásmaradványt fedeztek fel náluk, mint eddig bármikor.)

Ebből a következtetésből kiindulva a kísérlet szervezői arra a megállapításra jutottak, hogy igen nagy jelentősége van a hangszer „megütési effektusának”. A süketnémák nem hallják a hangvilla hangját, megütését mégis érzékelik. Ez arra mutatott, hogy valószínűleg a többi ütőhangszer megszólaltatásának pillanatát is érzékelni fogják. Az ütőknek elsősorban az *Orff*-iskolákban van nagy jelentőségük (mint ahogy *Karl Orff* világszerte népszerű művei is elsősorban az ütőhangszerek változatos kombinációin alapulnak).

Hofmarksrichter az ütőhangszerekkel kezdett kísérletezni, ezek segítségével próbált eredményt elérni a süketnémák zenei nevelésében. Bőr- és fadobokat, üstdobokat, xylophonokat, metallophonokat és harangjátékokat szólaltatott meg, és figyelte tanítványai érzéklésének fejlődését. Újabb kísérleteinek eredményeiről nemrégiben számolt be Salzburgban azon a konferencián, melyet a süketnémákkal foglalkozó nevelők részére tartottak 1965 júliusában.

A tanácskozás hallgatóinak rögtön feltűnt a gyermekek vidámsága és közvetlensége, melyet a nagy hallgatóság előtt sem veszítettek el. *Hofmarksrichter* egészen egyszerű kísérlet bemutatásával kezdte előadását. Egy süketnéma kislány mögött három ütőhangszert állított föl: xylophont, kis üstdobot és egy gongot. A megütés után a gyermek hátrafordult, és rámutatott arra a hangszerre, amelyik szólt. Többszöri megütés után meghatározta az ütések számát is. Bizonytalankodást csak egyszer éreztek, amikor a gong ütőszámát kellett meghatározni. (Ennek az a magyarázata, hogy a gong hangja tovább szól,

míg az üstdob és a xylophon szárazabb hangja hamarabb elhalkul. Ezért nehéz az egyes ütéseket számontartani, hiszen azok néha összemósódnak.)

Nagyobb meglepetést keltett az, hogy a gyermekek a hangmagasságok különbségét is érzékelné tudták. „A vibrációs érzés minősége egészen más — mondotta a kérdésekre válaszolva a professzor — a teljesen süket gyermekekknél. Rövid gyakorlás után azonban ezek is teljesen el tudják különböztetni az egyes hangmagasságokat. A különböző hangokat a test különböző részein lokalizálják: a magas hangokat „fent”, azaz a fejben, pontosabban az állkapocs és a homlok rezonáló üregeiben, a mélyebb hangokat pedig a lényegesen nagyobb has- és mellüregben. Ez a tapasztalat élettanilag is indokolja a süketnéma gyermekek ritmikai-zenei nevelését.”

A hangok magasságkülönbségének és a két hang különbségének érzéklésével megtörtént az első lépés a hangok közötti kapcsolatok világába. Ennek teljesebb érzékeltetésére Hofmarksrichter a hangzás és a mozgás kapcsolatára és összefüggéseire utalt. (Óriás, elefánt — nagy, lassú léptek — széles hangközök; kis törpe — gyors lépések, szűk hangközök stb.) A mindennapos élet-tapasztalatokat is hangokba lehet a fejlődés későbbi fokán rögzíteni. Az egyik fiú arra a kérdésre, hogy mit jelent számára az eső képzete, a xylophon gyors ütügetésével felelt.

A jellegzetes mozgásjegyek összekapcsolását mozgáskövetkezménnyé, majd az iskolai hangszereken egyszerű gyermekdalok előadását *Hannelore Schmidt*, a professzor munkatársa mutatta be a tanácskozási részvevőknek. Minden erőfeszítés arra irányul, hogy a süketnémákat megóvják a magányosság érzésétől. A ritmikai zenei nevelés, még annak legkifinomultabb, legeredményesebb alkalmazása is egyik része csupán ennek a hatalmas munkának. A beszédjükben és hallásukban károsodott gyermekek festenek is, gyurmával alakokat gyúrnak, vésnek és dolgoznak. A ritmikai-zenei nevelés elsősorban azért lényegesebb, mert a hangok és zörejek észlelése, majd hangsorrá kapcsolásuk a beszéd lényeges folyamatában a süketnéma gyermek is aktívan részt vesz. Érti, hogy nem áll egyedül, hanem egy egésznek — a körülötte élő mindenségnek és egy szűkebb közösségnek is — része maga is. Ezután a felismerés után igen gyorsan megérlelődik benne az alkalmazkodás és a közösségi magatartás.

A beszéd- és halláskárosodott gyerekek nevelése a tanároktól is igen nagy munkát kíván. Nem elég pszichológiával és anatómiával foglalkozniok, a nevelés gyakorlatát is el kell sajátítaniok. A ritmikai-zenei nevelés folyamán felmerülő kérdésekben pedig rögtön dönteniök kell, ezért a hangszereket és a velük való gyakorlatokat is teljesen ismerniök kell. Hofmarksrichter gyakorlati bemutatókat is szervezett, *Gunild Keetmann* vezetésével. Itt az Orff-iskola hangszereit ismertették először, majd a hangszerek kezelését, a hangok kombinációs lehetőségeit, végül pedig a hangzás és mozgás kölcsönhatásainak példáit. A hangszerek kezelése igen elmélyült gyakorló munkát kíván. Nem elég ugyanis megütni a hangszert, mert az így megszólaló hang nem feltétlenül kelti mozgás érzetét. Csak a megfelelő testtartással megszólaltatott hangok állják meg helyüket önmagukban is, csak ezek alakulhatnak hullámzó, vagy előrehaladó mozgássá. Természetesen ezek a gyakorlati kurzusok nem képezhettek senkit tökéletes oktatóvá, de a módszert s az eredményekhez vezető utat könnyen meg lehetett ismerni. Hofmarksrichter eredményei nyomán a német süketnéma-intézetek több mint egyharmada tantervébe vette a ritmikai-zenei nevelést. A professzor és munkatársainak vezetése alatt olyan tanítókból és tanárokból álló közösség kezd kialakulni, melynek vezérlő elve az embernek ember által való megsegítése és a szeretet soha ki nem alvó gondolata.

Hofmarksrichter és munkatársai a beszéd- és halláshibával született gyermekek nevelésében értek el bámulatos eredményt. Különös jelentőséget ad kísérleteiknek a gyermeki lélekben keletkező gátlások feloldása és a közösségi ember megteremtése. Eredményeik érdekes egyezést mutatnak a hazánkban működő zenei tagozatú általános iskolák tapasztalataival. A tanulmányi eredményekben például lényeges emelkedést mutat, és rendszerint felülmúlja

a nem szakosított általános iskolákat. Ez is azt mutatja, hogy a zenének valóban sok olyan, még ma sem feltárt hatása van, amely jobba, eredményesebbé és szebbé teheti az emberi életet. Orfeusz lantjának szavára megnyíltak az alvilág kapui. Manapság már nincsenek Orfeuszok, de a zene még mindig csodát művelhet... (Ferencz László)

TAKÁTS GYULA VÁLOGATOTT VERSEI: ÉVEK MADARAK. Takáts Gyula pontosan harminc évvel ezelőtt jelentette meg első verseskötetét, a *Kutat*, melyben 1930 és 35 között írt költeményeit gyűjtötte egybe. Első verseinek hangja belézengett a nemzedéki kórusba: akkor lépett fel a *Nyugat* harmadik nemzedéke, s Takáts Gyulát nem csak kora, hanem költői témái, világlátása is a nemzedék tagjai közé sorolták. Ő is az antik mintákat idézte vissza első költeményeiben, azonban már ekkor is sajátos pannón iz jellemezte költészetét, versei megteltek a táj szépségével, illatával.

*A völgyben pásztor tilinkóz,
és hófehér a nyáj.
Az ökrök smaragd-fübe lépnek,
s hogy latin színt adjon az egésznek,
Bacchus bordala csendül
a prészázak felül.*

Radnótól elkezdve majd mindegyiküknél visszacsendül ugyanez a kép, és jelentéstartalma is azonos: az ellenséges, válsággal küszködő világgal szemben a költő kialakítja a maga világát, és abból merít erőt az embertelenségben. Horatius, Vergilius és Berzsenyi ennek a költői hagyománynak a genezise, Takáts Gyula azonban kezdetül új képekkel színezi elődei költői világát. Az élet legapróbb jelenségeiből is költői mondanivalót formál, éppen olyan nyitott, derűs lélekkel csodálkozik rá a legkisebb jelenségekre, mint a legnagyobbakra. Míg nemzedéktársainak a magánnyal is meg kellett küzdeniük, Takáts első verseitől kezdve a természet tárgyait személyesíti meg, őket ruházza fel emberi tulajdonságokkal, és közéjük menekül, ha elfáradt a világ zajától:

*A szomszéd kéményéből fáinkra folyik a füst.
A hold pengéje még hűvelyébe bújt ezüst.
A jámbor, jó tyúkok az akácágra ülnek.
A csillag-sarkantyúk még messze hegedülnek.*

(Alkonyóra)

Az emberközelség, a humanizmus emeli ezeket a korai költői kísérleteket is a kor lírájának élvonalába. „Az igazi költészetben a világmindenség emberi méretű aránya bontakozik ki” — írja Takáts Gyula „Rövid vallomás a költészetéről” című cikkében. S ez a vallomás adja verseinek igazi értékét: mindenben meg tudja mutatni a végtelent, de emberközelségbe állítva az örök humánus eszményének szellemében:

*Zeng a víg csalogány, kinn, a liget ölén.
Zöldül, újul a táj, érte a tél kimúlt.
Szirmot ringat a sír a lúgos oldalon,
s lombból szó a tavasz reményt.*

A metrum, a bőven aradó képek is az antik mintákat zengik vissza, ám a záró kép mégis tovább mutat: a mindennapos jelenségek mögött a költő távlatokat nyit és örök eszményeket sejtet. Pedig a *Május* című kötete (amelyből ez a költemény is való) talán legválságosabb időszakának verseit gyűjtötte csokorba. 1939-et írtunk akkor, a magyar költészet horizontja elborult, a régi antik idill megszürkült, a táj kietlenné vált, és már nem nyújtott vígasztalást a költőnek. Takáts Gyula azonban ebben a korban is tud kihez fohászzkodni:

*Az út végén mohos kereszt.
Rajta függ a krisztusi test...
Fia vagyok, ő nem ereszt...
Eső, sajtó testünk fereszd!*

(Félálomban)

Költeményeinek azonban egyre gyakoribb témája a közelgő világegés. Újra és újra felfohászódik, békét, megnyugvást esd szeretett hazájának:

*Lapulj hát, szűk honom! Dús ötvösremek.
Most híred árán is, de béke kell!
Egi pásztor, langyos subáddal takarj!
Reményünk zsengeje tán majd égre kel...*

(Kétségek között)

A második világháború után feleszmélő magyar költészetnek Takáts Gyula kezdettől munkása. Verseiben még sokáig vissza-visszazeng a pusztulás rémítő víziója, ám új célt tűz ki maga és az egész magyar költészet elé:

*Az ember lelje végre meg
az eszmék s népek közt az egy utat,
amely a jóság fái közt
ez örült bolygón igazra mutat.*

(Az emberekhez)

József Attila emlékének ajánlotta ezt a versét, s József Attila szellemében jut egyre több hely verseiben először a felszabadító értelemnek, majd magának az embernek is, mely a természet helyébe lépve a költő társa lesz az új világban. (1954-ben megjelent verseskötetének címe is: *Az emberekhez.*)

Takáts Gyula legújabb költeményeinek legnagyobb meglepetése alighanem világképének szinte egyetemessé való tágulása. Az egész teremtett világot fogadja magába, olvasztja költészeté, s ebből a szintézisből az újabb magyar líra egyik legszebb teljesítménye bontakozik ki. Most lesz költészet olyan, mint közege és inspirálója a magyar világ, melyről még 1947-ben írta egyik legszebb önvallomásában: „Ilyen az én szülőföldem. Eposzok kies hona, bátran nevezhetnék így is, mert irodalmunk két remeke: a Szigeti veszedelem és a Dorottya választotta földi fészékének. A vidámság és a virtus kedves ikrei lakják. Farsangos téli szánok és hősök kardjának csengése száll szelíden kéklő dombjai fölött és völgyeiben felemás mezei életünk titka nyíladozik”. (Ahol gyermek voltam: Somogy.) (Siki Géza)

A TRENTÓI SARTORI-ÜNNEPSÉG MAGYAR VONATKOZÁSAI. A pécsi székesegyház nagyarányú és általános érdeklődés központjában álló restaurálásával kapcsolatban három nagy egyéniség működéseként, illetve halálának kerek számú évfordulójáról emlékezhetünk meg.

A legöregebb közülük Sartori József Antal szobrász, akit 250 évvel ezelőtt, 1714-ben született az északolaszországi Trentóban. Hazájában a halhatatlan mesterek mellett is méltán tisztelik.

Sartori József munkásságával a pécsi egyházmegye és a város kitűnő művészettörténeti kutatója, Petrovich Ede az elmúlt esztendőben komoly tanulmányban foglalkozott, amelyből megtudhattuk, hogy a vonzó tehetségű olasz művész életének alkonyán, 1780 táján Esterházy László püspök meghívására érkezett Pécsre. Ezidőben készítette a székesegyház ritka, barokk-kori kincseit: Szent Mihály arkangyal és Szent Sebestyén vértanú finom szépségű szobrait. A tanulmányból az is kitűnik, hogy Sartori pécsi tartózkodása után Pozsonyban is megfordult, mielőtt hazájába tért volna. Petrovich Ede a 250 éves évfordulóra elküldötte Trentoba munkájának egy példányát, melyet Trento művészeti vezetősége örömmel fogadott s egyben meghívta a pécsi kutatót a tervezett Sartori-ünnepségre egy előadás megtartására. Petrovich Ede a meghívást elfogadta és nagy érdeklődés mellett számolt be a művész szülőváro-

sában ünnepeelt művésziük működéséről. Petrovich Ede tanulmányának fontosságát az is bizonyítja, hogy Sartori magyarországi működéséről szülőföldjén éppen a centenáris fordulóra íródott tanulmányból értesültek. A tanulmányt az elmúlt esztendőben olasz nyelven is kiadták. Az említett szobrokron kívül építészeti emléket is hagyott az olasz művész Pécsen: az Órás Káptalani Levéltár épületét, melynek restaurációja — miként értesülünk — soron követi a püspöki palotáét.

A másik kiemelkedő egyéniség *Gerecze Péter*, aki 1856-ban született Erdélyben és 1914-ben halt meg. Munkássága szorosan hozzátartozik Pécsnek és a székesegyháznak életéhez. Családjától kapott adataink szerint 1881-ben magyar- és német szakos tanári diplomájának elnyerése után került a pécsi reáliskolához. A fiatal tanár hamarosan bekapcsolódott a város kulturális életébe. A székesegyházi építkezések során feltárt árpádkori emlékek nyomában megragadták figyelmét. Kutató munkája nyomán gyűlt egybe a mai, annyira nevezetes pécsi Kötár anyaga. Segítette ebben a Dóm nagy emléké restaurátora, *Dulánszky Nándor* püspök. A gyűjteményt *Gerecze Péter* irodalmi vonalon is feldolgozta *A pécsi székesegyház* című, háromszáz oldalas hatalmas tanulmányában, mely az újjáépült székesegyház felszentelési ünnepére, 1893-ra jelent meg. A könyv országos sikere *Gerecze Pétert* további művészettörténeti munkásságra ösztönözte.

A harmadik egyéniség, akiről szólnunk kell, *Gebauer Ernő*, az egyházmegye és Pécs nagy festőművésze, aki öt esztendeje halt meg 80 éves korában. Halálának ötödik évfordulóján azért idézzük emlékéit, mert művészi tevékenysége szorosan hozzátartozik a megújuló Dómhöz. *Gebauer* ugyanis freskófestő is volt, *Székely Bertalan* tanítványa, akiről *Székely*, a Dóm magyar szentjeinek festője így nyilatkozott: „Ha egyszer ezeket a freskókat baj érné és restaurációra szorulnának, azt majd tanítványom, *Gebauer Ernő* könnyen tudja pótolni. Ezt a munkát csak ő végezheti el, hiszen nemcsak kedves, de legkitűnőbb tanítványomnak ismerem, aki a freskófestés technikájában is rendkívül tehetséges.” *Székely Bertalannak* ez a meghagyása, miután *Gebauer Ernő* korábban halt meg, sajnos, nem teljesülhetett. A város és az egyházmegye templomai és középületei azonban annál bővebben őrzik *Gebauer* munkáit. Kifejezetten egyházi festőművész volt, de minden képen és freskóján a népet örökíti meg realista erővel, roppant dinamikával, a mozgásnak és anatómiának pontos ismeretével. Mint önmaga vallotta, falusi templomok festése közben figyelte meg modelljeit: erdészeket, földművelőket, bányászokat és főleg *Baranya* három nyelvű lakóit, „népét”, magyarokat, németeket, horvátokat. Ez a három nyelvű nép nemcsak öltönye, „viselete” szerint különül el *Gebauer* képein, de benső művolta által is. Az ő képeinek magyarája büszke, a német öntudatos, a horváth (sokác) hetyke. Am büszkeséget, öntudatot, hetykeséget egybeolvaszt ezeken a képeken *Krisztus* uralma és békéje: a maga lelkisége és tanulmányi iránya szerint.

(*Dénes Gizella*)

TANULJUNK-E IDEGEN NYELVEKET? Ma az egész világon mindenki utazik, utazási láz vett erőt az embereken. Az utazással kapcsolatban merül fel az a kérdés, mi lenne jobb: ha minden ország nyelvét tudná az ember, ahol utazik, vagy ha csak egy nyelvet beszélne mindenütt az emberek. Mert igen sok nyelvről van szó. Számukat a Francia Akadémia 2296-ra teszi.

A nyelvtanulást és nyelvhasználatot még ma is nagyban befolyásolja a nacionalizmus ilyen vagy olyan változata. Nyugat-Európában fajokról nem lehet beszélni, mégis éles ellentétek vannak a nyelv használatára miatt. Elég csak a legutóbbi belgiumi nyelvi ellentétekre gondolni. A holland dicsekszik francia nyelvtudásával, míg a vele közeli rokon flamand ezt letagadja, még ha jól beszél is a franciát. Ugyanígy van ez bizonyos mértékben az elszáziaknál és a katalánoknál. A szükség természetesen mindenféle nacionalizmus ellenére is rákényszeríti az embert, hogy tanuljon idegen nyelveket. Európa egykori királyi udvaraiban például nem lehettek meg idegen nyelv nélkül az államok

vezetői. A cári udvarban is a francia és a német, később az angol volt a tárgyalás nyelve.

Ha szülők gyermekeikkel idegenbe költöztek, a gyermekek, mint a papagáj, utánozták az idegen nyelvet s így tanultak meg beszélni minden nehézség nélkül, míg a szülők a gondolatot megőrik a szavak és nyelvtani szabályok malmában. A felnőttek azonban sokszor nem is hajlandók megtanulni az idegen ország nyelvét, ahol élnek. Ilyen volt az angolok eljárása, vagy ma az amerikaiaké. Az oroszok viszont híresek nyelvtanulási készségükről.

Bizonyos, hogy az egyik ember hajlamosabb a nyelvtanulásra, mint a másik. Vannak nyelvtelhetségek, akik bámulatos könnyedséggel tudják ezt megtenni. A rendszeres tanulással azonban fokozni lehet a gyengébb tehetséget is. De itt is különbséget kell tenni receptív, passzív nyelvtudás és produktív, pozitív nyelvtudás közt. Arany és Petőfi költői művészetrel fordították Shakespeare műveit, de nem beszéltek az angolt. Viszont *Mezzofanti* kardinális (1774—1849) állítólag 70 nyelvet ismert; még magyarul is írt verset. A mi századunkban emlegetik *E. Krebs*et (1867—1930), aki ugyancsak állítólag 59 nyelvet folyékonyan beszélt, 100-at pedig értett; *K. L. H. Schütz* (1873—?) 200 nyelvet és dialektust, a „Magyar Diogenes”, *Menteli* († 1836) 60 nyelvet beszélt volna. Akár igazak ezek a számok, akár nem, mindenesetre voltak a történetben ilyen „nyelvsodák”. Am ha példájuk nem is utánozható, szorgalom és tehetség mellett több nyelvet is kielégítő módon elsajátíthat az ember. Különösen ha az életkörülményei is kedveznek neki. A hajdani Osztrák-Magyar Monarchiában a nemzetiségi vidékeken a többnyelvűség miatt könnyen tanultak meg egyszerű emberek is két-három nyelvet. Nagyszombatban igen sokan beszéltek három nyelven: magyarul, németül és szlovákul.

Utóbbi nyelvtudás persze legtöbbször kezdetleges és gyakorlati volt s nem ölelte fel magát a nyelvtant is. Viszont önkéntes tanuláson alapult, szemben azokkal az esetekkel, amikor a hódító egyenesen rákényszerítette a meghódítottakra a maga nyelvét. Így jártak el annak idején a görög gyarmatosítók. Ez volt az oka részben az ószövegségből ismert makkabeusi harcoknak is. Olykor azonban a magasabb kultúra kerekedett fölül. Tudjuk, hogy a rómaiak meghódították Görögországot is, magát a görög nyelvet azonban nem tudták hódító útjában megállítani, mi több, az ő szellemi elitjük is megtanulta ezt a nyelvet. Cézár légioi azonban már a latin nyelvet vitték szét Európában. A spanyol hódítók az Új Világban a spanyol nyelvet igyekeztek terjeszteni, míg Észak-Amerikában az angol nőtt a holland és a bennszülött nyelvek föl. Csupsán a kanadai francia tudta megőrizni magát. Legújabbban az amerikai változatú angol nyelv terjeszkedik a légiforgalom nyomán, mert a pilóták mindennél ezen a nyelven tájékozódnak és így a hatalmas apparátus minden tagjának meg kell ezt tanulnia.

Egyes kisebb nyelvek igen határozottan védekeznek az elmúlás ellen. Ilyen ellenállást tanúsít a baszk nyelv a Pireneusok két oldalán. Ugyanúgy a kelta nyelvek, ezek közt is elsősorban a breton, amelyet az ottani katolikus hagyományok őriznek. Vagy az írek nyelve, amely az ír köztársaságban hivatalos nyelv lett ugyan, de még az ír képviselők is nehezen beszéltek, írásukat pedig maguk az írek sem igen tudják olvasni. Sikeres ellenállást tanúsít a magyar a német nyelvvel, a finn a svédvel szemben.

Sok szó esett már arról, hogy a nyelvek történetében talán a legcsodálatosabb jelenség a klasszikus héber nyelv új életre keltése a zsidó államban. *Koestler* az *Ezra* tornya című kibbucregényében még gyönyörödött azon, hogy a traktorosok Jeremiás próféta nyelvén próbálnak beszélni, ma már azonban Izraelben mindenütt beszélnek. A katonai szolgálat volt az a nagy iskola, ahol a 22 országból jött fiatal férfiakat és nőket megtanították erre a nyelvre. Alig többre, mint tíz évre volt szükségük ahhoz, hogy a héber nyelv feltámadjon. Pedig veszélyes ellenfele volt az angol nyelv, amelyet úgyszólván mindenki beszélt, csak nem szeretett. Egyes hírforrások szerint a német nyelv elterjedtsége erősen csökkent. Emlegetik, hogy például Hamburgban is angol nyelven kötik üzleteiket a német exportőrök.

Hátrányos-e vajon, ha egy közös érintkezési nyelv felé törekednek az emberek? Vitatható kérdés. A középkor latinja mindenesetre hasznosnak bizonyult. Elesen vetődött fel a probléma most a grammati uralom alól felszabadult Afrikában. Tanganyika angolul beszél, Madagaszkár franciául s mindkét helyen talán ez lesz az általánosan beszélt nyelv is. Sokatmondóan érdekes, hogy ma Kongóban azért róják meg az egykori belga misszionáriusokat, mert a törzsi nyelveket igyekeztek használni, s nem erőltették iskoláikban a franciát, holott ez világnyelv. Utálnak arra, hogy Kongóban ma kereken 400 törzs 80 nyelvet beszél, ami csak nehézségeket gördít a független államélet kialakítása elé.

Akárhogy nézzük a dolgot, minden érv amellet szól, hogy okosan teszszük, ha idegen nyelveket is tanulunk. Ma már a helyes kiejtést is könnyű elsajátítani a magnetofon segítségével. Ennek nagy eredményeként könnyeli el egy francia cikkíró, hogy a Szovjetunióban az oroszok ilyen módon úgy leküzdötték a szlávok kiejtést, hogy maguk a franciák csodálják a legjobban. Az idegen nyelv azonban nemcsak arra jó, hogy beszéljünk rajta, hanem arra is, hogy tájuljon a látóhatárunk. Minden újabb nyelvvel elébünk tárul egy addig ismeretlen kulturális világ is. (*Kosztolányi István*)

JEGYZETLAPOK. (*A Val de Grâce.*) A rue Saint-Jacques csüggesztően hosszú volt, azt hittem, sosem érek a végére. Már csak otthonossága öntött belém némi bizalmat: azt is éppen bontották.

A templomot kerestem, a híres Val de Grâce-t, melynek Mignard festette kupola-freskójáról Molière írt egy hosszú és meglehetősen unalmas verset; ez a vers azonban számomra fontos volt, mert Molière féligmeddig a klasszicizmus szabályait rögzítette benne, Mignard képét dicsérve és magyarázva: hogy ez a kép megtaníti a fölösleges ékítés kerülésére, a helyes kompozícióra, a mértéktartásra és arányosságra, továbbá arra, hogyan kell a természetet kijavítani a művészettel.

Akkoriban fejeztem be azt *A klasszicizmus* című könyvet, mely aztán a Gondolat Kiadó stílus-magyarázó sorozatában jelent meg; azért érdekelt annyira a Val de Grâce, és kivált a kupola-freskója; miután Molière verséből egy jókora szemelvényt lefordítottam, szerettem volna, ha már Párizsban vagyok, saját szememmel is látni, miről szól. Illetve voltaképpen azt a sejtésemet szerettem volna igazolva látni, hogy amit francia klasszicizmusnak nevezünk, az tulajdonképpen a barokk egy (Hochbarok) változatának sajátosan francia változata. De ez túl bonyolult kérdés; tény, hogy vándoroltam fölfelé a rue Saint-Jacques-on, kerülgettem a kőhalmokat, agyamat reszkettették az aszfaltbontó gépek géppuska-dübörgései; aztán megtaláltam a templomot, megnéztem a freskót, illetve megnéztem volna, ha egyáltalán ki lehetne venni valamit ebből a magasságbeli zsúfoltságból, majd pár lépésnyire, az utca túlsó felén, egy trafikban levelezőlapokat kerestem a templomról.

Kövér, nyájas, foghíjas asszonyság ült a pult mögött. Beszédes kedvében volt; kérdezte, minek nekem ennyi lap a templomról. Idegen nyelven mindig könnyebb tudományos kérdésekről beszélni, mint könnyedén csevegni; én is ezt a könnyebbik részt választottam: a Val de Grâce-ról, a freskóról, a barokkról mondtam egyet-mást. De akkor a jóságos asszonyság már vállon ragadott, vitt ki a trafik elé, nagy ívet rajzolt a levegőbe, egy láthatatlan kupolát, s a tenyérnyi széles járdán, miközben szoknyáját súrolták a száguldó autók, sugárzó büszkeséggel kis előadást rögtönzött a Val de Grâce-ról, mely a római Szent Péter mintájára épült; és hogy van ott egy múzeum, a múzeumban egy Colonel, tőle kérjek illusztrációs anyagot a könyvemhez, mert abban a Val de Grâce-nak mulhatatlanul benne kell lennie.

Hogyan magyarázhatnám meg neki, hogy bizonyos leadási terminusok áttörhetetlen akadályai miatt mégincs benne? A Coloneltől kapott képeket maig egy mappában őrzöm, s valahányszor elém kerülnek, mindig eszembe jut a nyájas trafikosné foghíjas beszéde, és lelkes, nagy karlendítése, ahogy búcsúzáskor még egyszer roppant félkört rajzolt a levegőbe, nekem ajándékozva a Kegyelem Völgyének templomát, kupolástul. (*r. gy.*)

Revue mensuelle — Directeur: Vid Mihelics — Rédaction et administration: Budapest V.,
Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an 4 US dollars.

S O M M A I R E

Mihály Medvigy: Titres honorifiques du Patriarche de Constantinople. — Poésies de *György Rónay*. — *Gyula Kunszery*: La route de Madách vers le succès mondial. — *Konrád Szántó*: Églises franciscaines de Budapest. — Poésies de *Dénes Szedő*. — *Béla Kézai*: Le voeu (nouvelle). — *Morris West*: L'avocat du diable (extrait du roman). *Vid Mihelics*: Idées et faits (opinions catholiques sur le Concile). — *Ferenc Sinkó*: Le petit sentier (confiance en nos enfants).

JOURNAL: Responsabilité des événements du Vietnam (*Vid Mihelics*). — Trésor littéraire découvert au bout de cent ans (*Zoltán Kovách*). — Journal du lecteur (*György Rónay*). — Chronique théâtrale (*Károly Dorombo*). — Beaux-arts (I. D.) — Chronique musicale (*László Rónay*). — Films (*Lajos Bittet*). — S'agit-il vraiment des restes mortels de Saint Pierre? (*István Kovács*). — Voyages „irréguliers” (*Elemér Szeghalmi*). — La sainte table, en face des fidèles (*Gyula Havasy*). — Le rôle de la musique dans l'éducation des enfants sourds-muets (*László Ferencz*). — Poésies choisies de Gyula Takáts (*Géza Síki*). — Relations hongroises des festivités Sartori à Trente (*Gizella Dénes*). — Faut-il étudier des langues étrangères? (*István Kosztolányi*). — Notes (gy. r.)

TITRES HONORIFIQUES DU PATRIARCHE DE CONSTANTINOPLE par Mihály Medvigy

A l'occasion de la publication du bref du pape intitulé „Ambulate in dilectione” l'auteur, professeur à l'école supérieure de théologie des piaristes de Budapest, analyse les causes du schisme de l'année 1054. Ces causes sont de nature spirituelle et consistent, en définitive, en la rupture survenue entre la culture orientale et la culture chrétienne occidentale, de même qu'en l'impossibilité de compréhension l'une de l'autre.

A l'occident, le titre de „patriarche oecuménique” pour l'utilisation duquel les archevêques de Constantinople avaient longtemps tenté en vain d'obtenir l'approbation du pape était mal vu de longue date. Le mot „oecuménique” signifie universel et les papes y voyaient le désir du chef de l'église de Byzance d'exercer une autorité juridique au dessus du pape, ou tout au moins au même niveau que lui sur tout le monde chrétien. Par contre, selon le sens grec, „oekumené” n'est pas toute la planète, mais seulement l'Empire, c'est à dire le territoire sur lequel s'étendait le règne des empereurs romains souverains de Byzance. Toutes les personnalités exerçant une autorité juridique à la mesure de l'empire romain étaient oecuméniques. Le premier de ce genre était l'empereur lui-même, mais aussi le patriarche de la capitale, puisqu'avec l'appui de l'empereur, il avait fait placer sous sa juridiction les autres chefs de l'église de l'empire oriental, qui diminuait sans cesse par suite des conquêtes musulmanes. Et même, en dehors de ces deux personnages, d'autres pouvaient aussi s'élever à la dignité oecuménique, ainsi que le prouve le cas historique suivant: L'empereur Basile II, ayant blessé les personnages éminents de l'Église par ses ordonnances d'impôts fut arrêté

par le patriarche Sergios lorsqu'en 1078, après avoir vaincu les bulgares il voulait entrer dans la cathédrale Sainte Sophie pour y célébrer son triomphe. L'empereur, irrité, souffleta le patriarche qui répondit à cet affront par de violentes insultes. Ce fut le patriarche d'Alexandrie, sujet arabe, qui se chargea d'arranger la pénible affaire des deux personnalités oecuméniques, et ceci par un moyen curieux destiné à servir de réparation réciproque. Il fit confectionner deux poupées de cire représentant l'empereur et le patriarche, coupa la main de celle qui figurait l'empereur, et arracha la langue de celle qui remplaçait le patriarche. Depuis ce temps, le patriarche d'Alexandrie porte le titre de „juge oecuméné” c'est à dire qu'on lui décerna une dignité oecuménique. En ce temps là, personne ne le trouvait injuste. Mais le pape ne pouvait reconnaître l'autorité oecuménique de patriarche de Constantinople tant que selon la forme juridique de Rome elle constituait une partie intégrante de l'Empire oriental, comme au temps du pape Grand Saint Grégoire. La reconnaissance aurait été équivalente au sacrifice de la propre primatie du pape. Cependant, après que l'empire oriental eût été contraint de reconnaître l'indépendance de l'Occident, il n'aurait pas été impossible d'admettre le titre. Enfin, aujourd'hui que l'Empire oriental n'existe plus, il n'y a plus aucun obstacle à ce que le pape ne s'adresse à son Frère oriental en lui donnant le titre honorifique historique de „Patriarche oecuménique”.

Le Patriarche de Byzance était aussi doté du titre: „Semblable à Dieu” (en grec theoeides). C'est la reprise d'une épithète impériale provenant de l'époque des empereurs romains païens qu'on honorait comme des dieux. Sur une monnaie frappée en 313, l'empereur Constantin s'est aussi fait représenter avec le profil parallèle du Dieu du soleil invincible, bien qu'il témoignât une sympathie marquée pour la religion du Christ. Lors de la fondation de Constantinople donc à l'époque qui suivit le concile de Nicée, il se fit élever une statue qui le représentait avec les attributs du Dieu du soleil. Les païens encaisaient encore la statue, après la mort de Constantin. Lorsque le christianisme devint la religion officielle de l'Etat, le culte impérial demeura, mais bien entendu avec un sens chrétien. Le titre de „Semblable à Dieu” décerné à l'empereur fut l'expression de ce changement.

Michel Cérulaire était un patriarche qui non seulement exigeait l'adoration, la prosternation (en grec proskynesis) due à l'empereur, mais qui, le premier, se mit à porter les souliers de pourpre réservés à l'empereur et à l'impératrice. Parmi ses titres se trouvait aussi celui d' „admirable” et il considéra comme une grave injure le fait que les légats du pape se soient refusés à adorer sa personne.

Le titre de „très saint” en grec „hagiotatos” qui provient aussi du culte impérial n'est pas une variante de l'épithète „saint” attribué dans la bible aux apôtres et même aux fidèles. On parlait du très saint empereur du Byzance même à l'époque chrétienne. Le palais impérial était nommé „palais sacré” et l'appartement de l'empereur était le „sacrum cubiculum”. Les chevaux de l'empereur étaient logés dans une „écurie sacrée”. Le chef du Trésor de l'Etat portait le titre de „comes sacrarum largitionum”. Le Trésor de l'Etat étant sacré, les fraudes fiscales étaient considérées comme des sacrilèges. Chacune des lettres de l'empereur étaient de vraies „écritures saintes” (theiographés). Dans ces conditions, il allait de soi qu'il convenait de nommer aussi les lettres du patriarche lettres saintes (hiera grammata).

Pierre, patriarche d'Antioche honore aussi Michel Cérulaire du titre „le plus semblable à Dieu” (theoeidestatos). Mais ce titre n'est pas l'intensification du titre „semblable à Dieu” provenant du culte impérial, il nous conduit à un milieu tout à fait différent, aux relations de l'empire byzantin avec l'empire persan. Tout comme le christiannisme était la religion d'Etat dans l'empire romain, en Perse c'était le mazdéisme, avec la hiérarchie du clergé dans les deux empires. Au sommet du clergé mazdéen se trouvait le mage principal qui jouait près du grand roi de Perse le même rôle que le patriarche oecuménique aux côtés de l'empereur de Byzance. On devait s'adresser au Grand mage en lui donnant le titre de „le plus semblable à Zoroastre” (zarathustrotema). C'est l'équivalent de ce titre que prit le patriarche, suivant, pour sa part l'exemple de l'empereur Héraclius, qui après ses victoires sur les redoutables persans, la destruction du grand temple des mages d'Atropatène en 624, et la reprise de la Sainte Croix, commença à utiliser les titres d'„autocrate” et de „grand roi”, d'origine persane. Le titre de „le plus semblable à Dieu”, mérite donc le respect, car il garde la mémoire de l'enthousiasme d'une époque chrétienne héroïque.

LA ROUTE DE MADÁCH VERS LE SUCCÈS MONDIAL

par Gyula Kunszery

Les observateurs attentifs de la vie littéraire et théâtrale peuvent être témoins d'un phénomène intéressant. Une oeuvre poétique déjà figée dans une pose classique „La Tragédie de l'homme” poème dramatique de Imre Madách renaît à une nouvelle vie et rompt les étroites frontières d'un petit pays, prend son essor vers le succès mondial. Des données numériques toujours croissantes en témoignent. Actuellement, la science de la littérature tient en évidence 62 traductions de Madách en 24 langues, dont près de la moitié ont été écrites au cours de la moitié du siècle dernier. Le nombre de ses représentations théâtrales et de ses émissions radiophoniques s'est aussi accru. Alors qu'au siècle dernier, on n'avait représenté cette oeuvre qu'avec un succès modéré — ou même sans aucun succès — à Hambourg, à Vienne, à Prague et à Berlin — à notre époque les représentations ou les émissions radiophoniques de Pressbourg, de Vienne, de Prague, de Munich, de Hambourg, de Berlin, de Berne, de Paris et de Lausanne remportent le plus vif succès, préparant ainsi le terrain pour les nouvelles représentations projetées à l'étranger. La présente étude se propose de chercher les causes intérieures et extérieures de ce phénomène.

En dehors des nouvelles et meilleures traductions, le développement de la technique scénique est d'une importance décisive pour la popularisation de la Tragédie. Par suite de l'utilisation des scènes tournantes, des effets d'éclairage raffinés des décors en projection et des rideaux magiques, le rythme de la représentations s'accélère, l'unité d'atmosphère est assurée ainsi que l'effet onirique. Le jeu stylisé à tendance symbolisante, et la pratique de mise en scène modernes s'éloignant du style naturaliste du tournant du siècle répondent mieux au contenu philosophique de la Tragédie. La vogue de nouveaux genres de pièces et de mises en scène ont favorisé la popularité de la Tragédie. Nous voulons parler des représentations en plein air.

Mais la question se pose pourquoi, indépendamment de ces causes extérieures à l'effet favorable, la Tragédie exerce-t-elle actuellement une influence plus dramatique et plus profonde sur les spectateurs qu'à l'époque de sa création? L'auteur de cette étude pense qu'aux yeux des contemporains l'oeuvre ne semblait être tout au plus qu'une ingénieuse histoire philosophique, originale et inviduelle, mais qu'ils ne pouvaient se sentir convaincus de ses vérités humaines, philosophiques, poétiques et dramatiques, alors que l'homme d'aujourd'hui peut voir et éprouver sa propre tragédie dans la Tragédie de l'Homme. L'époque de Madách était l'âge de la confiance. La gravité de Madách ne pouvait guère ébranler l'humanité confiante en la force de l'esprit de la science, de la morale du libéralisme et des avantages du capitalisme, le peuple égoïste de la „foire de Londres”. Mais nous sommes déjà arrivés à la dernière scène de la foire de Londres: à la danse macabre de la libre concurrence capitaliste et même nous autres qui vivons dans un régime socialiste, nous l'avons déjà dépassée.

ÉGLISES FRANCISCAINES DE BUDAPEST

par Konrád Szántó

Trente ans se sont écoulés depuis que Justinien Serédi, cardinal-primat d'Esztergom à cette époque, a béni à Budapest l'église franciscaine de Pasaréti út, l'un des premiers sanctuaires de style moderne élevés en Hongrie. En ce temps là nombreux étaient ceux qui considéraient avec une certaine antipathie cette nouvelle architecture laissant paraître sans lacunes la structure de béton armé, mais aujourd'hui tout le monde la regarde comme une des oeuvres estimables et exemplaires de l'art sacré hongrois de l'époque la plus récente.

C'est l'ordre des Franciscains de Hongrie qui a fait bâtir l'église avec le pittoresque couvent à arcades y attenant, qui, aujourd'hui encore, sont la propriété de l'ordre. L'auteur du présent article, Konrád Szántó, lui-même père franciscain, professeur à l'un des lycées de l'ordre, évoquant la bénédiction de cette église d'il y a trente ans, jette un coup d'oeil rétrospectif sur l'activité constructive de l'ordre quant aux églises de la capitale. En Hongrie aussi conformément à l'intention de leur fondateur, les franciscains se sont occupés, dès le début, des couches de la population les plus déshéritées, des pauvres et des serfs qu'ils s'efforçaient de soutenir. C'est la raison pour laquelle on ne les appelait que „barát” (amis). A l'époque de la domination turque (XVIe — XVIIe siècle) ce furent précisément leurs rapports étroits avec le peuple qui incitèrent les autorités turques à leur permettre — et pour ainsi dire à eux seuls — d'exercer le rôle de directeurs de conscience des fidèles catholiques des territoires occupés. Donc, à mesure que s'effectuait la retraite des turcs, les franciscains se trouvaient sur les lieux, et c'est pourquoi on leur confiait souvent des tâches qui ne relevaient pas précisément de leur compétence. Il leur fallait construire des églises, administrer des paroisses. Il arrivait le plus souvent que ça et là, ils devaient transformer une mosquée turque désaffectée pour la rendre propre aux offices du culte catholique, puis lorsque le nombre croissant des fidèles l'exigea, il fallut construire de nouvelles églises. Sur le territoire de la capitale hongroise, ce fut d'abord sur la rive droite du Danube, c'est à dire à Buda qu'ils

furent construire, contribuant ainsi dans une grande mesure à la constitution de la physionomie urbaine de Buda. La construction des églises franciscaines a toujours été caractérisée par le style contemporain. C'est pourquoi les églises édifiées après la reprise de Buda de la main des turcs, c'est-à-dire après 1686 sont généralement de style baroque, ce qui leur vaut d'être classées au nombre des monuments historiques les plus estimés de la capitale. En dernier lieu c'est vers la fin des années 40 que les franciscains firent bâtir la chapelle de Tövis utca, au Rózsadomb, quartier de villas de Buda. La chapelle est aussi de style moderne, et les ornements de l'intérieur ainsi que son aménagement sont dûs aux meilleurs représentants hongrois de l'art sacré moderne.

De nos jours, il y a à Budapest huit églises en activité construites par les soins des franciscains. La plupart sont aujourd'hui le siège de paroisses dirigées par des prêtres séculiers.

RESPONSABILITÉ DES ÉVÈNEMENTS DU VIETNAM

par Vid Mihelics

Il n'est pas d'homme pensant qui ne s'inquiète à propos du Vietnam, et avant tout parce que plus cette guerre se prolonge plus le danger d'expansion de la conflagration s'intensifie. Et, si une grande partie de l'Asie prend feu, quelle pourrait être la force capable d'enrayer une catastrophe mondiale entraînant l'anéantissement de la civilisation ?

Heureusement, nous n'en sommes pas encore là aujourd'hui, mais d'ores et déjà nous constatons avec une douleur pleine d'amertume les affreuses destructions de cette guerre. Nos sentiments d'humanité nous dictent de considérer en premier lieu les atroces souffrances du peuple vietnamien, tout en nous déclarant incidemment convaincus de ce que ce peuple lutte pour la liberté, l'indépendance et le droit à la libre disposition de lui-même que lui assurait l'accord de Genève après l'abolition de la domination française. Cependant, même si d'autres pensaient différemment il n'est est pas moins vrai que, par la force d'armes toujours plus meurtrières, une grande puissance située à des milliers de kilomètres du Vietnam s'efforce de lui imposer une forme de vie et une orientation politique que la plus grande partie de ce peuple ne désire évidemment pas.

Quant aux dégâts, il faut particulièrement souligner l'effet de la guerre du Vietnam qui rend de plus en plus difficile la coexistence pacifique des différents régimes sociaux alors que l'unification croissante de notre univers exige dans une mesure toujours plus grande non seulement la coexistence pacifique des régimes sociaux et de toutes les nations, mais encore leur coopération active, pour que les biens consacrés jusqu'ici à l'armement soient désormais utilisés à l'abolition de la famine et des privations accablantes.

Et c'est justement parce que les événements du Vietnam nous inquiètent pour beaucoup de raisons qu'il serait criminel et irresponsable, en nous laissant dominer par le sentiment d'impuissance, de rester dans une expectative passive. C'est une tâche historique catégorique, pour tous les hommes pensants — qu'ils vivent sous un régime soit capitaliste, soit socialiste et quelle que soit leur conception — de créer une opinion publique et de proclamer bien haut cette vérité aujourd'hui plus claire que le jour que ce n'est pas avec des armes à feu, des bombardements sériens ou des armes chimiques, mais uniquement par des négociations que la paix peut et doit être rétablie au Vietnam.

Nous autres catholiques hongrois, tout en appréciant les efforts déployés dans ce but par le gouvernement de notre pays, dont nous paratageons la conviction, suivons avec attention et le cœur plein de reconnaissance les ini-

tatives répétées et les manifestations du pape Paul VI, chef de notre Eglise, en priant Dieu qu'il l'aide et qu'il l'exauce. Nous sommes heureux de ce qu'à travers sa personne, notre Eglise catholique ne se soit pas contentée des propositions d'ordre général contenues dans la constitution pastorale qui traite des rapports entre l'Eglise et le monde moderne, mais qu'elle désigne sans ambages les tâches concrètes. Nous remercions notre Saint-Père de n'avoir pas reculé devant la difficulté qu'aurait pu soulever la complexité des divergences idéologiques, et, restant au dessus des intérêts, de s'être prononcé sans équivoque contre la politique de violence et son application. Il n'a pas borné ses démarches ni ses messages qu'aux fidèles chrétiens, ni unilatéralement aux Etats en relations diplomatiques avec le Saint-Siège, mais il s'est adressé aussi aux chefs des pays socialistes — entre autres à ceux de la République Populaire de Chine et de la République Démocratique du Vietnam, conscient de ce que même si le monde est divisé par des idéologies différentes, des deux côtés, il y a des hommes. Nous ne pouvons douter de ce que, dans son sermon du dimanche 16 janvier le pape Paul VI n'ait exprimé la conviction et le désir d'une immense majorité de ceux-ci en déclarant: Personne ne devrait pouvoir forcer son voisin et, aujourd'hui nous sommes tous voisins l'un de l'autre — à recourir à la guerre pour se défendre. Et personne ne devrait pouvoir se soustraire aux négociations qui auraient pour but de rétablir l'ordre et l'amitié.

Puisse-t-on réussir à mobiliser tous les chrétiens et tous les hommes de bonne volonté, pour que la puissance de l'opinion publique mondiale ramène la paix au Vietnam. Car la guerre du Vietnam en elle-même est une horreur qu'il faut faire cesser, et le dialogue qui cherche la compréhension et la paix vaut bien mieux et il est plus utile que n'importe quelle victoire obtenue par les armes.

COMPTE-RENDUS ET CRITIQUES

TRÉSOR LITTÉRAIRE DÉCOUVERT AU BOUT DE CENT ANS. L'auteur, M. Zoltán Kovách, bibliothécaire de l'archidiocèse d'Esztergom, parle de deux manuscrits, achetés à Buda en août 1865 par le cardinal János Scitovszky, archevêque d'Esztergom. Il paye 30 florins l'un d'eux, d'aspect insignifiant, composé de 23 feuilles de parchemin de petites dimensions, écrit aux XIe et XIIe siècle, et 70 florins l'autre, un peu plus grand, composé de 180 feuilles de papier de XIe siècle, relié dans un ancien missel. Mais il a fallu cent ans pour que l'on s'aperçoive que, tandis que les cercles scientifiques parlaient à peine du codex d'aspect plus plaisant et payé plus cher, le manuscrit acheté pour 30 florins constituait l'un des documents les plus importants de l'histoire de la culture hongroise.

Il y a 90 ans, ce fut d'abord l'éminent prêtre-historien Nándor Knauz qui étudia les 23 pages de parchemin de ce codex. Ce furent particulièrement les six lignes écrites en travers de la dernière lettre, relatant les lieux de sépulture des huit premiers rois de la dynastie d'Árpád qui attirèrent son attention. Depuis St István jusqu'à István II, en passant par Endre, Béla, Salamon, Géza, St László et Kálmán, le scribe inconnu a noté le lieu où chacun d'eux avait été enterré. Les lieux de ces sépultures sont: Fehérvár, Tihany, Szekszárd, Póla, Vác et Várad. Cette annotation a été écrite sur parchemin sous Béla II, surnommé Béla Vak (l'Aveugle), entre 1131 et 1141; en effet si elle avait été plus tardive, la mort de roi y aurait aussi été mentionnée. Au début du siècle, le bénédictin Irénée Zoltványi a constaté, à propos des 19 premières lettres du codex que vers la fin du XIe siècle, sous le règne de St László le scribe inconnu (peut-être un bénédictin) avait copié l'exégèse du Cantique des Cantiques de son abbé-évêque bénédictin Haymon, qui vivait au IXe siècle à Halberstadt en Allemagne. Mais il n'avait pas attaché d'importance aux lettres des Nos 19 à 23.

En 1961, István Mészáros publia les résultats de ses recherches concernant ces 5 lettres. Ses constatations se résument comme suit: Au début du XIIe siècle, dans quelque école cantorale — peut-être Esztergom, Fehérvár ou Veszprém — c'était un professeur ayant étudié à Paris qui enseignait, et l'un des étudiants avait transcrit la matière d'après les leçons du professeur. C'est ainsi que fut composé ce livre scolaire de quelques pages: un ensemble de fragments de sujets d'étude de différents contenus copiés l'un près de l'autre, et effectivement élaborés au cours de l'enseignement scolaire. D'après ce petit livre, qu'est-ce qu'on apprenait au moyen-âge dans une école cantorale de Hongrie? Avant tout la grammaire, c'est à dire la syntaxe et la morphologie de la langue latine, puis la prosodie, l'accent, et la science des connaissances de versification. Il importait de s'appropriier la rhétorique, l'art de l'éloquence: quelles étaient ses règles, quel était le rôle des paraboles, comment peut-on animer le discours? Les étudiants du moyen âge devaient étudier l'art épistolaire, et la dictée. Comme aujourd'hui, au moyen âge aussi Pâques se trouvait au centre de l'année ecclésiastique. Pour que les écoliers retiennent mieux et plus facilement les formules, le calcul du temps de la fête de Pâques, le comptus, était enseigné à l'école en vers. C'est par l'explication du calcul de l'époque de Pâques que nous apprenons que cette partie avait été enseignée par le maître à ses élèves en l'an de grâce 1.100.

Cette partie du petit manuscrit est la plus précieuse parce qu'elle constitue le premier livre scolaire du pays datant du début du XIIe siècle, c'est à dire des notes scolaires rassemblées en livre d'étude dont aucun pays étranger ne pourrait montrer l'équivalent, à cette époque.

DANS LA RUBRIQUE DES BEAUX-ARTS, Iván Dévényi rend compte de l'exposition intitulée „La peinture française depuis Delacroix jusqu'à Picasso” organisée au Musée des Beaux arts de Budapest. Les 85 tableaux appartenant aux musées de Prague, de Berlin (Rép. Dém. All.) donnent une vue d'ensemble de l'art français du XIXe siècle et du début du XXe; depuis les romantiques, les paysagistes réalistes de l'école de Barbizon, les naturalistes (Courbet) les impressionnistes, post-impressionnistes, le Fauves et les cubistes jusqu'à Utrillo et Marc Chagall.

De toutes les oeuvres exposées l'auteur de l'article souligne deux peintures de Daumier, ainsi que le portrait d'Henri Rousseau (le Douanier) par lui-même et les oeuvres de Georges Braque et de Picasso. Chacune de ces oeuvres constitue la propriété de la Galerie Nationale de Prague. La série des tableaux de Picasso est particulièrement riche. Les huit peintures de Picasso donnent un aspect fidèle des aspirations du maître génial qui vient d'atteindre 85 ans cette année, entre 1906 et 1921. Ces oeuvres de Braque et de Picasso ont été léguées au musée de Prague par Kramár collectionneur tchèque érudit, qui lui en fit don.

Plusieurs autres peintures remarquables de l'exposition; „Marocain et son cheval” par Delacroix, „La dame aux marguerites” de Corot, „Trois barques” de Claude Monet, „Buffet”, de Cézanne ainsi que le tableau d'Edouard Manet représentant Jeanne Duval, la muse de Baudelaire, font l'orgueil du Musée des Beaux-Arts de Budapest.

Parmi les oeuvres prêtées par Berlin Est, les plus importantes sont celles de Paul Cézanne, pionnier de la peinture moderne, deux natures mortes et un paysage.

L'exposition a été un des grands événements de la vie artistique hongroise; les visiteurs y sont venus très nombreux, pour admirer les chefs-d'oeuvre de Millet, Renoir, Toulouse-Lautrec, Van Gogh, Bonnard, Matisse, Derain, Dufy, et d'autres excellents maîtres de la peinture française.

SOUS LE TITRE „VOYAGES IRRÉGULIERS”, Elemér Szeghalmi rend compte des livres de voyage d'Iván Boldizsár et les commente. Iván Boldizsár publiciste et écrivain hongrois bien connu, rédacteur responsable de la revue trimestrielle en langue anglaise The New Hungarian Quarterly raconte ses impressions de voyage en France et en Angleterre dans deux livres à grand

succès. Le premier a pour titre „Parents et étrangers”, le second: „En Angleterre avec une girafe”. Les ouvrages de Boldizsár sont caractérisés par la manière de voir originale, génératrice de pensées, constate l'auteur du compte-rendu. Comme un compagnon de voyage il conduit directement son lecteur dans son monde d'écrivain et non pas pour l'éblouir, mais pour suivre avec lui le chemin qu'il s'est tracé.

Au cours de ses enquêtes, Boldizsár suit exactement les traces des blessures causées par la guerre et découvre d'intéressants rapports. Il fait parler des témoins authentiques, que leur conception de gauche rend ennemis de la guerre, de toute leur conviction, et qui pourtant rêvent avec nostalgie au seul trait positif de l'époque des hostilités: à l'union nationale et populaire. L'homme public français parle de la résistance née au bord de l'abîme, qui était appelée à fonder la vraie France, à travers l'enfer du sang, de la souffrance et des humiliations. Et qu'est il sorti de l'audace muette et sans promesses? Le bien-être, les autos, les belles robes, la lassitude, l'ennui et la crise de conscience. Les mêmes symptômes se manifestent dan l'île. En Angleterre pendant la guerre des personnes qui auparavant n'échangeaient pas une parole, sont entrées en contact. Depuis ce temps, beaucoup d'entre elles voudraient évoquer la chaleur des rapports humains directs qu'ils avaient noués à cette époque. L'écrivain se réfère à la contradiction de la situation lorsqu'il place ces paroles dans la bouche d'un jeune couple qui se déclare ouvertement contre la guerre atomique.

De ce point, c'est déjà la logique qui nous fait passer au rapport du monde de là bas et d'ici, à l'évaluation des différences. Boldizsár approche des questions politiques par un brillant virage: il use de fines transpositions, sans prouver ou nier à l'aide du contenu d'une brochure, mais ce sont ses propres expériences et son opinion bien fondée qu'il offre au lecteur. La connaissance du monde étranger empêcherait foncièrement la fatuité du patriote ou de „chercher du poil sur l'oeuf”.

Comme point de départ, Boldizsár cite l'écrivain anglais C. B. Snow que ses expériences acquises en pays socialistes, ou les informations qu'il en a reçues ont convaincu que, relativement à la comparaison, „combien la différence est moindre que nous le pensons et combien les traits communs sont aussi plus nombreux”. Il ne faut qu'un tout petit peu développer cette théorie pour atteindre à la pensée de la compréhension des peuples. Beaucoup croient que c'est une tâche héroïque qui demande „une préparation spéciale, une étude, un effort, un recul, et peut être des échecs répétés”. Pourtant il ne s'agit pas d'autre chose „que de savoir ce qui fait la joie de l'autre, et de demander quels sont ses soucis?”

La langue qui peut être le mieux parlée entre les peuples de régimes sociaux et de conception différents est celle de la culture. Comme un ambassadeur littéraire l'auteur de ces récits de voyage communique entre l'est et l'Ouest montre des relations à peine connues et énumère les lacunes observées des deux côtés avec une force mobilisatrice. Dans ce domaine la situation d'un petit peuple comme la Hongrie est extrêmement difficile, il a beau s'élever aux cimes les plus artistiques par la force de sa langue isolée, pour les fils des grandes nations il ne reste tout au plus qu'une curiosité ethnographique. Alors que le rapprochement l'un de l'autre, la réciprocité témoignée dans l'échange des valeurs doivent aussi être désirés par les nations plus grandes, car „aujourd'hui ce n'est qu'en chimie qu'existent des milieux semi-perméables qui ne transmettent qu'à moitié; entre les peuples et les civilisations il ne peut y avoir de relations à sens unique”. En plus des efforts pour construire ce pont et de l'observation intérieure du monde étranger, les meilleures qualités des livres de voyage brillent dans ces deux ouvrages; l'auteur désigne plastiquement les curiosités „obligatoires”. Mais plus Iván Boldizsár découvre de valeurs et de beautés au cours de ses voyages, plus les bastions qu'il construit pour défendre les traditions de la Hongrie et proclamer sa culture sont solidement bâtis.

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

TÖBBEKNEK. — Amint az várható volt, olvasóink köréből szépszámmal érkeztek hozzászólások januári számunk naplócikkéhez, amely a „katolikus papnők” problémájával foglalkozott. Bár a cikkíró ezt nem hangsúlyozta külön, most utólag szeretnénk mégis megállapítani, hogy a kis ismertetés közlésével semmiképpen sem volt szándékunkban, hogy a kérdésről vitát provokáljunk. Lapunk feladatának tekintti, hogy olvasóinkat a világ-katolicizmus életének minden fontosabb és érdekesebb eseményéről tájékoztassa, és ebbe a feladatkörbe tartozott *Josepha Theresia Münch* érdekes cikkének ismertetése. Münch állásfoglalása a *Christlicher Sonntag* olvasói körében hasonlóképpen nagy visszhangot váltott ki és mint az a lap reflexiójából megállapítható, ők is ugyanazt tapasztalták, amit mi. Nevezetesen, hogy egyforma számmal oszlottak meg a nők papsága ellen és a nők papsága mellett állástfoglaló vélemények. Hozzátehetjük még, hogy német lapársunk tapasztalata szerint a férfi hozzászólók egytől-egyig az elutasító álláspontot foglalták el. Mint érdekességet említi meg viszont a *Christlicher Sonntag*, hogy *Loosen* majnafrankfurti dogmatika tanár, egy tudományos ülésen, nyugodt hangú teológiai fejtegetés keretében, a nők papi hivatásának elfogadása irányában foglalt állást. Ugyanakkor az *Osservatore Romano* egyik novemberi számában a legvilágosabban és leghatározottabban leszögezte: az egyház ma semmilyen formában sem foglalkozik azzal a gondlattal, hogy nőket pappá szenteljen. Gyakorlatilag tehát a kérdés ma mindenképpen tárgytalan. Ami persze nem zárja ki azt — a *Christlicher Sonntag* véleménye szerint — hogy a kérdést teológiai szempontból továbbvizsgálják. Ez azonban már a teológiai szakkiadványok feladata. Eppen ezért elnézést kell kérnünk olvasóinktól, akik ebben a tárgyban írtak nekünk és akiknek hozzászólását — éppen a fentemlített okok miatt — nem közölhetjük.

ÉPÍTÉS. — Olvasóink azt kérdezte, vajon nem ítéltük-e meg túlzó és indokolatlan optimizmussal *Le Corbusier*nek, a múlt évben elhunyt világhírű építésznek viszonyát a híhez. Hiszen a neves művészt általában szabadgondolkodóként és nem hívőként tartották számon. És az a tény, hogy megépítette a Ronchamp-i kegykápolnát és a domonkosok La Tourette-i rendházát, önmagában még semmit sem mond, mert ezeket a munkákat egyszerű építész feladatként is felfogadhatta. Ezzel kapcsolatban nagyon érdekes és figyelemre méltó amit *P. Vincent de Couesnongle* dominikánus atya írt az építészről szóló visszaemlékezésekben. A páter mindenekelőtt megállapítja, hogy a vallás kérdésében figyelmesebbnek, és mint keresztényeknek, igazságosabbnak kell lennünk a nagy művész belső világával szemben. Gyakran kérdezték meg tőlem — írja Couesnongle — mi volt *Le Corbusier* magatartása a vallás tekintetében. Erre a kérdésre egy olyan férfiúnak szavaival válaszolhatok, akinek tudnia kellett mi az igazság. És ő azt mondta: *Le Corbusier* sokkal hívőbb volt, mint ahogy mondta, és mint ahogy maga is gondolta. Sokakat meglepett magartartása a La Tourette-i kolostor felszentelése alkalmából mondott misén. Szavai a legmélyebb megrendültségről tanúskodtak. Azt mondta: „Ez az ünnepélyes mise ma reggel, ez a nagyszerű dolog, ami megjeleníti, játékká változtatja át azt, amit a kínaiak a legmagasabbnak és legalacsonyabbnak neveznek,

az eget és a földet és az embereket... és hozzá ez a testszerű épület, amely annyira élő és annyira telve van finomsággal... mindennek összetalálkozása a nap nagy öröme volt számomra és talán még sokkal több is annál..." Mikor Couesnongle elsőízben látogatta meg őt párizsi műtermében kitergette előtte a kolostor tervrajzait és elgondolkozva ezt mondta: „Ha tudná, mennyi szeretet rejtőzik ebben a munkában!” Még valami volt, ami a pátert Le Corbusierben meglepte: a diszkréciója, amikor munkájában a hit titkait kellett kifejezésre juttatnia. Ez a diszkréció tapintaton és mélységes tiszteleten alapult. A tisztelet érzésével és szinte áhítatos tartással állt meg a templom lépcsői előtt. Darabos beszédmódján ismételten elmondta a domonkos atyának, mennyire csodálja életmódjukat. Halála előtt egy újabb, ezúttal plébánia templom megrendelésére várt. Azok számára, akik esetleg aggályokat, vagy fenntartásokat éreznének Le Corbusier egyházművészetével kapcsolatban, Couesnongle atya azt tanácsolja, hogy a nagy művész által alkotott műveket ne statikusan nézzék, hanem figyeljenek arra, hogy mozgás közben miként tárulnak fel a nagyszerű méretek és arányok. Magunkba kell szívunk a kolostor-templom atmoszféráját, élni, lélegezni kell benne, hogy felismerjük a szépséget, amelyet a zseni teremtetett számunkra.

Édesapa. — Nevelési kérdésben kérdezi véleményünket olvasónk. Ha nem is osztjuk mindenben véleményét, amit a felnövő új generációról mond, azt szerintünk is helyesen látja meg, hogy az ifjúság egyre fokozottabb mértékben a realitásokat igényli. Úgy akarja megismerni és meg is érteni a világot, amilyen az valójában. Ennek megfelelően a nevelésnek széles körben figyelemmel kell lennie erre az igényre. A tárgyiasság követeli meg, hogy a nevelő minden tekintetben elkötelezett legyen a világ változásaival kapcsolatban. A tudományok gyors fejlődése kényszeríti arra, hogy az új ismeretekkel lépést tartson. Ez persze a múltbelinél sokkal nagyobb követelményt állít fel a nevelővel szemben. De nem térhetünk ki előle, mert napjainkban a nevelő nem annyira az eredetiségével, mint inkább a realitásokhoz fűződő őszinte kapcsolatával tud elsősorban hatni. Ez vonatkozik a vallásos nevelésre is. Sőt itt talán még nagyobb a jelentősége, mert nem egyszerű közlésről van szó, hanem egy személyes döntés átadásáról. Ugyanakkor éppen az említett tárgyiasság követeli meg, hogy a nevelő, a fiatalok előtt, ne keveredjék abba a gyanúba, hogy valamilyen véleményt rájuk akar erőszakolni. Messzemenően tiszteletben kell tartania az őt hallgató belső szabadságát. Az, hogy a fiatalokat ma a technikai tudás jobban érdekli, és elsősorban az ilyen természetű ismeretekre vágynak, egyáltalán nem tragikus. Meg is kell adni minden lehetőséget, hogy ezeket az ismereteket elsajátíthassák, ugyanakkor minduntalan fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az élet mely törvényei teszik lehetővé, hogy ezzel a technikával éljünk és hogy a technika legfőbb célja mégiscsak az, hogy a minél tökéletesebb emberi együttélést szolgálja.